3 1761 06188448 2

Антін Лотоцький

МАЛІ ГЕРОЇ

КАРТИНИ З ЖИТТЯ ДІТИЙ

PQ
4257
U4M35
1923
c.1
ROBARTS

НАКЛАДНЯ
МИХАЙЛА ТАРАНЬКА

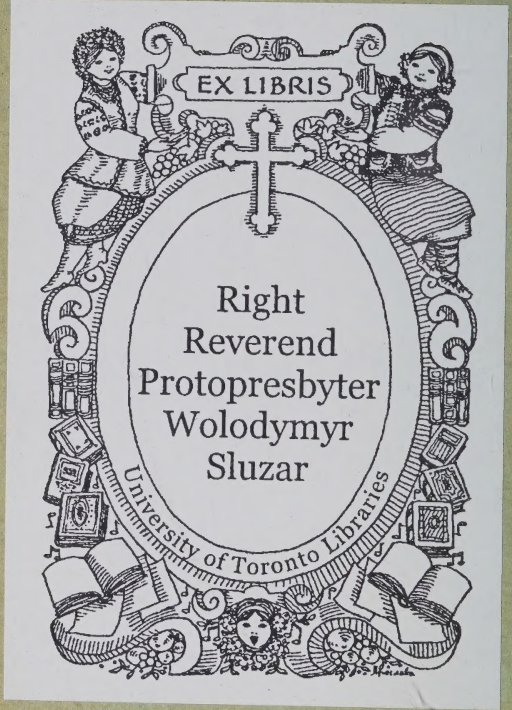
EX LIBRIS
Right
Reverend
Protopresbyter
Wolodymyr
Sluzar
University of Toronto Libraries

о. В. Блюзар

БІБЛІОТЕКА „МОЛОДОЇ УКРАЇНИ“.

ТОМ IV.

Малі герої.

МАЛІ ГЕРОЇ

Картини з життя дітий.

З творів Е. Амічіса та І. Педерцані
на українську мову переклав:
Антін Лотоцький.

Львів — Київ
Накладом Видавництва »МОЛОДА УКРАЇНА«
1923.

LIBRARY
SEP 2 [illegible] 2004
UNIVERSITY OF TORONTO

Друкарня ОО. Василіян у Жовкві.

Серед граду куль.

В липні 1866 р. велася в горішній Італії війна між Австрійцями, довголітними панами сеї землі, та Італійцями.

А війна — війною. Скоро змінила вона краєвид. Де перше буявіли золотисті лани збіжа, зеленіли виноградники та сади, тепер була одна пустиня. Оселі, що лежали довкруги твердині Верони, змінилися в купи румовищ та в згарища.

Із жильців більшість утекла до Піємонту та Тоскани, а сі, що осталися, недужі й старці, сі шукали захисту по пивницях та каменоломах.

У битві під Кустоцою перемогли Австрійці. Та Італійці боронилися ще завзято, заки почали відворот. Кожду загороду на горбку, або камінні доми на перехрестях доріг заміняли вони в малі твердині й боронили їх завзято. І кривавий бій, що вже в полудне був рішений, тривав дальше геть пізно в ніч.

Пів години ходу від села Кустоци стояв на кручі дім хлібороба Франческа Позаги. Він ранним ранком із жінкою й дітьми втік поза італійські ря-

ди. Дома остали девядесятьлітний дідусь, що не міг тікати зза старости й унук його, чотирнайцятилітній Тоніо.

Мати з плачем говорила до хлопця:

— Тікай із нами! Ми занесемо дідуся до пивниці й оставимо йому доволі припасів. Він там буде безпечний...

Та Тоніо відповів:

Оставте мене тут, ненечко... Я не мав би спокійної хвилинки, колиб знав, що дідусь остав без опіки.

І остав.

— Не виходи з пивниці й замкни її. Коли тільки вийдеш, може тебе ворог полонити, або й убити — говорив батько на відхідному.

Тоніо прирік батькови, що піде за його радою й справді зараз, тільки батько відійшов, хлопець замкнув за собою пивницю.

Дідусь вскорі заснув і не чув нічого з того, що діялося над землею довкруги дому. За те Тоніо дуже наслухав на все.

До його захисту доходив гук гармат, що від нього аж земля дріжала, безперестанний тріскіт крісової стрільби, глухий гуркіт гармат, дзенькіт оружя й іржаннє коний та гамір поступаючих людий, а навіть стони ранених.

Якесь незвичайне схвилюваннє опанувало хлопця. Він бігав по пивниці сюди й туди. Здавалося йому, що задуситься.

Душне, важке повітрє, яке тут було, давило на груди й не давало віддихати свобідно. Він підкотив пусту бочівку під стіну, в якій був прозір.

Виліз на бочівку та втягав жадібно свіже повітрє, що вливалося отвором.

Відсіля міг він бачити частину долини, що на ній велася битва. Він уже не відступав із місця й розпаленими очима глядів на боєвище. Густі хмари диму, що піднималися з гармат та крісів по вистрілі, закривали поле. Та небаром сильний вітер розігнав ті чорні заслони й полудневе сонце ярко освічувало баґнети, шаблі та списи, що неначе коси женців скошували тисячі за тисячами.

Був се страшний вид! Малий Тоніо дріжав. Часто затулював очи й із грудий його видобувався зойк.

Час до часу кидав він зором на дідуся, що лежав у куті пивниці... Його повільний та важкий віддих зраджував, що він спав кріпко й гамір битви зовсім не перепиняв йому.

Нараз розірвалися ряди Італійців, що обсадили були височину перед селом Кустоцою й піхота, відділ за відділом, подавалася на горби.

Серце в Тонія забило сильно: він запримітив, що один відділ подався в напрямі хутора. Вкоротці ввійшли до дому. Одностроі в них були подерті та запорошені й окрівавлені.

Був се відділ із шістьдесяти людий. Вели їх два підстаршини й сотник.

На млі ока замкнули вони ворота та заложили дошками, бочками та иншими домашніми знарядами. Деякі поставали при вікнах та стежили відсіля й звернули стрільбу на Австрійців.

Передня частина хутора була звернена до долини, а задня, що її творив кріпкий мур, піднеслася над стрімкою кручею. Ся частина була захоронена валом і ровом, була забезпечена перед наступом во-

рогів. Та тим завзятійше кинулися вони на передню частину дому.

Град куль сипався на мури й вікна і повалив неодного з Італійців, що стріляли з вікон.

Небаром лунали стони ранених, що боролися зі смертю, й оклики: »Помочі, помочі... води!« відбивалися об уха хлопчини.

Його добре серденько дріжало на думку, що бідні ранені лежать опущені й се збудило в ньому думку.

— Піду до них й доглядатиму їх.

Та тут пригадав заборону батька не опускати пивницю...

— Батечко остерігав мене перед ворогами, що моглиб узяти мене в полон! — подумав він по розвазі. — Вояки, що тут хоробро бороняться, се мої земляки. Піду на гору й помагатиму їм.

Він підійшов до дідуся й стежив, чи він ще спить. Спав. Хлопчина відчинив двері пивниці й вийшов по сходах до хати.

Вояки сильно здивувалися, коли хлопець серед них зявився, а сотник закликав:

— Не підходи до вікна, бо згинеш!

Узяв хлопця за руку, повів його до кухні, де були безпечні й спитав гостро:

Відкіля ти прийшов? Чого шукаєш тут?

Боявся нападу й заскочення і був рішений убити хлопця на місці. Уважав його зрадником.

Та Тоніо виявив просто й отверто, що він остав на хуторі, щоби доглядати старенького дідуся й тепер хоче служити раненим.

— З тебе славний хлопець! — закликав сотник, коли Тоніо скінчив... — Роби, що тобі наказує серце.

Тоніо поспішив на подвірє, набрав води зі студні в збанки і приніс їх до кімнати, де були ранені вояки. Коли всі напилися, попритягав скрині й сінники і приготовив постелі для тяжко ранених, а легко раненим подав шматки полотна, що їх надер із простирал.

Се все він робив спокійно та без поспіху, хоч вікнами впадала куля за кулею та вбивалася в стіни й у двері.

Вояки з подивом гляділи на неустрашеного доглядача й один за другим кликали:

— Нехай тебе Бог благословить, малий! Твої батьки можуть гордитися тобою.

Нараз увійшов сотник у кімнату. Понурий вираз його лиця зраджував, що він утратив надію відбити наступ Австрійців.

Він підійшов до Тонія й спитав:

— Чи не зробив би ти мені одної прислуги, що помоглаб виратувати нас?

— Дуже радо! — відповів хлопець.

— Але се грозить твойому життю! — говорив сотник дальше.

— Кажіть, яка має бути моя робота?! — перервав хлопець.

— Ти мусиш вилізти на дах дому й розглянутися, де стоять наші... Від сього буде залежати, чи нам дальше опиратися, чи...

Крісовий огонь Австрійців нараз затих. Один підстаршина, що стояв у вікні над воротьми дому, зголосив, що ворожий старшина з білим платком на кінци шаблі наближається до обістя.

Сотник приказав здержати стрільбу і вийшов на подвірє, де зустрітився з Австрійцем.

— Наш отаман, який подивляє вашу хоробрість, завзиває вас до здачі! — сказав сей. — Ви стоїте напроти десятитисячної переваги і не можете надіятися підмоги ваших. Вони в повному відвороті.

Сотник відповів:

— Дайте мені час нарадитися з моїми вояками.

Він увійшов до середини і переказав своїм воякам предложеннє ворога.

Коли вояки нараджувалися, сказав сотник хлопцеви:

— Вилізь на крівлю й гляди в сторону, де стоять наші.

— Добре, — відповів хлопець, вибіг із кімнати тай мигом видістався на крівлю. Вскорі побачив недалеко села Віляфранка відділ берсалієрів, стрільців, що тамечки були окопалися.

Він закликав до сотника, що наблизився до крівлі:

— Бачу наших!

Ті слова вистали на се, щоби зробити кінець ваганню та отяганню вояків. Один підстаршина вибіг на подвірє і заявив Австрійцеви, що обляжені не піддадуться. Вояки набили кріси та готові до стрілу ждали при вікнах на ворожий наступ.

Вкоротці роздалися знову вистріли і град куль посипався на обістє.

Тоніо, що все ще стояв на крівлі, був тепер цілю стрілів, бо з долини було його добре видно.

— Злази, злази! — кричав сотник — вони тебе вбють.

— Потрівайте, — відповів хлопець — я хочу знаками прикликати наших!

Він порушав раменами мов крилами вітряка

і думав, що берсалієри побачать його, бо він був у білій сорочці, що ясніла далеко.

— Злази! — повторяв сотник. — Пощади молоде життє на красшу службу.

Кулі літали все густ'йше й одна поцілила Тонія в рамя.

Він захитався. Із продіравленого рукава спливала кров.

— Злази! — кричав сотник гнівно.

Хоробрий хлопець спустився в діру, що була в крівлі і сказав, коли знов станув перед сотником:

— Шкода, що я не міг довше остати на горі, я напевно був би прикликав наших

Сотник затягнув його до кухні, перевязав йому рану і приказав:

— Вертай до пивниці та поглянь, що робить дідусь.

Хлопець побіг, а сотник ходив сюди й туди великими кроками і тільки з трудом опановував зворушеннє.

Відтак вирвав листок паперу зі свойого записника і написав кілька слів.

— Мушу післати післанця до сотника берсалієрів, щоби прислав нам підмогу — сказав до підстаршини, що стояв у кімнаті.

— Половина нашої мужви вже не здібна до бою, а дві третини ранених... За годину всіх нас або вибють, або полонять!

— Тільки хтось зі швидкими ногами зможе перенести письмо — додав підстаршина — тай мусить він бути приготований на смерть.

— Чи знаєш кого такого, що надавбися до сього небезпечного посольства? — говорив сотник дальше.

Оба замовкли й задумалися.

— Пане сотнику, вишліть мене! — роздався голос.

— Я біжу мов заяць тай відваги мені не хибує.

Був се Тоніо, що ввійшов незамітно і чув розмову.

Коли в тебе є відвага, сильна відвага, то ходи за мною — відповів сотник і пішов у противну частину дому, що мала в мурі тільки невеличке віконце, з якого можна було бачити село Віляфранка та розставлені там італійські війська.

Він повів Тонія до сього віконця, показав рукою на вояків і сказав:

— Занеси сю карточку сотникови. Та не щади ніг, бо кожда хвилинка, що її змарнуєш, коштує життє одного з твоїх земляків.

— Як мені вийти з дому? — спитав Тоніо. — Усі виходи обсадили Австрійці. Вони застрілять мене, тілько покажуся на отвертому полі.

— Опережися линвою, перелізь через вікно, а я спущу тебе в яругу — відповів сотник.

Так і сталося.

— Біжи, хлопче, — кликнув за ним сотник — і памятай, що наш ратунок залежить від скорости твоїх ніг!

— Зроблю, що буде в моїй силі! Вірте мені! — відповів хлопець.

— Нехай Господь береже тебе! — сказав ще сотник.

По кількох хвилинах Тоніо був на дні яруги і біг нею що духу. Сотник стояв при вікні і не спускав його з ока.

Та тільки хлопець показався на отвертому полі, замітили його австрійські передні сторожі і зараз понісся вистріл за вистрілом у слід за хлопцем. Сотник, що замітив малі хмаринки диму, задріжав, бо хлопець нараз похитнувся й упав у високу траву.

— Вони вбили його! — закликав він і гнівно стиснув кулак.

Та тільки він сказав сі слова, як Тоніо знову підвівся й біг дальше.

— Стріл певно хибив, тільки звалив його! сказав сотник і зітхнув лекше та дальше слідив за хлопцем.

Хлопець біг дальше й видимо напружував усі сили, щоби скоро добігти до мети.

Малі хмаринки диму все ще піднималися, стрілянина все ще лунала, та ціль тих стрілів віддалялася все більше й більше так, що вскорі хлопець опинився поза лінією дострілу.

— Хлопець криває... — закликав нараз сотник — він не біжить, він іде повагом!

А потім закликав голосно:

— Виратувані!

Тоніо допав леваді, де таборували берсалієри.

— Ще короткий біг, кілька ровів, що їх мусить перескочити й він буде між нашими.

— За пів години зможуть вони нам дати поміч, спасеннє!

Чим близше хлопчина доходив до ціли, тим більше нервувався сотник. Очи в нього горіли, а неспокій його переходив у божевіллє.

Підстаршина, що мав голову перевязану закрівавле..... сукном, підступив близше й зголосив, що Австрійці вдруге завзивають їх до здачі.

Сотник, що не відвертав зору від хлопця й мірив думкою віддаль між хлопцем і табором берсальєрів, відповів різко:

— Ми не здамося!

— Біжи, біжи, хлопче! — кликав він що сили, начеб Тоніо міг його чути. — Чого ти задержався?!

— От драбуга сів і спочиває! — Сотник стиснув кулаки й пінився зі злости. — Се була глупота посилати хлопця. Я дурний, дав себе обманути приреченням того жовтодзюба... Ми пропали!...

Тоніо зник у кущах, що тут і там покривали рівнину й більше не показувався.

— Лінтяй розложився певно в траві і спить, а нас тут усіх вистріляють.

Сотник подався в передню частину дому і з жахом побачив, якого страшного спустошення наробили ворожі кулі в часі його короткої неприяви...

Відділ здібних до бою змалів до дванацятки, а ґраната, що впала на дім, запалила його.

Вже сипалися іскри з футрин і рам вікон та з дверий. Дими, що затемнили повітрє й здавлювали віддих, збільшалися, а кулі Австрійців, що все близше підступали, клали Італійців одного за одним на землю

Сотник стояв у передньому ряді і кликав разураз:

Відваги, відваги! Скоро прийде підпомога!

Полумя, що захопило вже крівлю, росло й палахкотіло все сильнійше й крокви та бальки падали на хоробрий відділ, який все ще не уступався.

В третє появився австрійський старшина, вимахуючи білим платком і кликав:

— Піддайтеся! Піддайтеся!

Та сотник, якому куля саме прострілила і обезвладнила праве рамя, хопив лівою рукою шаблю й закликав:

— Ні, ні! Красше смерть, як піддатися! Нехай живе Італія! Нехай живе Віктор Емануель, наш славний король!

Вояки, і ранені, а навіть ті, що вже боролися зі смертю, кликали враз:

— Нехай живе Італія, нехай живе наш славний король Віктор Емануель!

Сотник глядів крізь вікно в напрямі, де лежало село Віляфранка і сказав із лютю:

— Берсалієри не йдуть!

Потім пішов знову до входових дверий, що їх Австрійці силувалися розбити прикладами і ждав, поки двері не впадуть із завісів. Був рішений згинути.

У сій хвилині закликав один із вояків:

— Наші йдуть! Наші йдуть!

Із далі лунало »урра« берсалієрів і тріскіт крісових стрілів роздався поза спинами Австрійців так, що ніхто з обложених не сумнівався, що поміч близько.

Всі, здорові й ранені, тиснулися до вікон і витали китиці піря, що маяли на капелюхах берсалієрів, одушевленими окликами.

По короткій ручній боротьбі подалися Австрійці назад, а хутір остав у руках Італійців.

Коли берсалієри збирали вбитих та виносили тяжко ранених на вози, щоби відвезти їх до полевого шпиталю, подалися инші хоробрі оборонці до села Віляфранки.

Сотник що йно тепер подумав про своє ранене рамя, що сильно боліло й почув, що зза втрати крови не зможе дальше йти.

— Де перевязня? — спитав він одного копійника, якого стрінув на улиці.

Сей вказав на церкву, що її перемінено на шпиталь.

Коли ввійшов туди, стрясся на страшний вид, який побачив там.

Поміст божого дому був покритий закрівавленою кукурузянкою, а на ній лежали сотки вояків усіх родів оружя. Куди тільки не глянув, усюди отверті рани в голові, розшарпані рамена й ноги, або повиривані части тіла.

Довкола стола, що стояв на ступенях престола, бігали лікарі з ножами, ножицями та пилами й відтинали сьому руку, тому ногу.

Сотник пішов наперед до стола, де працювали лікарі.

Аж тут роздався слабий голос:

— Пане сотнику!

Сотник глипнув на бік. Перед ним лежав Тоніо на вязці кукурузянки, накритий покривалом, що перше мабуть служило заслоною до церковного вікна.

Худі руки держав на покривалі. Лице було смертельно бліде, з слідами важких болів, що їх терпів, а великі очи світилися мов дві огнисті жарини.

— Тоніо! — закликав сотник. — Хоробрий хлопче, ти сповнив своє завданнє як мужчина!

— Я зробив, що було в моїй силі, — відповів Тоніо. По двайцяти мінутах найшов я отамана берсалієрів і передав йому вашу карточку... Я був би скорше забіг... та не дала куля, що зранила мені ногу...

Нараз урвав, впялив очи в рамя сотника і закликав:

— Ви ранені. Кров тече з рукава вашої блюзи... Я перевяжу вам рану!

Старався підвестися, щоб перевязати йому рамя, та сили опустили його, він упав назад і примкнув із ослаблення очи.

— Ти видно за богато крови витратив, мій хлопче? — питав сотник із почуттєм. — І тому ослаб так.

— Так, я втратив богато крови! — відповів Тоніо. — І ще щось крім крови. Глядіть!.

І відкрив накривало... Сотник, блідий із жаху, подався ступінь назад.

Хлопець мав уже тільки одну ногу. Друга була втята по коліно, а кикоть сторчав у крівавих перевязках.

Тут надійшов один із лікарів і сказав:

Ногу можна було вилічити, колиб хлопець замість бігти далі, був присів. Та через напруженнє кинулася ґанґрина й тому треба було відтяти ногу. Славний хлопець...

Він держався хоробро мов герой, як я різав пилою, ані зойку не почув я... Далебі, наша вітчина може бути горда на сю дитину.

По сих словах лікар пішов дальше.

Та сотник, якого волосє й вуси блистіли сивиною, приложив руку до краю шапки й віддав військовий поздоров.

— Що робите, пане сотнику?

— Поздоровляю й віддаю честь — героєви, що проляв кров за вітчину! — відповів сотник, а слези плили по його поморщеному лиці.

Потім ніжно, мов ненька, накрив знов хлопця, поцілував його в чоло та в уста й повторив:

Тоніо.... — ти справжній герой!

А було се в повінь весняну над Дніпром...

Ще були кріпкі морози, а там де взялися теплі гарні дні. Розщедрилося сонце вже з початком березня тай сипле й сипле своїм благодатним промінням.

Зворухнулася вся природа. Почула в собі сили нові, молоді. І таки на очах зазеленіли береги нашого Діда Славутиці, а й сади Матері городів України, Києва Золотоверхого, обсипалися свіжими пупляхами, а там і в листє зелене пристроїлися. А боян цариці Весни, Жайворон, піднісся в гору в промінні ясне й нуж співати:

— Цариця Весна йде, цариця Весна! Перемогла білу Зиму, промінням ясним та теплим знищила її морози люті.

Не видержав наш Дід Славутиця:

— Годі в кайданах довше нидіти! Воля, воля йде! — І як розправить свої дужі рамена, а крижані окови тільки трісь-трісь — геть потріскали. Та ба! Потріскали, але сила в них ще є! Сила й

жадоба нищити все! І як зіпруться разом! То вам такою греблею станули поперек Дніпра! Ударив Ревучий своїми могутніми раменами раз, другий. Захиталися ворожі лави та не подаються.

І виступив Дніпро з берегів. Увесь Поділ залили його води. Филі повені вдарили так нагло на доми й хатини, що переляканим жильцям їх не було иншого ратунку, тільки втеча на крівлі будинків.

Там дріжали вони від холоду й голодні гляділи на пінисті филі, що гнали крижину за крижиною на стіни домів і хат.

На краю Подолу, над саміським Дніпром, стояла біленька хатинка. Біля неї росла старезна кріслата липа. Жив у сій хатині огородник Петро Стеценко з жінкою та троїма діточками. Ранним ранком подався він у горішній город, щоб там на торзі продати вчасну городовину та цвіти, що їх виплекав у своїй теплиці поза хатою.

Дома остали пятьнацятилітний Семен та чотирнацятилітна Прися й мала семилітна Галя. Прися зварила сніданок і закликала Семена, що враз із Галею працював у теплиці.

Діти їли зі смаком і так були заняті сніданком, що зовсім не звертали уваги на те, що за сей час творилося на дворі.

В кінці сказав Семен:

— Ну, Галю, час нам дальше до праці!

Та тілько підійшов до дверий, почув страшний шум і ревіт. Що раз сильнійший, що раз грізнійший. Не отвирав уже стрівожений Семен дверий, а підійшов до вікна:

Що за страшний вид представився його очам!..

Як далеко оком досягнути, лежали левади й поля залиті водою. Повстало велике озеро, а на його брудножовтих филях плили пні дерев, останки хат і плотів, бальки й хатня обстанова. Тут і там визирали з сеї непроглядної повені вершки будинків і верховіття дерев.

Семен скричав і впялив розпучливий зір на бурхливі води. Потім отворив двері, щоби дістатися на подвірє. Та годі було! Повінь скаженіла вже й тут і на очах росла так, що вже й східці, що вели до сінок, були в воді.

Семен замкнув знову двері й вернув у хату. Уже й сестри замітили, що діється. Вони розплакалися в голос.

— Ми потопимося! Батечку, ненечко, ратуйте нас! — кричали вони. Семен потішав їх:

— Успокійтеся тільки, вже я щось придумаю, як нам видістатися відсіля в безпечне місце.

Крижини, що їх повінь нанесла в подвірє, били в стіну та в двері. Двері від ударів тріщали.

— Годі тратити час! — закликав хлопець. — Коли не втечемо з хати, потопимося!

Та як порадити тут? І він то безрадно глядів у вікно, то бігав по хаті, а потім глядів у прозір, що був у задній стіні.

Його погляд упав на липу, що кріслатими гиляками покривала частину крівлі.

Нараз блискавкою впала йому щаслива думка. І одним ударом убила його безрадність...

Як часто передіставався він із крівлі на липу!

— Коли нам удасться з крівлі перелізти на дерево, то ми виратувані! — подумав він.

І зараз поліз він східцями на під, вікном у крівлі дістався на її верх і обережно, держучися безлистих іще гиляк, дійшов до найгрубшого конаря.

— Липа мусить стати нашим захистом. — подумав він і вже хотів на радощах скрикнути, та тут узялися й сумніви й непевність.

— Я сильний хлопець, лажу по деревах звинно і голова мені не закрутиться. Мені легко дістатися туди й між конарами найти безпечне місце... але боязливі дівчата? Вони по деревах лазити не вміють і можуть легко попадати в воду.

Думав хвилинку, а потому рішив:

— Треба буде помогти їм вилізти та збудувати для них захист на дереві.

Зліз знову на під і вишукав там линви й дошки і старі двері. Усе те пересунув вікном на крівлю.

— Треба взяти також щось їсти, бо хто знає, як довго прийдеться нам ждати на липі, заки прийде поміч... — подумав.

Вернув у хату, узяв із комори вудженини й хліба та набрав у збанок води. Потім сказав до сестер:

— Киньте рюмсати! Виліземо на нашу липу і побудуємо собі захист. Там будемо безпечні! Липа видержить води й криги.

Сестри вспокоїлися. А Прися сказала:

— Ми поможемо тобі при сій роботі.

— Добре, — сказав він — та перше всього зодягніться тепло й винесіть покривала й килими, які тільки є, на крівлю.

І всі трійко подалися на крівлю. Семен опоясався одним кінцем довгої линви, а другий кінець її прикріпив до вікна в крівлі й поліз на найблизшу

гиляку, що звисала над крівлею. По ній дістався між конарі. Тут розперезався з линви й прикріпив її до найсильнійшого конаря та кликнув до Присі:

— Відвяжи линву від вікна та привяжи до старих дверий!

Прися зробила так. Він став тягнути линву, що сил стало, аж поки не витягнув дверий на дерево. Умістив двері між росохи конарів і знову перекинув кінець линви Присі, щоби привязала до неї дошку. Так перетягнули вони на липу чимало дощок. Із дверий та дощок построїв Семен поміст, на якому умістилися всі троє. Неначе на острові серед водяної пустині.

Так само перетягнули й теплі покривала й коци й поживу та збанок із водою. І »гніздо« як казав Семен, було готове.

Та тепер остала найтяжша робота. Треба було так само перетягнути на поміст на липі і Присю і Галю. Семен привязав два кріпкі мотузи до линви, привязав сильно кінець линви до пня липи, а другий перекинув через конар, що на палу опирався поміст і кинув на крівлю дівчатам, що стояли на її краю.

Дівчата хопили кінець линви, а він кликнув до Присі:

— Опережи линвою Галю й сильно завяжи!

Прися зробила все, як він казав і на знак Семена зсунула Галю з крівлі. Галя зависла на кілька хвилин над водою, та вскорі сильні Семенові рамена витягнули її на поміст. Коли вона вже була на помості, привязав її мотузком до липи, щоб вона не впала в глибінь, колиб їй закрутилася голова.

Остала ще остання та найтяжша для нього робота. Прися була росла, кріпко збудована дівчина і для пятнацятилітного хлопця, здавалося, буде за тяжка.

І він у душі сумнівався, чи вдасться йому витягнути її. Алеж що иніше оставало йому? А він мусить її виратувати за всяку ціну! Обкрутив кінець линви двічи довкола руки, щоби не висовглася йому, оперся ногами сильно о пень і кликнув Присі, щоби скакала з крівлі.

І дівчина зависла між небом і водою.

Семен тягнув і тягнув із усіх сил, та йшло йому се дуже поволи. Прися була дійсно за тяжка. Із напруги сливе тратив він віддих, кров підступала йому до голови.

По яких десяти хвилях, що Семенови видалися вічністю, дісталася Прися так близенько липи, що могла хопитися гиляк липи й помагати братови.

Був се вже крайний час. Напруга так обезсилила Семена, що він, тільки Прися дісталася на поміст, упав зімлілий.

Та скоро прийшов до себе й зараз забрався до зладження захисту для сестер. Із накривал зробив сидження та постелі, а коци поприкріпляв між гиляками так, що творили немов намет, який захищав їх від вітру та дощу.

Коли Прися й Галя посідали, подав він їм вудженину та воду й казав:

— Їжте, покріпіться, бо швидко настане ніч.

Вони їли й попивали водою, а він оповідав їм ріжні казки, щоб їх розвеселити й на кінці сказав:

— Змовте тепер вечірню молитву й спіть спокійно! Господь захистить нас і пришле поміч.

Дівчата, змучені подіями дня, швидко заснули, та Семен стежив із свойого сидження за всім, що довкруги нього діялося, а головну увагу звернув на хату.

Вода залила хату вже по саму крівлю, а криги били й били в її стіни. Вода все підступала й підступала в гору.

— Хата не видержить, завалиться — думав Семен, та що буде, як вода підступить висше нашого »сідала?« Тоді ми пропали! Хто зна, чи й липа видержить напір води й удари криг.

Як далеко оком досягнути, не видно було ні одніського човна, що плило би їм на ратунок. Воно й неможливе було переправити судно крізь буруни та кригу.

Семен не спав усю ніч і наслухував і на шум і на кождий звук із далечини. Замітив уже в далі світла, а від часу до часу доходили до його ух голоси.

Свитало вже. Нараз затріщало й загримотіло біля нього. І тільки перші проміні сходячого сонця прогнали темряву, побачив він, що хата завалилася й зникла під водою. На місці, де стояла хата, ганялися пінливі буруни й кидали на всі боки кригою.

Семен затулив лице долонями й плакав гірко. Сидів так, поки зовсім не розвиднілося й не побудилися сестри. Перший їх погляд був на хату. О, як ридали вони, коли не побачили вже її.

Так провели вони ранок і полудне й зорили на всі сторони, чи не побачать де людини, або судна, що принесло би їм ратунок. В кінці над вечером дійшли до їх ух крики, що раз близші, що раз виразнійші. Семен перехилився за поміст і замітив

на свою радість, що вода поволи опадала, а й криги все меншали й що раз менше було їх.

Нараз побачив у далі судно, яким кермувало троє людий. Воно підпливало все близше й близше.

Семен ухопив білий платок і давав ним знаки тим, що були в судні. Заразом кричав, як тільки міг голосно:

— На поміч, на поміч!

Мабуть замітили його знаки, почули його заклики, бо судно небаром підплило під липу.

Семен привязав Галю собі до спини й один кінець линви кинув людям, що були в судні. Вони випружили линву і він зліз по ній у судно.

На липі остала ще Прися. Та тільки Семен із Галею опинився в судні, закликав до Галі:

— Відвяжи линву від пня й опережися нею!

Вона так зробила й люде в човні хопили за другий кінець линви, що свобідно була закинута на гиляку. На знак Семена Прися обхопила пень липи раменами й зісунулася по ньому в човен. Щоби вона не впала в воду, придержували люде линву, якою була Прися опоясана.

Човен із виратуваними дітьми поплив до берега, де ждали їх стрівожені батько та ненька. О, яка радість була! Раділи родичі, що діти врятовані, раділи діти, що вони коло родичів.

І пішла слава про сміливого хлопця по всьому Київі. Кияне говорили йому:

— Ти сміливий юнак, для малих і великих можеш бути приміром.

А було се в повінь весняну над Дніпром у Київі золотоверхому...

За батька.

Українці, що живуть на побережі Чорного моря, найкрасші моряки. Моряки з діда прадіда. Уже з малечку привчаються вони до сього.

Над Дніпровським лиманом у Станиславі жив моряк Семен Яковенко. У нього був син Василько.

Надморське повітрє й небезпеки моря вплинули й на сина. Вже на шкільній лавці мрів Василько про те, щоби стати моряком.

Кождого дня чи в погоду, чи в негоду спішив хлопчина на побереже й замість сидіти дома, тинявся понад морем.

Виходив на високий беріг і відсіля приглядався, як хвилювало море, або й пускався з рибалками на море й радів видом бурунів, що то піднималися, то опадали, та білих мев, що стрілою ганялися понад верхнею моря. Иншим разом скидав із сене одяг і скакав у море. Филі, що вдаряли о беріг, билисали його мов немовля. Він то випливав на пікостій филі, то поринав під зеленосяйною водою.

А вже найрадше сидів він на крівлі надбережного будинку та в уяві укладав собі ріжні пляни на

будуче. Бачив себе в думці моряком, що високо з щоглового »гнізда« стежить за чужими кораблями, або капітаном, що бистрим кораблем їде в найдальші части світа.

Коли Василькови було десять літ, вернув його батько з далекої їзди й перебував якийсь час у Станиславі. Се були найщасливійші дні для Василька! Батько оповідав про свої пригоди, описував краї, острови, де довелося йому побувати, людий, що живуть по тому боці океану й пояснював чужі предмети, що їх привіз із собою.

Василько сидів сильно з зачервонілими лицями біля батька та наслухував пильно на кожде його слівце. А коли пізним вечером поклався в постіль, то мрів тоді тільки про море та бурливі подорожі, про горячі країни та дикунів, про морських розбишак та лови на акул.

Так минула пізна осінь і зима. А коли прийшла соняшна й тепловітра весна, сказав одної днини Яковенко жінці: Я дістав листа з Одеси. Власник кораблів Жученко пише, щоб я найнявся за керманича на його кораблі »Чайка«.

Василько слухав сього, а серце в нього так билося... аж прийшла йому в голову думка. —

Остань красше ще рік дома, відповіла йому жінка — тобі потрібний спокій і спочинок.

— Радо, радо послухав би я тебе — відповів Семен — та Жученко дає мені таку плату, що я був би легкодушним батьком, колиб відмовився. Я ще не так старий, щоби спочивати. Приготов білє та одяг. За три дні кину Станислав.

Тут підійшов Василько до батька, пригорнувся до нього та прохав:

— Батечку, візьміть мене з собою! Я хочу стати корабельним хлопцем.

Ще батько не вспів відповісти, мати закликала стрівожено:

— Що тобі, хлопче, впало до голови?! Я не пущу тебе на море!

— Чого противишся? — перервав Семен. —

— Скорше, чи пізнійше прийде до сього, бож се званнє, що до нього ми призначили Василька. Красше буде, коли він першу їзду відбуде під моїм оком, ніж із чужим. Така добра нагода запізнати його з морем та з корабельною службою рідко трапляється. Я візьму Василька з собою й прохатиму капітана »Чайки«, щоби приняв його на корабельного хлопця.

Мати все ще не приставала.

— Твоя правда, Семене, раз мусить наш Василько піти на море, та зажди ще кілька літ, заки пустиш його до корабельної служби. Нараз замовкла й задумалася. По хвилі сказала:

— Я прочуваю, що вас жде нещастє.

— Успокійся, Марусе, — потішав Семен. — Ми моряки, що кождої хвилини наражені на небезпеку життя, більше віримо в Бога, як великі пани. Вибий собі сумне почуттє з голови й тям стару моряцьку пословицю: »Що мусить бути, того не минути!«

— В імя боже! — сказала жінка й приготовила все до дороги для чоловіка й для сина.

Василько був у семому небі й не міг діждатися хвилі, коли вітрильник повезе їх до Одеси. Що йно в хвилині, як в останнє обнімав неньку, закрутилися слези йому в очах. Що йно тепер почув він, як дуже любив неньку та рідну сторону.

По трьох днях підняв корабель »Чайка« якір в одеському порті й поплив на Середземне море, а відсіля Атлянтійським океаном до Західних Індій.

Василько став небаром знаменитим корабельним хлопцем, що тілом і душею віддався своїому званню. У спинанні перевисшив він ускорі найвправнійших моряків. Ніхто не видістався так звинно на щоглові поперечки, ні не звисав так без завороту голови в снастях, як він. Усякий приказ капітана, чи керманича виповняв він точно. Був перший у службі й останній кидав її. Його отверта вдача, все веселий настрій та услужливість зєднали йому скоро прихильність капітана та всіх моряків і подорожних.

Коли »Чайка« плила в Карибському морі між островами Кубою та Ямайкою, настало в тропічно горячий день повне безвітрє так, що вітрильник »Чайка« стояв зовсім спокійно на морі. Моряки посумніли, бо знали з досвіду, що повний спокій на морі се передвісник бурі.

Так було аж до заходу сонця. Нараз появилася на овиді мала чорна хмаринка й нагло став віяти південний вітер.

— Буря надходить! — сказав капітан до керманича Яковенка. — Мусимо приготовитися на порядний танець.

Чорна хмара росла й росла, а там і заняла ввесь небозвід так, що промінні вечірного сонця зникло мов згашене світло й скоро стемніло.

Понісся клич: »Буря йде!« — а капітан приказав говірною трубою: »Стягнути вітрила!«

Та вже було запізно. Загудів вихор і почалася негода. Ураган збурив море так, що білопінисті бу-

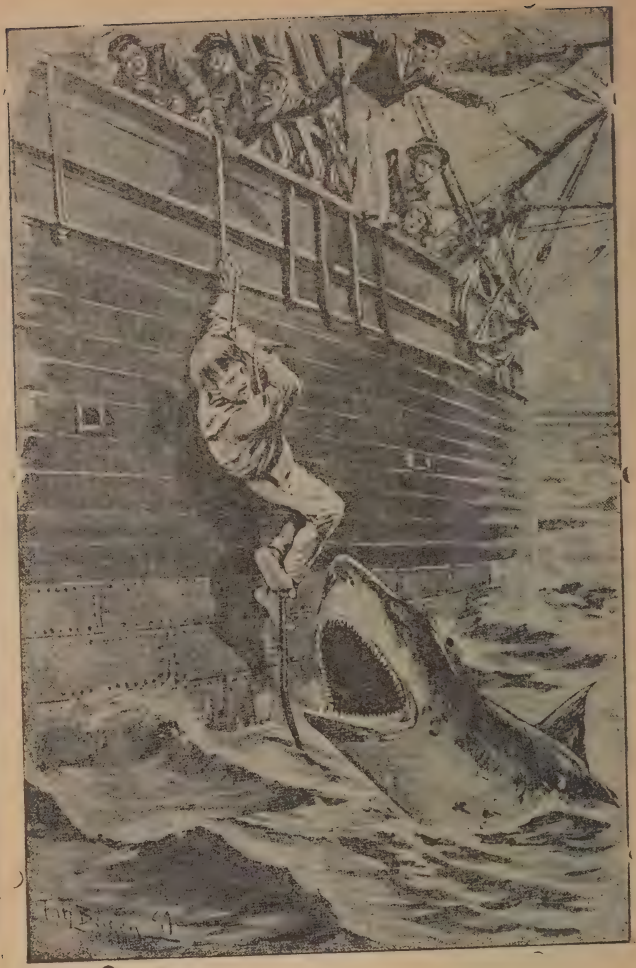

руни здіймалися мов доми високі й заливали чердак корабля. А він мов мяч бурунів, то підлітав у гору, то спадав у долину. Панувала непроглядна пітьма. Дощ лив струями. Лискавка за лискавкою палала в розбурханому бурею повітрі. Грім гуркотів, буруни ревіли, вихор вив.

Ураган і нещастє трівали всеньку ніч. Аж над ранком вигладилися филі, вихор і дощ ущухли. Корабель виплив на Атлянтійський океан і зустрінув розбите судно. Розбитки привязані до щогли давали вітрильними плахтами знак, благали помочі.

— Мусимо поспішити їм на поміч! — закликав капітан і велів спустити судно. Вскорі понеслося воно туди, де був розбитий корабель. Та коли судно було так близько, що можна було викинути нещасним линву, нагло скричав один і вказав на темне тіло, що неслося до них стрілою.

— Акула, акула!

За сим темним тілом слідували инші. І моряки начислили вже пять гієн моря, що звітривши добичу, окружили розбитий корабель.

Ще кілька ударів веслами, судно прибило й двох чоловіків і малу дівчинку, одиноких, що остали з розбитого двощоглівця, виратувано.

Моряки завернули до »Чайки«, а за ними в слід акули.

Моряки веслували з усіх сил, щоб як найскорше дістатися до корабля. Причалили, та в хвилі як витягали троє розбитків линвами на корабель, дівчатко, коли вже досягало чердака, стратило притомність, висунулося з рамени моряка і впало в море.

Моряк, що сидів у щогловому коші та пильно стежив за всім, що діялося на кораблі, закликав:

— Дитина поза чердаком!

Всі впялили зір у місце, де затонуло дівчатко а один із розбитків закликав:

— Ратуйте мою дитину! Пробі, ратуйте дитину!

По кількох хвилинах скочив керманич Яковенко, що саме скінчив службу, в море, поплив до дівчатка, що знову виринуло, хопив його за одяг і повернув із ним до корабля.

В тім кинулася на нього акула з роззявленою пащею.

Крик пронісся тривогі повітрєм. У сій хвилині кинувся Василько з ножем у руці в море, виплив і вбив ніж звірюці глибоко в тіло.

»Гієна моря« вдарила з болю скажено по морських филях, повернулася й кинулася за хлопцем. Хлопець завдав їй зручно ще кілька ударів ножем. Вода зачервонілася від крови.

Сю коротку боротьбу використав керманич Яковенко, щоб із дівчатком по спущеній линві дістатися на чердак.

Моряки зраділи: »Вратований«! І Василько ухопив за линву.

Та в сій хвилині, як Василько трохи не зовсім уже був видістався й готовився спинатися на гору, підскочила важко ранена акула, хопила хлопця й відкусила обі нозі.

Горішна часть тіла нещасного хлопчини держалася ще в сконанні хвилину линви, а потім тихо спустилася в воду на добичу морським прожорам.

Василько пожертвував життєм, щоб ратувати від смерти батька.

Згинув смертею героя....

За сайгою*).

Долина Анізи, що тягнеться в Стирії здовж австрійської границі, обведена проваллями та кручами. Провалля нераз такі глибокі, що оком не доглянути дна, а кручі сторчать стрімко мов підводні скелі. Між їх гребенями отвираються пропасти, на вершках стеляться зелені килими, а серед них червоніють рубінами лискучі бердуляни, синіють свічурники та біліють білотки.

Тут, на сих наїжених кручами пасовищах вітчина сайг.

Вони тікають перед людиною й розбігаються на всі сторони, як тільки звіря зі стада, що стоїть на сторожі, коли инші пасуться, заповість свистом наближеннє людини. Звинно як ласички, а бистро як вітер скачуть сайги з кручі на кручу й видістаються на найвисші шпилі.

Лови на сайги одні з найнебезпечнійших. Вони майже так само легко приносять смерть, як і лови на львів та тигрів.

Тут грозять очайдушному ловцеви провалля, а там зуби й лаби звірюки, що мов кіт кидається на нього.

*) Сайга — дика коза, ґемза (kozica).

Та не зважаючи на те, лови на сайги були все дуже улюблені.

Леонард Бінерт, лісник у Гіфляві в стирийській долині Анізи, був таким замилуваним ловцем на сайги.

Коли, бувало, попаде на слід звіряти, то дні й ночи проводить у камінистих пустинях, стоїть часто на широкій на метер плиті, що звисала над прірвою, й мандрує сніговими полями та ледняками.

Де не міг безпечно спинатися, повз на руках і ногах, або чіпляв під підошви верховинських черевиків залізні раки. Колиж сходив на долину, то спирався на верховинську палицю, заковану острим залізним кінцем і стручував ріняки. Уживав теж палиці, щоби перескакувати пропасти й діставатися зі скелі на скелю.

Так полював сміливий ловець літами й коли попався на слід сайги, не дався нічим відвести від стеження.

Та всеж таки не виставляв він свойого життя легкодушно на гру, ані не шукав очайдушно небезпеки. Він полював на сайги й для заробку, бо коли вбив звіря, то діставав гарну винагороду, з якої попри невеличку платню лісника, жив.

Лісничівка, що в ній жив із жінкою та двоїма дітьми, стояла в темному борі понад містечком Гіфляв.

Від часу до часу товаришив йому пятнацятилітний синок Юрчик. Та се було тільки тоді, коли ловецька виправа не була занадто небезпечна, або коли треба було відшукати вбиту сайгу, що впала в дебру, та знести її на долину.

І Юрчик, стрункий та кріпкий хлопець, був ловцем тілом і душею. Коли покінчилася школа, до якої ходив він пильно, тоді спинався на камінисті пустині, що наче валом окружали глуху закутину й на радощах або скакав через дебри, або видрапувався на стрімкі шпилі скель.

Овіяний холодними подувами вітру, або в яркому промінні сонця стояв він тоді на шпилі та вівкав радісно. Над ним сторчали сніжисті вершки Альп, а під ногами отінені лісами хребти гір і горби, а ген у споді тихі, зелені долини, пронизані срібними, лискучими бурчаками.

Любов до верховини та до всього, що тут жило й цвило, жевріла в його крови. Здавалося йому, що вмер би, коли прийшлобися кинути верховину.

Одного соняшного вересневого ранку сказав Леонард Бінерт жінці:

— Сьогодні піду на Цірбельську кручу та вполюю сайгу, бо дідич із Біксенштайну хоче угостити своїх гостий із Німеччини смачною печенею. Він переказав мені, щоб я до завтра рано доставив сайгу в його кухню, а він дасть подвійну винагороду.

— Цірбельська круча се вельми небезпечне місце, де вже потерпіло богато ловців! — закликала трівожно його жінка Нотбурґа. — Уважай на себе, дорогий... Нехай Господь має тебе в своїй опіці!

— Твоя правда! — відповів він. — На сих скелях є стежки й провалля, де й найкращі лазуни можуть заблудити та попасти в пастку. Тому молися, щоби все добре покінчилося.

Подав їй руку на прощанне, перевісив через плече рушницю й наплечник із харчами, вовняним

коцом та залізними раками, узяв високу верховинську палицю й вийшов.

Тут заступив йому дорогу Юрчик і просив:

— Батечку, візьміть і мене з собою.

— Ніколи! — відбуркнув батько. — На Цірбель може спинатися тільки той, хто вчився виходити на верхи й сходити з них! Остань біля неньки та давай їй розраду, коли трівожитисяме, як що я забарюся задовго.

Юрчик послухав дуже нерадо та вернувся в хату. Тут ніяк не міг найти спокою й майже що години виходив на світ.

На яких сто кроків від лісничівки лежала невеличка полонина, що тягнулася в споді Цірбельської кручі. Відсіля міг він бачити виразно вистроми скель, глибокі розколини та зубчасті шпилі кручі. Від полонини спадала круча сливе простопадно й гладіську так, що по ній не вийти. Із супротивного боку спадала вона широким хребтом. І тудою вела стежинка, місцем, що було вистелене камінюками, понад кручі аж на верх.

На сьому камінню держалися сайги й туди видістався ловець Леонард Бінерт, щоби сполювати дичину для графського стола.

Він мусів годинами лежати в спеці й не рухатися, бо інакше наполохав би боязкі звірята.

В кінці наблизилося стадо на віддаль стрілу. Він тихенько приклав рушницю до рамени та націлився — і роздався вистріл. Відгук відбився багато разів о стіни скель.

Коли хмаринка диму розплилася, побачив стрілець, що одна сайга впала поцілена. Инші пігнали понад скелі та дебри й зникли на млі ока.

Він скрикнув на радощах, аж луна пішла, і рі-няками й камінючем став спинатися до місця, де лежало ранене звіря.

Та тільки він наблизився, як звіря судорожно квапним рухом старалося скочити, нагальним зри-вом стануло на ноги й побігло здовж хребта гори.

Ловець подався за звірятем і прискорив, як тільки міг, ходу. При тому не зважав на се, що часто спотикався, оббивав собі до крови коліна й стопи, а й голову зранив, коли підійшов за близько до навислої кручі.

Його роздратованнє зростало все більше й він завзявся не здержатися, поки не досягне звіряти, що втікало.

А воно вискочило в кінці на шпиль Цірбель-ської кручі, що творив зелений на чотири метри широкий килим. Тепер уже, як се на радощах бачив ловець, не мало воно виходу, бо по той бік поло-нини спадала скеля простопадно.

Тепер попалася сайга вдруге під цівку рушниці. І ловець сподівався, що вже поцілить її смертельно.

Стрівожене звіря бігало по зелені сюди й туди й у хвилині, як він прицілявся, попалося в розко-лину, що ринвою впиралася в кручу.

Митю зникла вона з очий ловця й скочувалася все глибше й глибше.

А він почепив раки до черевиків, поклався на землю й повз. Плічми оперся о скелю й держався руками та спускався в розколину.

Розколина була власне так широка, що лю-дина могла протиснутися.

Сайга бачила, що її гонять, не стояла, а гнала дальше. Аж нараз розколина скінчилася й сайга опинилася на вистромі, що сторчав у гору в повітрє.

Та очайдушний стрілець пігнався за сайгою й туди. Але що рушницю й палицю оставив був на шпилі, хопив мисливський ніж, щоб ним добити звіря.

Однак сайга піднялася на задні ноги, станула дуба й скочила в глибінь.

Що йно по добрій хвилі дійшов до його ух відголос, викликаний упадком звіряти, бо долина лежала глибоко на тисячу метрів під кручею.

Лєонард Бінерт попав у спокусу заклясти грубо зза сього, що надаремнісінько трудився й наражувався на небезпеку, та як добрий христіянин, здержався й думав про поворот.

Із жахом побачив, що коли він повз розколиною, великий камінь обірвався й заповнив розколину так, що годі було й думати про перехід.

Не мав він і знарядів, лопати та долота, щоб усунути сю перешкоду. Та й як можнаб се й зробити в його положенню, коли він міг тільки з обережністю рухатися. Вистрім се була плита, що мала всього один метер обводу.

Так стояв нещасний ловець між прірвою та небом і ломив собі голову над способом, як видістатися з сього страшного положення.

Впялив зір у глибину. Там мигтіли стріхи хат його села, а над ним чорнів лісок.

Хмара диму піднялася з нього й вказувала йому місце, де стояв його дім, у тіни галузистих ялиць. По тому боці ліска світилася зелень полонини. А по ній бігав сюди й туди зрозпачений Юрчик.

Годинами не спускав хлопець Цірбельської кручі з очий і саме, як дзвін у церковній вежі видзвонив полудне, замітив він батька. Виразно можна було пізнати його на скраю скелі.

Юрчик дрожав усім тілом, як батько нараз зник і небаром появився на вистромі, що був низше о яких десять метрів.

Що се значилоб?

З долини видавалася скельна плита дуже маленькою й здавалося, начеб ловець висів у повітрі. Ось-ось і впаде в глибінь!

На крик хлопця поспішили селяне, чоловіки, жінки й діти на полонину й усі зойкали голосно, коли побачили ловця на кручі.

Кілька верховинських лазіїв радилися, як йому помогти. В кінці всі згодилися на раду старого Освальда, що як ніхто другий, знався на верховинських ходах.

— Вилізьте на шпиль Цірбля — сказав він — і пробуйте витягнути Лєонарда линвою... Дорога повітрєм із божою помічю вдасться, коли буде сила та обережність і коли лісник не втратить відваги.

Чоловіки, що зголосилися лізти на кручу, принесли линви, ремені й усі прилади тай подалися на гору.

Було їх чотири незлякані лазії, а кождий із них хотів важити власним життєм, щоби тільки вирятувати їх любого співпоселянина Лєонарда Бінерта.

Юрчик пішов із ними. Ніхто не боронив йому, бо всі знали його, як моторного хлопця й що спинався звинно як сайга та без завороту голови й батька свойого любив над усе.

По цілогодинній мандрівці сосновими борами та бездеревними пустарями, де ріс тільки жереп, прибули вони в кінці на камінисте поле, що тягнулося аж до шпилю Цірбельської кручі. Тут часто камінюки, високі мов доми, замикали їм дорогу й вони мусіли або по них перелазити, або оминати їх, щоб дістатися на гору, заки стемніє.

В кінці станули на шпилі. Освальд, що їх провадив, положився на землю, приповз аж на край провалля, виставив голову геть далеко в повітрє й стежив у глибині.

Побачив ловця, що стояв мов прикований на скельній плиті й кликнув до нього:

— Ми, твої сусіди, хочемо витягнути тебе линвою на гору. Надійся на Бога й на нас, що зробимо все, що в нашій силі.

Лєонард Бінерт, що з умучення та зворушення був уже без сил, відповів слабим голосом:

— Нехай Господь благословить вас за се!

Освальд вибрав сильну линву, прикріпив один її кінець до камінюки, що лежала на шпилі, а до другого кінця прикріпив так зване »сідло«.

Воно складалося з двох звязаних патиків у виді хреста, на які мав сісти ловець, щоби відбути подорож у повітрі.

Потім прикріпили до другої линви, яку теж причепили на горі, ремінь і спустили його на долину. Ременем мав Лєонард опоясатися, щоби, коли перша линва вірвалабися або виховзнулася йому з рук, не впав у пропасть.

Юрчик стояв тихо і ні звуком не зраджував своєї прияви, щоби батька сим не стрівожити.

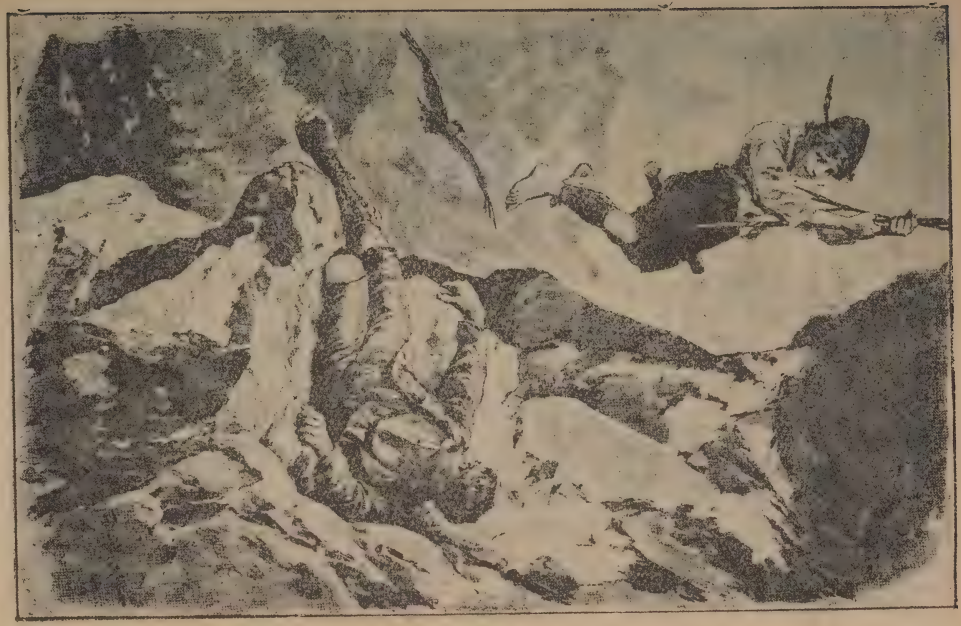

Леонард хопив ремінь, що на линві полетів у долину та опоясався ним і дав знак, щоби тягнули його.

Люде хопили линву й уставилися один за одним, щоби, коли тільки ловець сяде в сідло, тягнути її в гору.

Та тут Освальд, що перед його бистрими очима ніщо не скрилося, закликав:

— Стрівайте, стрівайте!

Люде здержалися, а він вказав на сю часть линви, що була на краю скелі. Всі глянули туди й побачили, що вона терлася до гострого каменя й рвалася.

— Вскорі вона зовсім перетреться!

Коли инші стояли безрадно, сказав Освальд до Юрчика:

— Біжи на долину й принеси сильну гиляку.

Хлопець побіг і вернув скоро із гилякою. Освальд обдер із неї кору так, що вона була гладка й округла. Втиснув її між два камені на краю скелі й тепер спускалася линва легко та не терлася.

Ловець хопив уже сідло й сів на нього. Уже роздався його оклик: »Тягніть!« І вже чотирох людий тягнули сильно линву. Аж тут зашуміло в повітрі, прилетіла тінь і Юрчик скричав.

Величезний орел летів із широко роззявленим клювом та витягненими кигтями до вистрому.

Він мав там у розколині своє гніздо й кинувся на чоловіка, що увязнений сидів там.

Ловець, що саме трутив линву, щоби відбилася від скелі, скочив знову на плиту й добув ножа.

Чотири лазії і хлопець лежали над пропастю з шиями витягнутими поза скрай шпиля й зорили за ловцем, а він сік і колов орла.

Кров спливала орлови з богатьох ран, та він не кидав своєї жертви, а старався хопити його в кигті і струтити в пропасть.

Лєонард Бінерт боронився наче в одчаю, а при тому мусів уважати, щоби не втратити опори та рівноваги.

Юрчик був у невисказанім страху, бо бачив небезпеку смерти, що грозила батькови й що ні він, ні ніхто з людий не в силі помогти йому.

Орел вбив клюв у Лєонардове праве рамя й зранив його важко. У сій хвилині вбив Лєонард орлови ніж у груди по рукоять.

Хижак ударив іще раз дико крилами й упав враз із ножем у грудях у пропасть.

— Звивайся, Лєонарде! — закликав Освальд. — Сонце вже схилюється до заходу, а ти мусиш заки стемніє, опустити плиту.

Ловець хотів знову хопити линву, та опустив знову що йно підняте рамя, бо укушеннє, завдане орлом, зачепило мяз на рамени.

— Я вже не в силі держатися... Поможіть мені! — закликав він.

— Нема часу на страту, бо вже смеркає. — сказав Освальд товаришам. — Линва не вдержить двох мужів, а то я спустився.

— Чи вона на стільки сильна, щоби вдержала батька й хлопця? — спитав Юрчик.

— Сподіюся — відповів Освальд і глянув зчудований на Юрчика.

— Я спущуся, щоби держати батька, коли його тягнути мете — говорив Юрчик дальше.

Освальд отворив уста, щоби спротивитися тому. Та один погляд на лице хлопця, що виявляло рішучий вираз, велів йому змовчати.

І инші мужі не сказали й словечка, а їх лиця говорили, як дуже подобалася їм Юрчикова відвага.

Без вагання витягнули линву з сідлом на гору й Юрчик оперезався линвою, що її другий кінець привязали до скелі. Потім сів у сідло й спустився на долину.

Як здивувався й налякався батько, коли побачив сина між небом і землею й мусів сказати собі:

— Хлопець наражує своє життє, щоби ратувати мене!

Коли тільки хлопець досягнув вистрому, на якому було місце тільки одній людині, поцілував батька в чоло та в уста, хоч висів усе ще на линві, й обняв його обома раменами. Батько з трудом умістився в сідлі.

Що ловець міг рухати тільки одною рукою й із утрати крови ослаб, то на Юрчикови спочивав важкий тягар Часто здавалося йому, що сили його слабнуть і вони оба, коли він пустить рамена, впадуть у пропасть.

Подорож у повітрі здавалася йому вічністю, хоч вони потребували всього десять хвиль, щоби дістатися на край шпиля. Та в кінці таки видістали ся на гору. Освальд і три його товариші прийняли їх радісними окликами й увільнили з линви та з сідла зсадили на землю.

Кождий стискав Юрчикови руку й звав його відважним хлопцем, що на нього батько й село мусять бути горді.

А Лєонард Бінерт тільки станув на землі, упав на вколішки, зложив руки й молився:

— Отче небесний! Величаю твою ласку, що виратувала мене від смерти... Благослови хороброго хлопця, мойого Юрця!

Між червоношкірими.

У травні 1875 р. виплив із Гамбурґа корабель і поплив Атлянтійським океаном до Нового Йорку. Між сімдесяти подорожними був і Українець Іван Киянюк, Бойко з під Сколього. Із жінкою тай дітьми кинув він рідну землицю й поплив шукати долі в новому світі. Був він одним з перших із нашої галицької волости, що йшов шукати щастя за морем. У тих роках ще мало було таких сміливців. Що йно в девятьдесятих роках минулого століття масами став наш народ тікати туди перед горем та нуждою в рідній країні. Аґент говорив йому, що в Америці в Деляворі є земля дуже врожайна, а ще нічия. Там він і задумував поселитися. На кораблі пізнав його анґлійський льорд, що їхав до британських посілостий у північній Америці, де стояв постоєм його полк. Льорд умів добре по російськи, а навіть трохи й по українськи.

Був у Росії в анґлійському конзуляті й там мав нагоду пізнати обі мови. Льордови припав до вподоби наш Бойко й заки подорож морем скінчилася, завязалися між ними навіть приязні взаємини.

Анґлієць був цікавий джентельмен і от, коли показалася перед ними новойорська пристань, найшли їх взаємини гарний конець в урочистому приреченню.

— Зійдемося по пятнацяти літах — сказав льорд Вінфільд, коли оба прощалися в часі, як корабель причалював. — Кождий із нас дасть слово чести, що 12 червня 1890 р. буде в Новім Йорку в гостинници Контінеталь і один день ждатиме другого. Кому з нас перепинилаб недуга, чи якась инша причина, має вислати туди посланця.

Киянюк згодився й зложив приреченнє. Потім розійшлися.

По пятнацяти літах у червневий день явився в гостинници Контінеталь у Новім Йорку старець, що хоч кривуляв на ногу й тяжко опирався на милиці, був ще доволі бадьористий. Був у цивільнім одязі, та все в нього: постава, хід і спосіб говорення зраджували колишнього вояка.

Се був льорд Вінфільд, що точніcько, як ялося воякови, явився на умовлену стрічу, винаймив кімнатку й у ній, за кількома фляшками доброго вина, ждав на нашого Бойка — Івана Киянюка.

Минала година за годиною, настав уже вечір, та ожиданий гість не являвся.

В кінці, коли вже стемніло, застукав хтось у двері й на клик льорда: »Війдіть!« явився на порозі — Індіянин у повній збруї.

Його лице, руки та шия, що їх шкіра лисніла червіню, були татуовані. На голові, з якої волосє спливало довгими пасмами на рамена, мав він вінець із вірлиних пер, а в руці томагавк, боєвий топір. На ногах мав пестрі шкіряні панчохи й оперезаний був чересом.

Коли льорд побачив сього несподіваного гостя, зірвався з місця та закляв.

Та Індіянин поклонився по европейськи й промовив анґлійською мовою:

— Льорде Вінфільде! Будьте вибачні, що так пізно приходжу.

Сей підступив близше, впялив зір в Індіянина й спитав гордо:

— Хто ти? Я не знаю тебе?

— Я ватажок Калькото — відповів червоношкірий... »Колись звався я Іван Киянюк.. «

Киянюк! — закликав Анґлієць через край зчудований.

— Егеж, сей самий Киянюк, що його ви перед пятнацяти літами вважали приятелем і завізвали до побачення на сьогоднішний день.

Льорд подав йому руку, стиснув і сказав:

— Витайте, хоч в одязі раси, якою я погорджую й від літ змагався винищити її.

Потім засіли оба, коли червоний гість відложив оруже до стола й ватажок став оповідати:

— Відповідно до нашої умови має кожен із нас оповісти свої переживання, що їх довелося йому пережити від опущення корабля аж по сьогодні. Як вам пішло, любий льорде?

— Свої переживання оповім скоро — відповів льорд... Коли мене перекинули до мойого полку, що стояв у Кінґстоні в Західній Канаді, відбував я воєнні виправи одну за другою. А всі ті виправи мали одну ціль: вигубити червоношкірих, що як первісні жильці сеї землі, нападали на всіх чужинців, вирубували в пень і руйнували їх оселі!... Нашими противниками були Чіпевейці, що жили над бере-

тами озер Горішнього та Онтеріо й уходили за найжорстокійших із сих дикунів.

Шість літ провів я в таборі між пралісами й преріями й брав би й ще дальше участь у вигублюванню Індіян... та на одній виправі поцілила мене стріла дикуна в ногу й зробила з мене каліку... Я взяв відправу й вернув у рідну країну... Перед двома місяцями виїхав я з Анґлії знову, щоби сповнити приреченнє й зійтися з вами в Новім Йорку... А тепер оповіжте мені, які пригоди пережили ви в пятнацяти літах. Найбільше з усього безперечно се, що ви стали червоношкірим і ватажком.

— Ваша правда! — відповів Киянюк. — Усе моє життє, відколи я вступив на американську землю, було сплетом найчуднійших і найнеймовірнійших пригод... Я оповім усе, не замовчу нічого...

Коли я з родиною перед пятнацяти роками прибув до Нового Йорку, купив собі візок, пару конят, оруже, ріжного роду знаряди, хатне знадібє, харчі та насіннє й із тим усім вибрався до держави Делявар, де мало бути ще чимало цілини.

На підгірю Пекону найшов я в ддалену долину, де не зайшов іще був ніякий поселенець, і побудував собі тамечки хату.

Моя жінка, дві дорослі дочки й Петрик, семилітний хлопчина, помагали при корчунку пустари, оранню, сівбі та жниві. І протягом двох літ, у пустарі, замкнутій високими верхами, повстала ферма з родючими нивами й стайнями, повними коров та овець.

Фермери, що жили поза долиною на віддаль двох і трьох днів, дивувалися, що ми осіли саме в сій пустарі, та старалися нагнати мені страху:

»У верхах, куди ти заходиш, живуть Сіюйці, червоношкірі, що заприсягли всім білим загибіль. Вони оскальпують тебе й усю твою родину.

Та се говореннє не залякало мене. Що раз більше привязувався я до своєї посілости, бо крім буйного жнива й чимало худоби, були тут і гарні лови. Сила було тут оленів, кіз, усякої дрібної й грубої дичини. Ми оба з Петриком поробилися пристрасними ловцями, що роскошувалися в ловах.

Із Сіюйцями був я добрим сусідом. Одного разу виратував я цільним стрілом їх ватажка, на якого кинувся був сірий медвідь. Ватажок запросив мене до свойого вігвалу й викурив ізо мною мирову люльку.

Від сеї хвилини був я й моя родина в якнайкрасшій приязни з червоношкірими. Часто приходили їх жінки, а навіть воївники до нашої хати за ліками, або щоб моя жінка перевязала їм рану.

Так жили ми задоволені й щасливі вісім літ у нашій пустарі. Ніхто з нас не бажав уже зміняти місця.

Нараз, мов грім із ясного неба, впало нещастє на нас. Одним ударом знищило не тільки мою ферму, але й забрало мені моїх найблизших.

Одного дня поплив я з Петриком, що хоч мав тільки пятнацять літ, силою та зручністю дорівнював мужеви каноєю[1]), долі рікою на лови оленів.

Нараз почули ми поза скелями, що попри них ми плили, шелест кроків, а враз із ним страшний ревіт. Відділ Індіян, що вимахували луками та томагавками,[2]) появилися на березі й загрозили нам.

---

[1]) Малий човен.

[2]) Топір Індіян, що ним дуже зручно кидають.

Тепер пригадав я, що перед тижнем був один червоношкірий у хаті й сказав:

— Чіпевейці появилися! — Се племя не мало так, як Сіюйці, постійних осель, а було на безна-станній мандрівці між рікою Місісіпі над Атлянтій-ським океаном. Тепер напали вони на державу Деля-вар і розложили свої вігвами в лісах Пекенської верховини. Вони були з Сіюйцями на воєнній стопі й се заспокоїло мене, коли один із них оповів мені про прихід Чіпевейців.

— Мої приятелі стануть у моїй обороні, коли буде небезпека — сказав я собі — й проженуть напасників із ловецьких просторів!

Та склалося інакше, як я думав. Чіпевейці були сильнійші від Сіюйців і по кількох січах змусили їх до відвороту.

Про се не знав ні я, ні Петрик, коли ми ранком всідали до каної й пустилися на лови на оленів. Інакше булиб ми остали дома.

Дощ стріл сипнув на нас. І чудом видалося мені се, що ні одна стріла не поцілила.

— Як довго останемо в ріці, будемо виставлені на смерть — сказав я Петрикови, — мусимо видістатися на беріг і скритися в гущавині.

Петрик веслував з усею натугою, а я, як тілько який червоношкірець показався на березі й хотів скакати в воду, стріляв до нього з рушниці. Кожда куля влучала й клала ворога трупом.

Що бистрі филі несли каною стрілою, то швидко вже були ми поза дострілом наших ворогів і причалили в місці зарослім гущавиною. В одній хвилині зникли ми в кущах і гнали в напрямі, де лежала наша хата.

Бачили ми вже її верх, що лиснів із між верховіття дерев. Нараз затріщало в гущавині й на леваду, що лежала між нами й фермою, вибіг Індіянин.

Треба було спішитися, бо в короткій хвилині могло вискочити більше ворогів і відтяти нам дорогу...

Заки придумав я якийсь спосіб, що звільнив би нас від сього небезпечного противника, завісив мій син кучму на гиляку й кинувся на землю та зверещав.

Червоношкірець, коли почув крик, замітив зараз шапку й вистрілив із лука, до нібито людини, що була в сій шапці. Стріла застрягла в шапці. У сій хвилині Петрик, що держав рушницю на поготові, вистрілив і дикун повалився в траву. Підступ хлопця вдався й промостив нам дорогу до хати...

Тільки ми тут прибули, затарасував я вікна й двері та набив усі рушниці, щоби могти відпирати всі напади дикунів, поки не прийдуть нам на поміч наші приятелі Сіюйці. А ми сподівалися, що вони прийдуть на другий день рано. Настала ніч і ніде не видко було червоношкірих так, що ми знов лекше відітхнули. Нараз заблис огонь на одному полі і я побачив відділ Чіпевейців, що підсувалися хильцем. Вони запалили тому, що небо було хмарне й було тепло, сухі бадилля й траву, щоб мати світло при своїй страшній роботі.

Наша хата мала вікна тільки з переду й се влекшало мені тай Петрикови оборону. Щоби напад міг удатися, мусілиб нападати тільки звідси.

Жінка й обі дочки набивали рушниці, ми оба мужчини почали правильну стрільбу на червоношкірих. Наші кулі ранили одного за другим, або убивали

Дикуни люто зверещали й завернули назад. — Ми прогнали дикунів! — закликав радісно Петрик. — Вони втікають!

— Не обманюй себе, сину! — перервав я йому! Їх утеча се тільки хитрощі, щоб нас тим певніше погубити!

По якомусь часі, що нам видавався вічністю, показалися червоношкірці знову! Вони несли вязки хворосту й запалювали їх у огні, що лютував на леваді та кидали їх на хату.

Вскорі замиготіли язики поломіни на огорожі та на одвірках. Густий дим запирав нам віддих, а тріскіт і сичіннє, що все більше й більше змагалися, зраджували, що наше житло обхопила пожежа.

Тепер мусіли ми закинути оборону й вибрати одиноке, що нам оставало до ратунку — утечу.

Я закликав до жінки:

— Біжи з дівчатами до ліса, що віддалений тільки на сто кроків. Я з Петриком займу так червоношкірих, що вони не завважають вашої втечі.

Вони так і зробили. Я отворив двері й станув на порозі та стріляв раз за разом, жінка й дочки виповзли вікном.

На їх щастє місце, куди вони вийшли на леваду, лежало в теміни й вони могли незамічені дістатися до ліса.

Та в сій хвилині, як вони вбігали в гущавину, вискочила юрба дикунів, що лежала там у засідці й кинулася на безборонних.

При яркому сяйві горючого дому бачив я, як блискотіли томагавки й спадали на голови моїх дорогих і валили їх до долу...

Образ сеї страшної сцени ніколи не затреться в моїй памяти!

Киянюк урвав нараз, затулив очи долонями й остав довший час у сій поставі. Стони й важкі зітхання зраджували біль його душі.

Льорд Вінфільд ждав спокійно, аж червоний гість не переміг свойого болю й знову не почав оповідати.

— Ми з Петриком, що стояв біля мене й набивав рушниці, здеревіли спершу на сей вид із жаху та люти. А потім вибігли з хати та ловецькими ножами й ударами прикладів пробили собі дорогу крізь ряди червоношкірих і продісталися так на узліссє до трупів наших дорогих.

Ряди наших кровожадних ворогів зростали все більше й не було що й думати про опір.

Не знаю, через що вони не розчерепили нам голов, як і нашим бідним жінкам. Вони відірвали нас від тіл, що до них ми припали, роздягнули нас до гола, звязали руки й затягнули в гущавину.

По важкій мандрівці проміж тернистими кущами, що нас ранили по всему тілі до крови, прийшов відділ до табору Чіпевейців. Жінки й діти прийняли нас диким криком і всяко знущалися над нами безборонними. Ганяли Петрика в коло, а кождий, що засягнув його, бив його. Мене кололи стрілами, що я від упливу крови ледво міг іти.

Один ватажок увільнив нас у кінці від сих мук і замкнув нас у свойому вігвамі. А юрба на дворі запалила костир і танцювала довкруги нього.

Трівало аж до ночи.

Червоношкірі, заки ще дім повалився, зрабували його й забрали зі собою все, що там було. Між иншим була там і бочка горілки.

Нічого з добичі не привитали з більшою радістю жінки й чоловіки, що остали дома, як саме сю бочку.

Кождий тиснувся до неї, наповняв порожну лушпину з кокосового горіха горілкою й пив доти, поки безтямний не впав до долу. Вскорі лежали всі в глибокому сні й тільки два червоношкірі, що сиділи перед вігвамом, який був нашою вязницею, не спали ще.

Так пройшла північ. Ми оба не кидали думки про втечу.

Передовсім мусіли ми розвязати руки. І се вдалося синови.

Він підповз тихісько до місця, де лежав томагавк, узяв його між коліна й притиснув звязані руки так сильно до вістря й тер так довго ремені, аж поки не порвалися.

У сій хвилині встромив один із вартових голову поза дверну заслону.

— Усе пропало! — подумав я — Петрика приловлять на вчинку.

Та він удав, що спить і сим обманув червоношкірого. Він заспокоєний подався назад.

Як тільки син мав вільні руки, розтяв томагавком ремені на моїх руках і ми обнялися мовчки.

Тихісінько підняли ми входову шкіру й хотіли перекрастися попри вартових. В тім один зірвався й заступив мені дорогу.

Томагавк, що його держав Петрик, блиснув у сяєві костра, що все ще тлів і влучив так сильно чоло червоношкірого, який задержав мене, що він повалився на землю.

Його товариш не станув до бою, тільки вибіг на майдан і підняв страшний вереск, щоб розбудити всіх, що спали.

Та ми погнали на поля, що недалеко зеленіли. Укритий з збіжу, глипнув я поза себе й побачив із жахом, що юрба червоношкірих жене за нами.

Ми втекли з піль на прерію та з усіх сил бігли, щоби втекти від наших переслідувачів.

Як далеко оком засягнути, не видно було в цілому степу ні куща, ні деревини, де можна би скритися. Одинокий наш ратунок був у скорости наших ніг.

Крик наших ловців усе слабійшав, виттє втихло й я зважився вперше оглянутися поза себе.

Між нами й червоношкірими був простір на сто метрів і тільки один, що в ногах був швидший від других, здоганяв нас.

На його вид, Петрик закликав:

— Ми вратовані.

Заки вспів я ще його спитати, хто виратує нас, сказав він:

— Приречіть мені, тату, що не спинитеся ні на хвилинку, ані не поспішите мені в підмогу... Я благаю, заклинаю вас!

— Сього я не можу й не повинен прирікати — відповів я. — Що ти задумуєш?

— Біжіть, таточку, біжіть і не журіться мною — відповів він.

І обернувся й ждав на червоношкірого. Коли воївник побачив, що Петрик задержався, звільнив біг і підняв рамя, щоби кинути спис.

Тепер здогадався я, що задумав Петрик. Він хотів спинити ворога, щоб я мав час утекти й не завагався для сього пожертвувати власним життєм

Спис поцілив грудь молодого героя. Та він вирвав спис і останніми силами вбив його Індіянинови, що над ним похилився, в живіт.

Оба лежали в струях крови серед степу й боролися зі смертю.

Я впав навколішки біля Петрика, цілував його в уста та в очи й закликав:

— Ти вратував мені життє! Який я вдячний тобі, мій хоробрий сину!

Промінь щастя перебіг по його виду, що його вкривала вже тінь смерти й його бліді уста прошептали:

— Татку, таточку — прощайте! — І зітхнув в останнє тай умер у моїх раменах.

Я клячав довгі години біля синового тіла й у болю не думав уже про втечу.

— Чиж виплатиться жити ще дальше? — питав я себе. — Смерть забрала мені всіх найдорожших, а я остану сам саміський!? Нехай прийдуть червоношкірі й убють мене, як і моїх!

Не знаю, як довго лежав я у розпуці серед степу... Коли настала ніч, задудніли кроки людий, що надбігали й людські крики. Я розглянувся.

Кілька сот Індіян надбігало. Я вже готовився на смерть, аж пізнав, що се не Чіпевейці, а Сіюйці, мої приятелі.

Вони привитали й покріпили мене та оповіли, що в кілька годин по нашій утечі напали на Чіпевейців.

— Більшість їх лежала ще пяна з горівки й ні один не боронився як слід — кликали вони. — Ми всіх, всіх повбивали.

Потім викопали глибоку могилу, в якій я похоронив Петрика й просили, щоб я остав при них. Я так і зробив. Перебрався по індіянськи, почервонив шкіру та дав себе татуювати й жив спокійно між Сіюйцями.

Перед роком вибрали вони мене одноголосно ватажком й назвали мене Калькото, »щаслива рука,« бо я, так як колись моя жінка, лічив недужих...

Коли Киянюк скінчив, підвівся, стиснув руку льорда й хотів відходити.

— Останьте в мене й киньте негідне вас життє!

Та Киянюк сказав:

— Негідне!? О ні! Я тепер иншої думки! Сеж земля Індіян, а ми зі старого світа приходимо й відбираємо їм їх власну землю тай винищуємо їх. Я розумію їх, бо я вийшов теж із поневоленого народу, що не є господарем на власній землі. Се мене з ними поріднило. А в кінці, я дав їм слово, що вернуся до них — і додержу слова їм, братам моїм.

Він попрощався з льордом тай вийшов.

До неньки.

Будь чемний і слухай пана учителя, що як батько дбатиме про тебе.

Так сказала одного зимового вечера 1920 року вдовиця Ганна Семанючка до дванацятилітного сина Івася й поцілувала його сердечно.

Не легко прийшлося їй опанувати себе та успокоїтися. Серце в неї переливалося важким горем.

Сьогодні мала вона вперше розлучитися з сином одинаком і на довше перейти в чужі сторони. О, як нещасливою чулася вона! Та так мусіло бути!

Перед літами поселився Микита Семанюк, що походив із Покуття, в подільському місточку К., де отворив крамничку. Крамниця давала стілько прибутку, що міг із жінкою жити доволі вигідно.

Обоє чулися щасливі, та ще щасливійші почулися, коли прийшов на світ малий Івась. Хлопець ріс їм на втіху, гарний вдався на тілі й на душі.

Трівало так довгі літа. Аж упало велике нещастє. Прийшов 1914 р. Вибухла світова війна. Воєнна сурма покликала й Микиту. Кинув жінку й шестилітнього сина і пішов боротися за чужу державу,

за Австрію в рядах 19 п. краєвої оборони. У війську чув, що дехто старається дістатись до »Українських Січових Стрільців«. Старався й він. Вніс поданнє о перенесеннє. Та не пустили. Казали, що то все одно. »Ми тут також маємо леґіони« — відповів йому ляйтнант (австрійський четар)) Зайонц.

Так відбув щасливо всю кампанію аж до весни 1918 р. Тоді був ранений у груди й пішов із поля до шпиталю. Пролежав кілька місяців і вернув до дому супровітований. Тимчасом прийшла осінь. Австрія розлетілася. Та війна скінчилася. Рідна вже сурма покликала юнаків до бою. Не видержав Микита!

— То я перше за чужу державу проливав кров, а тепер як бються за волю рідного народу, я мав би спокійно приглядатися! Ніколи! Бувай здорова, Ганю, пращай, Івасю! Як верну з війни, то дасть Біг, заживемо щасливо в рідній державі, а згину, то не тужіть, тямте, що я згинув у чесному бою за святу справу.

Та не згинув. Вернув. Спершу попався в полон. Зиму перебув у ворожих бараках. Під осінь 1920 р. вернув із таборів до дому. Та не довго побув. Війна та холод і голод у таборах так підкосили його здоровлє, що він прийшов до дому тільки на се, щоби покластися у постіль. Грудна недуга звалила його. Ганна з останнього стягалася на лікарів і на ліки. Та все дарма. На Михайла 1919 р. перенісся бідний Микита туди, відкіля вже нема повороту.

Уже в часі недуги чоловіка торг у крамниці не йшов. Ганна ввесь вільний час проводила біля недужого й не була в силі обслуговувати покупців так, як треба було. Як звісно по війні совість

у людий завмерла. Бідну жінку оциганювали нераз і ті купці, що вона в них купувала товари до крамниці, і покупці. А тут ще треба було спромогтися й на похорон. Та бо ще й біда з тою валютою. Польська марка летить на долину стрілою, а товари в гору тай у гору. Що купить трохи яких товарів, випродасть їх і за зароблений гріш навіть половини проданого товару не купить.

— Бачу, — сказала собі, що нема иншої ради, тільки продати крамницю тай де в Тернополі служби шукати.

Щож було їй иншого діяти, яку иншу раду могла найти? Мала, правда, чимало знакомих, але приятелів скорих до помочи не було.

— А що зробимо з Івасем? — спитав учитель Левицький, одинокий із приятелів її чоловіка, що ще їй сприяли.

— Івась піде зі мною до Тернополя, — відповіла Семанючка без надуми. Їй здавалося неможливим розстаннє з сином.

Та учитель представив їй як на долоні, що все ще потребує піклування й догляду, у великому чужому місті буде їй тільки тягаром у вишукуванню заробітку тай у самій праці.

— Вашою одинокою метою, Микитихо, в Тернополі мусить бути тільки праця. Коли візьмете хлопця з собою, то будете мусіти віддати його чужим людям в опіку. Раджу оставити його тут. Я прирікаю вам, на память вашого чоловіка, що був моїм найкрасшим приятелем, що як батько займуся вашим сином.

Ся мова пересвідчила бідну вдовицю й вона рішилася на розлуку з сином.

Продала крамницю, приготовила собі все до дороги й привела хлопця до учителя Левицького.

Івась заховувався мов не той, коли почув про відїзд неньки й ніяк не дався потішити.

— Тільки найду заробіток, я приїду й заберу тебе з собою — пробувала вона потішити його. — Тільки короткий час потерпи. Ми знову побачимося, а тоді вже на все останемо разом.

Так прийшов день, що в ньому Івась остався сам у містечку К. й мусів піддатися найтяжшому: жити без неньки.

Він нераз, коли вернув зі школи й списав задачі, сидів годинами в кутику або кружляв близько дому, де жив перше з ненькою й тоді безнастанно думав про неньку.

Вона була його першою думкою, коли він рано проснувся й останнім словом, коли прочитав вечірню молитву, що з ним він засипляв: »Нене, люба нене!«

Її вид товаришив йому всюди. Він найрадше вишукував тих людий, що радо говорили про його неньку. Учитель Левицький пробував зразу всякими приязними словами розвеселити його й зєднати собі його привязаннє. Та коли йому се не вдалося й Івась оставав усе замкнений у собі та рідко коли був веселий, — се дратувало учителя.

— Хлопець не любить мене й не має привязання до мене, — нарікав він частенько — а дитина, що ніколи не весела й не сміється, не до вподоби мені.

Чим довше оставав хлопець у домі учителя, тим більше чужий ставав один другому. Хлопець відчув швидко, що він був тягарем, а учителя сердила невдячність хлопця.

— Я дбаю про нього, як рідний батько — кликав він розярений — а Івась виявляє видом і всею істотою, що він нерадо живе в мене.

Одинокою розрадою й утіхою одинокою були для бідняги листи, що їх писала йому мати з Тернополя.

— Я щаджу кождий гріш, щоби могти як найскорше забрати тебе до себе! — писала вона в кождому листі. — Я здорова й задоволена з мойого положення. Як продавниця у великій торговлі заробляю стілько гроша, що можу жити безжурно.

Івась витав кождий лист від неньки радісними окликами й перечитував його по кілька разів. Сі листи становили його скарб, що його беріг він мов власного ока.

Так минув рік, а він числив уже тижні до неньчиного повороту.

— У жовтні приїду до К. — писала вона в останньому листі — тай заберу тебе з собою.

Прийшов жовтень, та неньки не було. Пройшов місяць, а від неї не було ні вісточки.

Івась журився й ставав іще мовчазнійший. День і ніч мучило його питаннє: »Що приключилося неньці, що вона не пише? Вона певно тяжко занедужала!«

Ся думка, котра так нечайно виринула, поділала як удар пястуком, що несподівано спаде.

— Ненька напевно хора. Вона вмре тай я остану сам саміський у світі!

Як крайно нещасливим почувся він, коли вимовляв отсі слова!

Тепер більше привязався він до учителя та розмовляв із ним. Та сей гнівався все ще на нього й нетерпеливився, коли хлопчина більше ні про що

не говорив, а все тільки: »Що робить ненька? Чого вона не пише? Вона певно недужа!«

Остримі словами наказав він йому мовчати й виявляв у своїому поведенню, як шкодував тепер, що взяв Івася до себе.

Семанючка справді занедужала. А що жила в місті одинока й не мала там нікого, то віддали її до лічниці. Там упала в нервову горячку, а коли знов прийшла до себе, мучила її туга за сином. І се терпіннє більше давалося в знаки її тілу, як недуга. В кінці прохала одну з жінок, що лежали враз із нею в кімнаті, написати Івасеви листа. Вона й написала: »Твоя мати недужа, молися за її здоровлє«.

Сей лист налякав бідного хлопчину сильно. Від сеї хвилини він не думав ні про що, тільки: »Хто мене заведе до моєї недужої ненечки?«

В кінці набрав відваги й пішов до учителя: »Позвольте мені піти до Тернополя!« — благав він. — Я вмру тут з туги та трівоги!«

— Мати лежить у шпиталю — відповів учитель шорстко — й не потребує твоєї опіки. Щож ти там у великому місті робитимеш, бо в шпиталю не будеш міг остати? Кинь сю дурну думку. Твоя мати виздоровіє й без твоїх відвідин, а найбільше буде тішитися, коли я з тебе буду задоволений. Доси не давав ти мені нагоди до задоволення. Поправся, будь веселий, а не понурий, мов старець.

Івась вийшов із кімнати з опущеною головою, гірко розчарований і роздумував над тим, до кого звернутися з просьбою, щоби допоміг йому в подорожі. Говорив то з одним, то з другим, та ніхто не притакував йому, ані не спішився помогти, лише кождий відраджував. Багато висмівало його й називало дураком.

— Нема нікого, хто сприяв би мені! — сказав він у кінці сумно до себе.

Від сеї хвилі не згадував уже ні словечком про задуману подорож і учитель тішився, що його вихованець, »набрав розуму«, — як він говорив із сміхом.

Та Івась думав про се більше як перше, бо в душі він прирік собі: »Я мушу відвідати мою недужу ненечку!«

Одного ранку, як що тільки стало зоріти, викрався він із клуночком у руці, в якому було все його майно, з дому й побіг, що сили стало, пустими ще улицями містечка. Потім пішов манівцями до битого шляху в напрямі на схід, де як знав із школи лежав Тернопіль.

Ішов безлистими лісами й голими пустими безкраїми полями. Кого тільки зустрінув, питав: »Куди до Тернополя?«

Хто тільки почув се питаннє, глядів із зачудованнєм на хлопця та питав і собі:

— Чого тобі туди?

— Іду до моєї неньки, що лежить там недужа! — відповідав Івась.

Більшість людий сі слова зворушували до сліз і вони давали йому трохи гроший.

Із словами: »Нехай тебе Господь береже!« або »Щасливої дороги!« розставалися вони з ним і гляділи часто зі спочуттєм у слід за хлопцем.

Кудою тільки Івась не переходив через села, чи попри хутори, скрізь знаходив милосердних людий, що давали йому нічліг, харч і гроший на дорогу. Коли чув умученнє, коли боліли його ноги, думав: »Мусиш спішитися, щоб як найскорше дійти до Тернополя. Може мати вже вмирає?«

І він зривався із під придорожного стовпа, що під ним спочивав і спішив дальше, поки знову змученнє не змусило його до спочинку.

Пустився в дорогу в грудні. Нараз узялася зима, сніговиця й морози і покрила все довкруги сніговою габою. Сніг був такий глибокий, що подорожні й вози тільки з трудом пробивалися.

Та Івась спішив усе дальше й дальше. Не зважав ні на бурю, ні на сніг, що важкими платками спадав із неба. Одного вечера наближився він до міста, що його світла блистіли вже з далека.

В тім обхопило бідного, відважного хлопця умученнє, що знесилило його й він мусів усісти в снігу. Він сплющив очи й заснув із окликом: »Хочу до міста, до недужої ненечки!«

— — — — — — — — — — — — — — — —

Коли так хлопець балував снігами в сніговицю до неньки, вона лежала в шпитали та думала про свойого Івася.

Одного ранку приніс листар листа з її родинного міста.

— Вістка від мойого хлопця! — закликала вона й розпечатала коверту. Та тільки прочитала лист, із скриком упала на подушки. Учитель Левицький писав: »Бідна жінко! Ваш Івась утік потайки. Ніхто не знає куди«.

Ся вістка поділала так небезпечно, що лиха горячка повернула, вона наново занедужала важко. Мучили її дикі привиди, втратила тямку, чахла, була близька смерти.

Тимчасом надійшов Святий Вечір. В одній світлиці шпиталю, що в ньому лежала Семанючка, уста-

вили ялинку. На її зеленому пахучому віттю горіли маленькі свічки.

Тільки в кімнатці, де лежала тяжко недужа жінка, було тихо й темно, бо лікар сказав: »Там горі в великій салі засвітите свічки на ялинці, а тут уже гасне світло життя.

Тіни смерти слалися вже по лиці недужої, її руки хватали покривало. Вона кликала разураз: »Івасю, синочку мій, де ти?«

Аж тут отворилися двері. В товаристві сестри-жалібниці ввійшов хлопчина й поспішив до ліжка смертельно недужої.

Вона розплющила ще раз змучені очи й глянула в його лице. Ясна усмішка мов соняшний промінь пробігла по її недвижному лиці.

А хлопець обняв її раменами й кликав радісно: »Нене, ненечко моя!«

Се був Івась, що щасливо найшов неньку.

Зараз потім приступив лікар до ліжка, узяв руку недужої й сказав, коли розізнав живчик і віддих: »Жінка вратована. Хлопець приніс їй нову силу життя«.

А сестра додала: »Любов перемогла смерть!«

Та як дістався Івась, що на битому шляху замерзав уже, до шпиталю й до недужої неньки?

Бідний хлопець, недалеко тернопільського залізничого двірця, впав у сніг і заснув. Так найшов його залізничний урядник. Покликали лікаря, який натираннєм теплими рушниками привернув його до життя.

Коли Івась прийшов до себе, оповів свої пригоди. Простим, щирим оповіданнєм зворушив усіх до сліз. Усі, чим могли, обдаровували хлопця, а один пан забрав його з собою до міста, до шпиталю.

Як радів Івась, коли побачив у кінци неньку! Він стояв навколішках, а вона шептала йому: »Я виздоровію й не покину вже тебе!«

А зі світлиці, де сіяла у яркому світлі свічок ялинка, лунала коляда:

»Бог предвічний, народився,
Прийшов днесь із небес,
Щоби взрів люд свій весь
І утішився«.

Боротьба з вовком.

Страшне нещастє впало було на село Г. на Закарпатській Україні. Холєра лютувала страшно. Що дня виносили на холєрний цвинтар по кількох мерців.

Лютувала кілька тижнів. На кінці устала. Сумно було в селі. Майже що друга хата понесла втрату в людях.

Під самим двором була вбога хатина вдовиці Микитихи. Жила вона там із двоєчком дітий, десятилітнім Степанком та семилітньою Марійкою. Та як прийшла ота холєра, то забрала вдовицю Микитиху, а щоб їй біднязі на тім світі не сумно було, то взяла разом із нею й донечку Марійку.

Остався малий Степанко сиротою, сам саміський.

Село Г. належало до угорського маґната ґрафа Белі Лоная. Дідичі Мадяри не дбали зовсім про населеннє, вважали його не людьми, але чимось гіршим — часом навіть менше вартним від коня, чи расової собаки. В порівнанню з иншими дідичами, ґраф Лонай був іще добрий. Люди бачили сю рі-

жницю й відносилися до нього красше, а передовсім поважали його жінку, що нераз помагала бідним селянам.

А покійна Микитиха, поки була здорова, часто робила в дворі. Вона брала з собою туди й дітий. Пані сподобався цікавий Степанко й вона ніколи не відпускала його до дому без дарунків.

І от раз зговорилися в дворі про се, кілько то в селі людий вимерло на холєру. Згадав хтось і вдовицю Микитиху тай про те, що в хаті остався сам один Степанко.

— Бідний сиріткa, — сказала пані — треба буде взяти його до двора.

— Нова примха — сказав ґраф Лонай — ти тут поназводилаб усіх замурзанців із села.

Ґрафиня нічого не відповіла, але на другий день ранком пішла до Микитишиної хатини й забрала Степанка зі собою.

Так то Степанко дістався до двора до помочи службі. Служба вживала його до посилок або до робіт у чималому саді, що окружав замок із відусіль. На бажаннє ґрафині ходив він і до школи. Важко йому там приходилося, бо школа була мадярська, а він по мадярськи майже нічого не розумів. Та всеж таки радів, коли йшов до школи, тягнуло його не до науки, а до товаришів.

Коли хлопцеви скінчилося дванацять літ, сказала ґрафиня:

— Тепер я беру тебе до своєї служби! — Хлопчина зрадів, бо привязався був щиро до своєї добродійки.

Переодягли його в червону куртку з золотими шнурами, в чорнооксамітні штани та в білі камаші. Такий однострій носила вся служба ґрафа Лоная.

Був він, як кождий Славянин на чужій службі, смирний, тихий і трудящий. Він не відступав від своєї пані, ждав на кождий її знак, щоби в одній хвилі виповнити приказ.

Тож ґрафиня була з нього задоволена і найрадше послугувалася ним. Та се викликало зависть инших слуг. Вони шукали нагоди, щоби йому пошкодити й позбавити його ласки ґрафині. Такі звичайно бувають рабські душі.

Найбільше ненавидів його парубок від коний Янош. Сей придумував днями й ночами, що вистроїти би бідному хлопчині.

Ґрафиня виїздила часто з Шарольтою, тринацятьлітньою дочкою. Янош зануздував коні і приводив їх, помагав паням при всіданню та товаришив їм у їзді лісом і полями.

Колиж Степанко став обслугувати ґрафиню, то й ся служба припала йому, бо й умів він красше ходити біля коний; освоїв їх був так, що вони були лагідні мов овечки. Янош сим не міг почванитися. Він, як кождий Мадяр, був до праці лінивий і нетевний. Тому то стратив ласку в ґрафині.

Від сеї хвилі Янош мов та тінь слідкував за Степанком і шукав нагоди, щоби пошкодити Степанкови так, щоб його прогнали зі служби.

І найшов нагоду. Одного разу випровадив Степанко пару гарних, баских коний під альтану в саді, де ґрафиня з дочкою ждали в строях до кінної їзди. Коли Степанко держав кріпко поводи обох коний, щоб пані могли досісти їх, підійшов Янош крадь-

кома до білого як молоко Шарольтиного коня й гладив його підозріло.

Тільки Степанко обернувся, він відскочив на бік і вдавав, начеб байдуже приглядався.

У сій хвилині, як ґрафівна встромила ногу в стремено, кінь станув дуба й кидався дико на всі боки.

Степанко, що ніяк не міг вияснити собі сеї наглої дикости спокійного звичайно коня, стягнув сильно поводи й успокоїв його так, що він знов стояв тихо.

Шарольта скочила на сідло, та ледви сіла, кінь знов станув дуба й старався скинути їздкиню.

Дівчина втратила рівновагу, захиталася й упала на землю. В тім прискочив Янош, що не опустив ні одного руху коня, підхопив дівчину й увільнив її ногу зі стремена.

Тупіт коня й крик служби привабив і ґрафа. Він одним поглядом пізнав небезпеку, в якій була його дочка. Увесь свій гнів вилив він на Степанка.

— Я тебе прожену зі служби! — закликав люто. — Ти винен, що звичайно спокійний кінь попав у дикість. Тут напевно винне твоє лихе обходженнє з кіньми.

Степанко стояв зразу мовчки, та потім отямився, упав ґрафови до ніг і благав:

— Покарайте мене, ласкавий пане, як хочете гостро, тільки не проганяйте мене зі служби. Се булаб моя смерть.

А ґраф сказав:

— Признайся, що ти зробив коневи, що він так нагло здичів.

— Я не знаю, як се сталося — закликав Степанко, який все ще стояв на вколішках. — Я тут нічогісінько не винен.

— Брешеш, руснацький накорінку! Геть мені з очий! Я тебе проганяю зі служби!

Він копнув хлопчину, що обіймав його коліна, геть від себе й підійшов до коня, що все ще кидався дико на всі боки й із трудом вдалося його вдержати.

Янош, що з лискучими очима та з укритим задоволеннєм приглядався сьому, підійшов тепер також до коня й гладив його голову. Не звертали на нього уваги ні ґраф, ні ніхто инший. А він скорим рухом витягнув із уха коневи жевріючу губку, що її встромив був у хвилі, як Степанко привів коні, і кинув її на землю.

Ніхто не замітив сього. І Янош міг радіти, що йому повелося, бо він вернув на місце, що його тепер утратив Степанко.

А сталося се так.

Як тільки кінь не чув уже в усі жевріючої губки, відразу вспокоївся і дав себе спокійно вести.

Та нагла зміна викликала зчудованнє ґрафа і він повірив, що се Янош такий вправний.

— Бачу, що ти красше вмієш поводитися з кіньми, як той Руснак! Станеш на його місце — сказав ґраф до Яноша.

Степанко мусів скинути однострій ґрафського машталіра й за кару післали його в мадярську пусту стерегти коний і товару.

Сумний подався Степанко в пусту й оставав там аж до зими. Під зиму вернув він знову до села Г. й був занятий у двірських стайнях.

Від того нещасного дня стався Степанко тихим тай совісно виповнював усі роботи. Ніколи не провинився і за те, як і за тиху вдачу, всі любили його. Тільки Янош усе ще ненавидів його та переходив біля нього гордо, коли зустрінулися.

Таємна журба мучила серце бідного хлопчини. Се, що його несправедливо посуджували про недбалість, не давало йому спокою. Коби бодай був свідомий, що ґрафиня та дочка думають інакше про нього! Він часто потайки підходив до рундука палати, щоби побачити ґрафиню та висказати їй усе, що його мучило. Однак коли ґрафиня побачила його, то все гляділа на нього таким поглядом, що він не зважувався й словечка промовити. І він, бувало, мовчки поклониться та з нічим відходить.

Одного дня в лютім були ґраф, ґрафиня та їх гості в городовій салі. По довгих морозних зимових днях, у яких сніг сипав без перестанку та вкривав білою габою гори й долини, — засяло в кінці любе сонечко.

Ґраф Лонай вернув саме з панами з ловів і залізна брама замкового подвіря, коли вже гості переїхали, стояла отворена.

Собаки, люті британи, що для охорони перед волокитами та вовками бігали свобідно по саду, тепер ізза гостий, були на припонах. Панове оповідали собі всякі ловецькі пригоди. Оповіданням прислухувалася й ґрафиня. Шарольта зійшла камінними сходами на долину до саду й проходжувалася стежками та гляділа на гори, що їх шпилі лисніли в соняшному сяйві.

По тому боці мурів, що оперізували кругом замок, тягалися голодні вовки та вили страшно.

Голод видно загнав їх близько людських осель, бо інакше сі звірюки тікають від людий, бояться їх.

Нараз роздався з уст пані дому крик, що його може видати тільки стрівожене материнське серце. Вона вказувала судорожно піднятою рукою місце, де проходжувалася Шарольта. Велитенський вовк, що ввігнався небереженими ворітьми до саду, тихісько підікрався близько до дівчини. Ось-ось і кинеться на неї та розірве її...

Ґраф Лонай, пристрасний ловець на медведів, і його гості вибігли на ґанок. Ґраф став кидатися на всі боки.

— Мою рушницю, мою рушницю! — кликав він розпучливо.

Великан силач без рушниці наче й відваги не мав.

Тут вискочив Степанко, що саме був недалеко й станув між ґрафівною а вовком.

Він зловив обома руками хижака за горло і сильним розмахом кинув його до землі тай держав кріпко, придавлюючи своїм тілом. Та вовк був сильнійший від хлопця. Він вирвався з його рук та скажено шматував його рамена й груди...

В тім роздався вистріл з рушниці ґрафа, що найшов її, а з нею враз і тяму.

Вовк смертельно ранений упав на сніг...

Степанко підняв іще раз зір і побачив ґрафиню, що з горячою ніжністю пригортала донечку.

Потім попав в обморок і облитий кровю впав на землю.

Ґрафиня казала занести хлопця до замку. Прикликаний лікар перевязав йому рани. Ґрафиня сама доглядала його мов ненька. Часто заходила до недужого й Шарольта. У горячці говорив він часто,

що він не винен, що кінь сполошився, він не знає, що сьому за причина. Він усе обходився з конем лагідно. Се пересвідчило й ґрафиню й Шарольту, що погляд ґрафа, начеб Степанко був брехуном, неправдивий.

Коли Степанко вже прийшов трохи до себе, горячка утихла, зажадала ґрафиня в нього, щоби сказав щиру правду, що він зробив сполошеному коневи.

Степанко, як і перше, запевняв, що він нічого не винен. Він усе обходився лагідно зі сивим.

Ґрафиня дальше не питала, бо тепер уже була пересвідчена, що хлопець невинний.

Із дня на день хлопець щораз більше приходив до сил і міг уже вскорі кинути ліжко. Та заки вернув до свойого заняття, виявилася його невинність. Одного разу Янош, що любив часто заглядати до чарки, випив через край і по пяному говорив усе, що йому сплило на язик.

Що в тверезого на умі, то в пяного на язиці. — каже приповідка. Таке було й із Яношом. По пяному оповів він цілу пригоду своїм товаришам: »Се я вложив був жевріючу губку в ухо ґрафівниного коня, щоб він збісився, — вибовтав він чванливо й сміявся при сьому на все горло.

Коли се дійшло до ґрафа, прогнав він зараз Яноша зі служби. Ґрафови було дуже неприємно, що так скривдив хлопчину й у першій хвилі обіцяв йому віддячитися. Із часом, правда, забув про обіцянку. Та Степанко й не думав про неї. Говорив бувало:

— Що я зробив, зробив для ратування ближнього з небезпеки, а не для нагороди.

Андрусь Шпекбахер.

Геть Французів із нашої країни! — так лунало весною 1809 р. улицями міста Галю в Тиролі. Із найдальших долин прибули мужі й юнаки й перлися на торговиці, де повівав краєвий прапор, що мав червоного орла на білому полі.

Усі були в привабних одягах Альпейців: куртка з широко виложеними кляпами, що відслонювали білу сорочку, короткі до колін штани з козячої шкіри, зелені або червонобілі панчохи, що не накривали колін, ширококрисий повстяний капелюх із перами півня або зі шерстю сайги й тяжкі окуті залізом черевики. Оперезані були ременем, на якому ріжнобарвним шовком вишите було імя власника. Кождий мав у руці кріс.

Серед окликів і співів зібралися вони на торговиці. Нараз виступив муж, що всіх перевисшав, поставою.

— Осип Шпекбахер є тут! Тепер може починатися! — пішов голос рядами стрільців. Усі звернули зір на »мужа з Ріну«, як звали його.

Він дав знак рукою й дикий гамір затих.

— Витайте, Тирольці! — почав він голосом, що нісся далеко.

— Витай, Осипе! — залунало стома голосами.

— Ви знаєте, що Шпекбахер не любить багато говорити: Андрій Гофер із Пасайської долини буде нашим отаманом і прожене Французів із краю. Кождий Тиролець піде на заклик і присягне, що пожертвує кров і майно для вітчини.

Сі слова розпалювали мов головні. Тирольці кликали вимахуючи рушницями:

— Кров і майно за рідний край!

— День, у якому пічнеться, скажу вам пізнійше, — говорив Шпекбахер дальше. — Ходіть зі мною до церкви, де наш полевий священник поблагословить оруже й заприсягне вас.

Стрільці подалися рядами до прихідської церкви, де ждав на них при вівтарі о. Рудобородько. Був се чернець Йоаким Гаспінґер. Стояв у покутницькій рясі з грубого бурого сукна, підперезаний білим шнуром. Замість чобіт мав на ногах сандали, що були прикріплені ремінцями. Його лице, вихудніле й бліде від постів і неспання в ночи, окружала червона як огонь борода, що сягала до пояса. У руці держав він хрест. Його проповідь лунала сильнійше, як Шпекбахерова промова і ввела всіх мужів, що тиснулися в церкві в крайне одушевленнє.

По богослуженню розсипалися стрільці на всі сторони. Осип Шпекбахер подався до Інсбрука, що був обсаджений Французами й Баварцями, яких короля Французи настановили володарем Тиролю. Заки увійшов до міста, оставив рушницю в домі

знайомого, що стояв перед міськими ворітьми, й тинявся по місті як невинний подорожний.

Та в дійсности йшов він на розвіди й зірким оком розглядався всюди. Так довідався швидко про силу залоги, що стояла в Інсбруці, кілько мала вона гармат і багато иншого, що здавалося йому важним для негайного нападу.

Коли вже досить находився, зайшов у шинок, де пили міщани та кілька людий із долини Іну. Усі радісно повитали його, бо імя Шпекбахер було славне в цілому Тиролі. Знали всі його як второпну людину та як найкрасшого стрільця в краю.

Коли гості випорожнювали вино — склянку за склянкою й забавлялися жартами та задирливими співанками, розмовляв Шпекбахер поважно з кількома старшими мужами.

Говорили вони шепотом і заки вимовили яке слово, роззиралися на всі боки, чи нема близько якого підслухача. Невподалік сиділо кілька французьких офіцирів, що гордо та з погордою споглядали на Тирольців.

— Здається мені, що сі Французики мають охоту зайти з нами в бійку? — сказав властитель шинку — Штравб.

— Тоді й зі своїми шпадами не вийшлиб сухо — сказав його сусід зі сміхом.

— Із нашим Шпекбахером не зважився б ставати ніхто! Він найсильнійший в долині Іну.

Він не докінчив, бо до їх стола підійшов молодий Француз, що як видно було з посоловілих очий, зачервонілих лиць і з непевної ходи, випив над міру вина.

Тут сидять зрадники! — закликав він і вказав на Тирольців. — Вас усіх треба вивішати.

— Відклич своє слово, пане офіцир! — закликав Шпекбахер, що зірвався з місця.

— Ми не зрадники! Ми вірні сини своєї землі.

— Зрадники ви, — белькотів Француз — вивішати вас треба!

Шпекбахер ухопив його за груди, підніс у гору й одним махом кинув до його товаришів.

Ті попали в лють, добули шпад, а один сотник закликав:

— Образа, що ви нанесли мойому товаришеви, вимагає кривавої пімсти. Я визиваю вас на двобій!

— Я готов, коли се конечне! — відповів Шпекбахер. — Двобій може таки зараз тут відбутися.

— У вас нема шпади! — перебив Француз.

— Мені вона не потрібна — сказав гордо Тиролець.

— Якеж оруже вибираєте? — спитав Француз.

— Добувай шпаду та зачинай — відповів Шпекбахер спокійно. — Я найду собі.

Гості й Французи уставилися кругом борців, що станули напроти себе.

Офіцир добув шпаду й розмахнувся, щоби вбити її в груди противника. Шпекбахер хопив правою рукою свій повстяний капелюх і заслонявся ним мов щитом.

Кінець шпади вбився глибоко в капелюх. У сій хвилині хопив її Шпекбахер у кулак і сильним стиском поломив на кусні. Тоді прискочив Шпекбахер до Француза, обхопив його, підняв високо в гору й кинув ним так сильно до стіни, що він упав із розбитим черепом на землю.

Французи задріжали в душі перед сим незвичайним силачем і ніхто з них не важився більше станути проти нього. Прибиті опустили вони шинок, а в салі залунали радісні оклики — всі величали Шпекбахера як переможця.

Та він сказав:

— Час мені до дому. В маю побачимося на горі Ізель. Оставайте здорові!

По сих словах вийшов і подався до села Рін, де був осів.

У кілька тижнів пізнійше застукав післанець до його дверий. Шпекбахер отворив і попросив його в хату. »Піскар передає заклик! — сказав він, коли вже оба звиталися. — На 25 мая маєш привести стрільців із Галю та сусідних долин на гору Ізель.

— Зголоси Андрієви Гоферови, що нікого не буде хибувати!

Коли Осип Шпекбахер лаштував оруже, підійшов до нього його десятилітний синок Андрусь і сказав:

— Візьміть мене з собою, тату!

Батько розсміявся в голос:

— Тиж іще не в силі двигати рушницю, оловяні кулі не цукорки, а нюхати порох не кождий ніс може.

— Візьміть мене з собою, тату! — повторив хлопець.

— Тихо! — скричав батько гостро й відвернувся.

А як прощався з жінкою й із сином, сказав до Андруся:

— Будь чемний і не смути матері! Коли Французи втечуть із Тиролю, побачимося знову.

Андрусь засміявся в дусі й сказав тихо так, що тільки сам міг чути:

— Ми, таточку, побачимося скорше.

У два дні по відході стрільців мандрував відважний хлопчина з села Рін верхами, а в кінци завернув на стежку, що вела на гору Ізель біля Інсбрука.

Саме, коли прибув над пропасть, що в її глибині шумів ручай, залунав оклик: »Стій, хто ти!«

Він глянув у гору й два Французи, що стерегли плаю, наставили до нього кріси з настромленими багнетами.

Один із них умів по німецьки й спитав:

— Га, хлопче, чи твій батько пішов також із повстанцями, чи сидить дома?

— Поглянь сам, коли цікавий! — відрубав хлопець коротко.

— Я знаю вже, — говорив вояк дальше — ви всі прихильники Австрії.

— Хто інакший, сей лотер! — закликав хлопець.

— Ти зухвалий гільтаю, — перебив йому Француз. — І ти вже хочеш бунтуватися? Стрівай тільки! — Він обхопив його в поясі, підніс над пропастю й сказав:

— Говори: »Ніколи не буду за Австрією«. Бо інакше кину тебе в пропасть!

Хлопець кидався в повітрі й боронився з усіх сил, та се йому ніщо не помагало.

— Говори, або кину тебе в долину! — повторяв вояк.

Андрусь Шпекбахер, бо він був сей хлопець, глянув сміливо Французови в очи й сказав гордо:

— Я остану вірний вітчині!

— То йди в пропасть! — закликав вояк. Та в сій хвилині, коли він хотів кинути хлопця, сей учепився його довгих вусів і держався сильно.

Вояк зойкав із болю й бив його.

Тут торкнувся другий вояк рамени товариша й сказав:

— Се відважний хлопець, заслугує на те, щоб його пустити.

— Твоя правда — відповів перший і пустив Андруся.

А він засміявся в голос, скочив вивіркою за кущ і закликав:

— Наш цісар Франц нехай живе!

І зник між скелями.

Із далі тріскотіли крісові стріли. Андрусь подався в напрямі, відкіля вони доходили й вийшов нараз на отверте поле. У його ніг лежало тогобіч ріки Іну місто Інсбрук, а по сьому боці йшли Французи на гору Ізель. На її верху й у кущах його збочий засілися Тирольці, а серед них Андрій Гофер. Був він в одязі пасайських селян, а його рішуче лице околювала довга, чорна борода, що сягала до пояса.

Французи, що були в перевазі, здобували збочі. Аж тут затріскотіло звідусіль напроти них. А кулі, що летіли з тирольських крісів, не хибляли своєї ціли.

На переді відділу стрільців боровся Осип Шпекбахер. Для нього трівала стрілянина за довго. Він хотів зміритися з Французами в рукопашному бою.

Де бій був найзавзятійший, біг туди проповідник о. Рудобородько. То нахилявся над раненим

і потішав його, то знову вів стрільців у бій та загрівав їх палким словом до боротьби.

Сам він не мав оружа. Держав тільки довгу палицю, що на її вершку був святець. Нараз закликав один із стрільців:

— У нас нема вже куль!

Сі слова почув Андрусь, що саме вийшов із лісової гущавини. Без надуми скочив він на долину й повз без уваги на перехрестний огонь, в який попав, сюди й туди. Із гори стріляли Тирольці, а з долини долітали кулі Французів. Та він не журився тим, порпав, де врилася оловяна куля в мягку землю й збирав кулі в капелюх.

Коли мав уже повний, побіг під гору й поклав перед Осипом Шпекбахером.

— Здорові були, таточку, — сказав він сердечно з ясним поглядом. — »Тут є доволі куль! Коли їх вистріляєте, я знов піду збирати.

Шпекбахер глянув з гордістю на хлопця й закликав:

— Андрусю, ти справжня тирольська дитина!

Стрільці окружили хлопця, стискали йому руку, а о. Рудобородько сказав із сміхом:

— Яке дерево — такий клин, який батько, такий син! Проси, чого хочеш, Андрусю.

А він:

— Подбайте, ласкавий панотче, щоби батько оставив мене при собі. Я хочу піти з ним проти Французів.

Здайся на мене, хлопче, — перебив Андрій Гофер, що саме надійшов.

А хлопець говорив до батька:

Хоч я ще не можу носити кріса, то все таки здамся на щось! Чи не так, тату?

Шпекбахер обтер слези з очий і сказав:

— Оставай, Андрусю! Разом будемо боротися, або й згинемо разом за рідний Тироль.

У сій хвилі пронеслося звідусіль:

— Перемога, перемога! Французи тікають!

І так було. Тирольці гналися за ними аж до Інсбрука й не спочили, поки край знов не був вільний.

Та Андрусь не кинув уже батька. Аж 16 жовтня 1809 в битві під Мелєком у Сольногороді їх насильно розділили. Шпекбахер ратувався втечею до Австрії, а Андруся полонили Баварці й повели до Монахова. Там прийняв його король, що чув про його геройства, дуже ласкаво, хотів його вчити своїм коштом і на все оставити в Баварії. Та він затужив за рідною країною й горював так довго, аж лікарі заявили, що помре, коли ще довше буде далеко від верховини. Тому король пустив його й хоробрий хлопець вернув до самітної матери до Тиролю.

На розбишацькому кораблі.

У березні 1857 р. причалив у новойорській пристані американський двощогловець »Лінкольн«. На його покладі були три розбитки. Нещасних прийняв гостинно у своїому домі власник корабля Нюмен. При доброму догляді й спокою прийшли вони до себе по невигодах морської подорожі. Тоді провідник розбитків Джон Скот оповів пригоди, що їх довелося їм зазнати між морськими розбишаками.

Він, моряк Патрік Фавлєр, Ірляндець і корабельний хлопець Джемс Ровд, були одинокими з усеї залоги анґлійського вітрильника »Трітона«, що виратувалися. Його недоломок зустрів »Лінкольн« у Карибському морі.

»Пізним літом 1855 р. кинув »Трітон«, так почав підкерманич Джон Скот — пристань Фольмат, на побережі ґрафства Корнвел, щоби поплисти до західних Індій. Переплили ми щасливо Атлянтик і наблизилися до островів малих Антилів, що лежать

під вітром. Там занедужали чотири моряки з залоги, що складалася з пятнацяти людий, на пропасницю. Капітан, досвідний моряк, знав, як небезпечна й заразлива ся недуга, поки корабель плив проміж зворотниками, й тому приказав негайно спустити на море човен, що мав відвезти недужих моряків на недалекий остров Домініку. Заки човен відплив, сказав він до корабельного підстаршини, що сидів при кермі:

— Коли в пристані найдеш кількох добрих моряків, то згоди їх!

Вечером вернув човен назад із острова й привіз трох Еспанців, що зголосилися до корабельної служби.

Їх зверхній вигляд і захованнє не дуже казали їм довіряти. Навпаки, в їх непевних поглядах і покватних рухах було щось підозріле. У душі порівнював я їх із тиґрами, що лежать на чатах і ось-ось скочать на свою жертву.

Та свою роботу робили вони добре й у всьому були слухняні так, що ми небаром привикли до їх понурих лиць і заприязнилися з ними.

Одного пополудня сидів я на чердаку й глядів на розхвильоване, лазурове море, як капітан підступив бистро до мене й сказав:

— Вітрильник появився. Не можу пізнати, що се за корабель. Вилізьте на щогловий кіш! Може будете щасливійші від мене.

Я взяв далековид і поліз на щоглу.

— Щож се за корабель? — питав капітан із долини.

— Двощогловець, що пливе скорше від »Трітона« — відповів я. — Хоч замітив нас, не вивісив прапора.

— В якім напрямі пливе?

— В сьому ж, що й ми.

Капітан приказав плисти повільнійше, бо хотів підіждати двощогловця, що плив за нами, щоби пізнати докладно рід і вигляд його.

На моє здивованнє й чуже судно звільнило біг, хоч не зміняло напряму.

— Я певен, що се розбишацький корабель! — сказав капітан тихо до мене.

— Розбишацький корабель?! — перервав я йому наляканий.

— Егеж! Знаєте, чому я так думаю? Він стежить за нами, як ловець за звіриною. Не користає з попутнього вітру, що віє від години. Мусимо напняти всі вітрила, щоби втекти йому. Все наше оружє — се дві старі гармати й дванацятка крісів! Колиж припустимо розбишак близько, то пропадемо. Тож красше нам пігнати наперед та вратувати наш цінний набір.

Так і зробили ми. Хоча чужий корабель був швидкий, але не вдалося йому дігнати нас. Спершу, правда, підплив був уже так близько, що я вже боявся: »Тепер закинуть гак!« Та капітан зоружив усіх моряків і велів їм разураз ходити сюди й туди покладом так, що розбишаки вважали, що моряків в троє більше, як було в дійсности й вони закинули задуманий напад. Вони нагло зменшили скорість свойого корабля, завернули й зникли в мраках ночі, що поволи знялися. Ми зраділи. По нашому обчисленню лежав остров Курасао, куди ми прямували, так близенько, що ми могли дістатися до нього ще перед досвітком. Ніхто з нас не сумнівався, що ми щасливо вислизнулися розбишакам. Коло півночи,

бо до сеї години мав я службу, кинув я поклад і подався в свою каюту. У повітрі неслися важкі хмари й царила глуха темрява.

Я поклався зараз у постіль і заснув. Нараз збудили мене крик і стукіт. Я зірвався й наслухав. Хода людий, що ганялися сюди й туди по покладі, скажені крики, кликання помочи й стони доходили до моїх ух. Я отворив двері каюти й подався в присінок, на якого кінці вели сходи на гору. На горішньому ступні показався чоловік, що кликав голосно:

— Джоне Скот, Джоне Скот! Заки я міг іще щось відповісти й вийти на сходи, упав сей чоловік із гори на долину неживий до моїх ніг.

Се був наш капітан.

Без оружа й без одягу побіг я на поклад, щоби побачити, що там сталося. В тім засягнув мене удар ножем і зранив мене сильно в голову.

Я простягнув обі руки, щоби схопити того, що кинувся на мене. Коли моя права рука стискала його горло, він закляв по еспанськи й із сього пізнав я, що напасником був один із недавно найнятих моряків. Удар пястуком, що впав на його чоло, ошоломив його так, що він не міг уже в друге ранити мене ножем. Я думав уже, що я його поборов. Та він прийшов знов до сил, трутив мене сильним копненнєм у глиб і завернув назад на поклад. Мабуть уважав мене неживим. Я з трудом заволікся в каюту, перевязав рану на голові, зодягнувся та взувся й узяв револьвер.

Коли я, готов до боротьби, ждав, що буде дальше й рішений був боронитися до останнього віддиху, почув, як закинули гаки в стіни покладу й богато людий скочило на поклад. Я виповз знов

на сходи й зорив, піднімаючи обережно голову, на всі боки. У сій хвилині засвітили смолоскип, що ярким, копітним заревом освітив увесь поклад. Мені представився страшний вид.

Із нашої залоги більшість лежала із поперерізуваними горлами й порозбиваними черепами без руху. А инших люде, що тепер увійшли на поклад, повязали й покидали на задню часть покладу. Тільки три Еспанці із нашої залоги ходили свобідно. Кождий із них мав у руці скрівавлений ніж. Вони витали пришельців, як добрі други.

Я саме хотів вернути під поклад і шукати там криївки. Та побачив мене один із Еспанців і дав своїм товаришам знак. В одній хвилині звалили мене на землю, звязали мотузєм і затягнули на поклад, де вже були мої товариші. Від них довідався я, що склалося в ночи.

Три Еспанці, що найнялися на моряків до »Трітона«, були в змові з морськими розбишаками. Коли останні, обманені великим числом зоружених, що їх наш капітан уставив на покладі, закинули були напад і ніби взяли инший напрям, їх поплечники старалися несподіваним нападом на залогу передати »Трітон« у руки розбишак.

Ночею, коли часть наших спала безпечно в завішених матах, вони кинулися на капітана, керманича та моряків, що мали службу й усіх повбивали. Різня на покладі вдалася лотрам тільки тому, що царила чорна темрява й нападані бачили вбивців, що підкрадалися, як уже вони задавали їм смертельні рани. Коли инші моряки, збуджені стонами та слабими кликами товаришів о поміч, поспішили на поклад, зазнали такої самої долі. Тільки три мужі

і корабельний хлопець Джемс Ровд остали при життю. А завдячували се припадкови, що вийшли на поклад але в хвилі як розбишацький корабель прибивав чердаком до чердака »Трітона«.

Зміна напряму, що наказав капітан розбишацького двощогловця під вечір, була тільки хитрістю, щоби нас обманути, щоби ми чулися безпечні, бо зараз узяв їх корабель зновуж сей напрям, що й »Трітон« і опівночи наздігнав його.

Як почало сіріти й перші проміні сонця заблисли, розвязали нас. Ми мусіли вбитих товаришів поскидати в море й очистити поклад із крови. А розбишаки збирали все, що тільки найшли цінного в каютах, складах і підпокладі й складали біля задної щогли.

Зараз за Трітоном їхав розбишацький корабель і наблизився до нього в хвилі, коли показалося побереже невеличкого острова. Спустили човни, в які ввійшли розбишаки й ми бранці, наново повязані. Ми плили до острова. Він був незаселений і служив розбишакам як криївка. Тут вони крилися, коли який воєнний корабель кружляв по Карибському морі. Тут вони складали в безпечні місця й свою добичу.

Високі береги творили скелі та кручі, а між ними були печери. Сі печери були нам тепер захистом.

Розбишаки розложили великий огонь, пекли мясо й цідили вино з бочок. Нас знов розвязали з кайдан і ми могли свобідно ходити по острові. Два наші зараз подалися до човнів, бо їх одиноким змаганнєм була втеча. Коли вони говорили мені, бо все вважали мене своїм наставником, про свій намір,

сказав я їм: »Вважайте, що сі два човни, які стоять там на якорі, добре стережені. І хоч би вам навіть удалося дістати крадьком до них та виплисти на отверте море, то є там і корабель розбишак і »Тритон«, яких залога поженеться за вами. Закиньте свій намір, останьте з нами й ждіть, поки Господь, якого про се благатимемо, не дасть нам догіднійшої хвилі до втечі«.

Та оба вони не далися відмовити й розпрощалися з нами. Я стежив за ними й бачив, що вони, скоро тільки дійшли недалеко човнів, скрилися за скелю. Я відразу вгадав їх плян. Вони ждали, аж розбишаки, що вартували при човнах, почують голод та спрагу, подадуться до огню й оставлять судна нестережені.

Коли ми розійшлися з сими двома моряками, тинялися ми по побережі то тут, то там та входили до печер. У кождій було повно бочок, скринь і міхів. Коли я відкрив одну з малих бочівок, заблищало перед нами срібло та золото. У скринях найшли ми шпади, шаблі, з золотими й срібними рукоятями, висаджені самоцвітами кинжали й инше оруже всіх народів, одяги, які носять тільки найвизначнійші мужі Сходу й Европи та все, що тільки потрібне для ловців і моряків.

У мішках були харчеві припаси ріжного роду, мясо в бляшаних коробках, сухарі, чай кава й цукор у великій скількости, а величезні бочки були повні вина.

— Тут такі запаси, що ними моглиб сотки людий довгі літа харчуватися, пити й зодягатися, — сказав я до товаришів.

Ми переглядали все й при кождій свіжій знахідці золота, дорогоцінностий і богацтв оружа та одягів наново чудувалися, бо кожда скриня перерисшала другу цінністю й достатком змісту.

— Коли нам удасться повбивати розбишак, що сидять довкруги огню й швидко попються до нестями, то станемо панами справжньої країни золота! — закликав Ірляндець Патрік Фавлєр. — Я маю плян, що нам до сього поможе.

— Скажиж нам, що ти придумав? — відповів я.

— Розбишаки не зважають на нас і так заняті халасуваннєм, що легко можемо їх заскочити — відповів моряк. — Я потайки закочу бочку, що наповнена порохом до огню й заки вона попаде між жар і іскри, що прискають довкола, я відібю денце й тільки легко приложу. О що заложитеся, що в одній хвилі вся банда полетить у гору.

І не ждав навіть на мою відповідь. Узяв одну бочівку, повну пороху, що лежала між оружем, на плече й подався повагом до печери, де сиділи розбишаки.

Я з корабельним хлопцем Джемсом Ровдом не спускав його з очий і ми ждали в горячковому напруженню, що буде дальше.

Патрік Фавлєр дійшов аж до входу печери й хотів саме війти до середини, та тут заступив йому дорогу один із розбишак. Він не завважаний нами стояв на варті. Сей спитав:

— Чого тобі тут?

Ірляндець мав доволі притомности ума, щоб не втратити рівноваги й відповів спокійно:

— Я приніс бочівку вина, щоб ви мали що пити!

Вартовий подався в глиб і ми тішилися вже, що нашому товаришеви вдалася штука. Аж тут розбишака дав йому такий сильний удар у лице, що він захитався й упав на землю.

— Дураку! — кричав він люто. — Чиж не бачиш чорного хреста на денці? Се значить, що твоє вино — се бочівка з порохом.

Ірляндець зірвався, як тілько прийшов до себе й побіг із печери, а розбишака закотив бочівку в скельну скалубину, залиту морською водою.

— Розбишаки хитрійші від нас, — сказав Патрик Фавлєр — коли знов був біля нас... — і не дадуть себе заскочити. Славити Господа, що вартовий уважав мене за дурнійшого, як я є в дійсности. Удар, хоч який він болючий, я йому прощаю.

У сій хвилині загреміло кілька вистрілів від моря. І ми, а також розбишаки, що пили, вибігли на берег.

Моє серце билося, як я глядів у напрямі, де стояли на якорах »Трітон« та розбишацький корабель, бо між ними й островом веслували оба моряки з усіх сил, щоб виплисти на отверте море.

На їх нещастє водна дорога між скелями була така вузка, що вони остали в дострілі кораблів і не могли з нього видістатися.

Се було їх загибілю. Розбишаки, що були на чердаку »Трітона«, набрали підозріння аж тоді, коли човен замість приставати до корабля стрілою гнав попри корабель.

В одній хвилині залунали стріли з крісів вартових моряків на втікачів і на жаль не схибили, бо я бачив, як один упав стрімголов у море, а другий

по кількох слабих ударах веслом упав на ознак і остав у човні.

Ми не мали часу жаліти над смертю товаришів, бо тепер обскочили нас усіх трох розбишаки, звязали наново та заволікли в печеру, а перед її входом вартував один із них день і ніч.

Годі мені й описати сі страшні терпіння, що ми їх зазнавали в сій понурій печері, де вода стікала зі стін, вужі й ропухи виповзали з закутин і ледяна студінь проймала до костий.

Ми не могли розложити огню й мерзли так, що не описати, бо не мали ні плащів, ні накривал. Дійшло до того, що члени ціпеніли й на руках і ногах творилися боляки. Нашу поживу творили сухарі, що їх ми розмочували в брудній воді, що стікала зі стін. На невпинні просьби подарував нам один розбишака, що в противенстві до своїх безсердечних товаришів виявив більше милосердє, збанок вина. Ми пили за кождий раз тільки по кілька ковтків, щоби запас вистав на довше й так розгрівали вином кров у жилах. Зразу числили ми дні тай години нашої вязниці, тай потім і се закинули, бож смерть була певна. Одиноким промінем була в сій чорній недолі — молитва. Як часто знімали ми руки й кликали з псаломником:

— Господи, Боже мій! На тебе надіявся я! Виратуй мене від переслідувачів і вирви мене з сеї западні, що в неї мій ворог замкнув мене.

Потім знову попадали ми обезсилені голодом, холодом і душевним терпінням на тверді ложа та годинами лежали, на все глухі й тупі.

Тягнулося се багато тижнів. Ми приготовлялися вже на смерть.

Мені найбільше жаль було хлопця Джемса Ровда. Трясла його страшна пропасниця. У горячці маячив він і смерть видимо наближалася вже.

Одного дня задріжала земля острова, рев гармат доходив до наших ух. Розбишака, що вартував перед нашою печерою, побіг на беріг, а я використав сю нагоду, щоб виповзти на світ.

Якжеж я зрадів, коли знов побачив світло сонця й свіжий подих овіяв мене. Я вдихав його жадно, як спрагнений воду.

З місця, де я стояв, бачив залив перед островом і часть моря.

Розбишацький корабель попав у бій із трищогловцем, що на його задній щоглі лопотів стяг Зєдинених Держав Північної Америки.

Я не сумнівався ні хвилини, що американський корабель вийде побідником і подався назад у печеру, щоби звістити товаришів про надію, що значила для нас: спасеннє. Коли Ірляндець держався ще бадьоро в ході, мусів я Джемса підтримувати, бо пропасниця й недостачі довгої неволі так виснажили його сили, що він тільки з трудом міг рухатися.

Коли ми в трійку гляділи на море, сталося щось нечуване, що зновуж дало свідоцтво про хитрощі та воєнну зручність розбишак.

Скоро капітан їх корабля побачив, що його противник переважує їх і числом залоги й гармат, напняв усі вітрила й виплив на отверте море.

Американський кружляк подався зараз за ним і вскорі оба судна зникли нам із очий.

Тепер підняли розбишаки, що остали на острові, оклики радости. І мали чого радіти, бо через

наглу втечу їх корабля, що звався »Лискавка«, вивабили зі заливу трищогловця.

Залив був знов вільний і криївка морських розбишак безпечна перед відкриттєм і нападом.

»Лискавка« се бистроплав, що йому нема рівні! — закликав один із них. — »Коли він уже на отвертому морі, то певно вимкнеться тяжкому братови Йонатанови. Тимчасом успіємо заладуватися на »Трітоні« та поплисти до Західних Індій«.

Так і сталося. По якій пів годині сіли ми знову на поклад »Трітона«. Увесь його ладунок розбишаки вже перед тим перенесли на остров. Наша надія на ратунок пропала. Розпука хопила нас.

По короткій їзді, в часі якої ми мусіли сидіти в нутрі корабля, повстала метушня серед залоги, що вправила нас у дрож.

Я видістався, бо ми були самі, на бальок, підповз до діри в покладі й глядів на море.

В далі виринув знову американський кружляк і підїздив до »Трітона«.

Тупіт ходи, що голосно відбивалася в підпокладі, змусив мене оставити бальок і в хвилі, як я знов сидів біля товаришів, увійшли три розбишаки. Вони кулаками загнали нас у задну часть, де було кілька палів і попривязували нас мотузєм сильно до них.

Я спитав їх із обуреннєм:

— Чиж нема в вас у серці іскорки любови до людини? Чого боїтеся нас виснажених голодом холодом, що скорше подібні до вмерлих, як до живих?

— Не обманиш нас зойкливими словами — відповів один Еспанець із глумливим сміхом. — Ще в вас доволі сили та хитрощів, щоби нам пошко-

дити. І тому мусите, як довго тріватиме бій із триклятими Американцями, остати привязані. Коли б ми оставили вас неповязаними, ви могли би напасти нас із заду й помогти нашим ворогам.

По сих словах, в яких містилася грізна судьба наша, подалися вони знов на поклад.

— Ми мусимо приготовитися на певну смерть, чи розбишаки переможуть, чи ні! — сказав я до товаришів недолі.

— Колиб перше склалося, то вони знов викинуть нас на самітний остров, або так довго держатимуть у заперті на кораблі, поки не погинемо. А коли переможуть Американці, то жде нас страшнійший кінець, бо кождий розбишака присягнув, ніколи не піддатися.

У хвилині, коли наш корабель загакують, вони вкинуть головню в комору з порохом і ми всі вилетимо в повітрє.

Палі, що до них привязали нас, стояли недалеко від отвору на покладі, яким могли ми бачити кружляк, як повними вітрилами гнався на »Трітона«. Із високих стін його виглядали дула гармат і всюди на покладі стояли моряки уоружені крісами та короткими ножами, щоби кинутися на розбишак, коли оба кораблі лежатимуть чердак при чердаку.

Замигтіла лискавка, заревів гарматній стріл, а потім стріляли гармати одна за одною.

В тім хлопець Джемс Ровд скричав голосно й звернув викривлене жахом лице в означеному напрямі. Я й Ірляндець глянув теж туди й теж скричали розпучливо.

Дуло гармати, що до неї саме приступив моряк із горіючим льонтом, щоб вистрілити її набій, лежав

саме напроти отвору в покладовій стіні, що за нею лежали ми повязані. Стріл мусів нас поцілити й рознести на шматки. Сильні посторонки, що ними були обмотані наші ноги й руки, опиралися всім зусиллям, не давалися розірвати й так мусіли ми піддатися долі.

Мої очи впилися в чорний отвір гармати, дрож проймала мене всього й холодний піт трівоги спливав по чолі й лицях.

Віддих спинився й горло стиснуло так, що я тільки з трудом і гикаючи вимовляв слова:

— Боже, будь милостивий.. Господи Ісусе Христе, спаси нас від смерти й від гріха.

Радісний оклик хлопця Джемса змусив мене піднести зір у гору.

Він перегриз своїми острими й сильними зубами посторонок, що ним був примоцований до паля. Тоді хопив сокиру, що лежала недалеко, кількома ударами розсік паль, що до нього ми були привязані й освободив нас.

Ледво стало нам часу відскочити на бік, як заблисла над нами лискавка й жевріюча куля влетіла отвором та розторощила його й частину стіни. Дим і тисненнє повітря відібрали нам віддих і свідомість. Ми попадали на землю.

Коли ми прийшли до себе й знову стояли на ногах, я обняв сердечно моторного корабельного хлопця Джемса й закликав:

— Ти виратував мене від смерти, я тобі сього ніколи не забуду.

Ясні огники, що заблисли в його великих чорних очах, зрадили мені, як гордим і щасливим зробили його мої слова.

Я подався до сходів, що вели на поклад й укритий стежив довкола.

Кулі американського кружляка завдали »Тритонови« важкі втрати, а стріли залоги проріділи ряди розбишак.

Я знав, що ждало нас. За пів години будуть наші кати нездатні до бою й тоді полетить запальна іскра в комору з порохом — сказав я до товаришів, що подалися за мною.

— Чиж нема способу, щоби оминути сього нещастя? — спитав Джемс.

— Є один — відповів я.

— Скажіть, який! — закликав він скоро.

— Комора з порохом мусить піти під воду.

— Добре, дуже добре — промимрив він і відійшов від нас бистро.

Вкоротці почув я з місця, що було між підпокладом і каютою капітана розбишак, удари сокири, та ледви чи чули їх розбишаки, що всі були в бою.

А що я знав, що за каютою є комора з порохом, то впало мені страшне прочуттє.

— Чи малиб розбишаки ще перед загакуваннєм висадити корабель? Та чейже тільки один або два могли вслизнутися в порохівню. При сій думці рішився я напасти на них і повбивати.

Я виявив сю думку Ірляндцеви й закінчив:

— Будемо входу до порохівні боронити до останньої іскри життя, коли туди дістанемося.

Патрік Фавлєр згодився зі мною й ми подалися до місця, де була каюта.

Та як я зчудувався, коли побачив, що вона вся залита водою. Я пішов наперед і найшов Джемса,

що сокирою й сверлом робив діру за дірою в помості корабля.

Митю вгадав я, що він задумав.

— Поможу тобі — сказав я, — бо твої сили, як бачу, вичерпалися.

Воно так і було. Хоробрий хлопець не міг із знесилля вже й на ногах вдержатися й працював важко дихаючи та з закровавленими руками, витягнений на землі.

Дикий крик, що більше подобав на рев хижаків і сильний удар об корабель, зрадив нам, що Американці побідили й загаковують корабель. Швидко побачили ми дванацятку моряків, як із піднятими рушницями та з ножами вскакували на »Трітона«.

У сій хвилині вдалося мені видовбати так велику діру в помості присінка, що сильний вал води влився й поплив у комору з порохом, якої двері ми виважили.

Небаром усі бочки, що там були, стояли в воді, яка все висше й висше підносилася.

Із каюти вискочив тепер капітан розбишак і кинув палаючий смолоскип на запаси пороху.

Шипіт, прискіт, спалахненнє, що розбишака привитав проклоном і замість полумени, що його він сподівався, вдарила струя води, що загасила смолоскип.

Я поскакав через бочки й міхи до місця, де стояв ватажок розбишак тай ударом сокири розпанахав йому череп.

Кілька хвиль опісля стояв я на покладі й бачив, як американські моряки вбивали останніх розбишак по завзятій обороні.

Година нашого спасення прийшла і ми перейшли на поклад кружляка »Лінкольна«, бо »Трітон« все більше й більше наповнявся водою. Капітан »Лінкольна« приняв нас і доглядав як добрих друзів.

Так прибули ми до пристані Нового Йорку — закінчив підкерманич Джон Скот оповіданнє своїх пригод — і до сього дому, якого гостинний власник нехай живе многая літа«.

При сих словах підніс він у гору склянку з вином.

Та добродій Нюмен перервав йому словами:

— Перша склянка належиться корабельному хлопцеви Джемсови Ровдови, що поводився як старий моряк.

Усі гості вихилили чарки й закликали враз:

— Нехай живе Джемс Ровд, хоробрий корабельний хлопець!

Нічна праця.

Над містом Штендалем і його околицею зірвалась буря. Лискавка за лискавкою спалахувала на небі, покритому блідаво-жовтими й чорними як ніч хмарами. Грім гудів і вдаряв, а луна неслася повільно. Дощ лився важкими каплями. Вкоротці поля й улиці були під водою, а велика рівнина, що простягалася на захід, скидалася на озеро. Землисті хвилі сього озера то підносилися то спадали й несли на собі пні, гиляки та кусні мурави.

Все скрилося під дах, люде й звірята Злива, сильний вихор і нечайна темрява, що змінила вечір у темну ніч, внеможливили побут на дворі. На доріжці залізничої стації ждала дванацятка подорожних на поспішну валку, що мала надійти за кілька хвиль. Що зза вітру годі було розпинати парасолі, старалися подорожні скритися під дахом дому, та все таки промокли від дощу.

У далі заблисли світла, що все близше й близше підходили. Роздався, сигнал всідати й подорожні

побігли до возів залізничної валки, що бистро підїздили й нагально спинилася. Кондуктори отвирали двері возів скорше як звичайно.

Керманич залізничної валки, що звичайно висідав і з залізничної доріжки давав знак до відїзду, остав у своїому пересіку й із нього кликнув начальникови стації кілька слів. У шумі вихру можна було з них зрозуміти »страшне веремя« й »лиха їзда«.

Начальник стації підійшов до паровика й сказав машиністови:

— Хмаролом коло Клядену мав залити залізничу греблю. — Нехай вас Бог береже від якого нещастя.

Машиніст Вільгельм Лєнцман глянув на годинник і відповів:

— Коли незголосять зірвання шин, мушу їхати. Так мені приказує службовий правильник. Уже час.

Пронизливий свист і валка поїхала повагом, а потім щораз скорше на рівнину. Начальник стації вернув до бюра й сказав до свойого помічника:

— Подорожні можуть бути вдячні провидінню, що Лєнцман веде поїзд. Він найбільш обовязковий і найрозважнійший урядник.

Хоч вили страшні вихри й буря скаженіла та темрява царила безпросвітня, що її тільки час до часу продирала ярка лискавка, валка йшла наперед із приписаною скорістю.

Лєнцман і його товариш паляч промокли аж до шкіри. Вихор нагаяв на них дощ із обох не захоронених стіною боків. Лєнцман стояв біля пі-

дойми машини та не спускав очий із шин, що їх освічували дві ліхтарні на чолі паровика.

Чим дальше запускалася валка на рівнину, тим лютійше скаженіла негода.

Буря перемінилася в справжній гураґан. Здавалося, що він обох їх повалить і скине з паровика. Мусіли з усієї сили держатися поруча, щоби не втратити рівноваги.

Лівобіч і правобіч збігали синявосвіті лискавки до землі, а дощ прискав їм на лиця. Мусіли витирати каплі з очий, щоби щонебудь побачити.

Таке трівало десять до пятнайцять хвиль. Хмари, що закривали овид неначе чорними серпанками, все густійшали, а струї води, що лили з неба, скидалися на гірські ручаї. Уся валка хиталася й подавалася під ударами вихру.

— Насип вугля! — закликав Ленцман до свойого помічника — Нам треба більше пари.

Сей встромив залізну лопату в купу вугля, що лежала за ним і повну всунув у піч, скорим рухом, що її дверцята отворив.

У сій хвилині загудів сильний вихор, ударив у жар, розніс його й кинув кілька жаріючих вуглів на місце, де стояли люде.

Паляч, як тільки замітив небезпеку, що може спекти ноги, відскочив на бік, та на мокрому від дощу й ховзкому помості посогнувся, втратив рівновагу й через ґаляси льокомотиви впав на залізничий насип.

Валка перейшла по ньому, а Ленцман не важився навіть глянути за нещасним, бо не смів відвернути очий від тих, що були перед ним...

При світлі ліхтарень побачив нараз широку прірву, що розпалася в середині залізничого шляху. Відразу здогадався, що сталося...

Повінь підмила насип, прорвала його й забрала і насип і шини.

Та в мить зрозумів він, що є одинокий спосіб виратувати валку перед упадком у яму.

Тричі залунав пронизливий звук парової свиставки і дав обслузі приказ: »Гальмуй, гальмуй!« Потім із усіх сил крутив корбою, щоби спинити валку.

А обхопив її так судорожно, що здавалося, що в нього руки й рамена тріснуть.

Нараз почув у правій нозі біль, що пронимав аж до шпіку. Коли глипнув у долину, побачив іскри й мале полумя на ногах. Від жару, що лежав довкола, зайнялася його одежа. Вскорі полумя розгорілося й поволи пекло його ногу.

Він терпів страшні муки.

Та не вважаючи на те не відняв рук від корби, щоб загасити огонь, ані не відступився на бік, бо колиб так схотів був ратуватися перед спаленнєм, то валка пропала би.

Так пропала би! Колиб він і виратувався з небезпеки скоком у бік, подорожні мусіли би усі згинути!

— Красше нехай я живцем згорю — подумав — ніж маю віддати на певну смерть сотки подорожних, що поручені моїй опіці.

І остав мов прикований на своїому місці...

Чад, що нісся з його спаленого тіла, майже відбирав йому віддих, а біль віднимав йому сили й притомність...

Чув, що в найблизших хвилинах упаде без тями.

Аж валка спинилася на кілька метрів перед прірвою — його ратунок повівся.

— Слава Богу! — простогнав Лєнцман, пустив корбу й упав без тями на поміст.

Коли по довшому часі прийшов до себе, лежав у пакунковому возі, а кругом нього тиснулися кондуктори й подорожні, що зі слезами в очах дякували йому й подивляли його геройське діло. Всі зразу відгадали цілу подію, як побачили його простягненого перед машиною зі звугленою ногою.

Про упадок паляча довідалися, що йно від нього й пізнійше найшли його з розторощеними членами неживого між шинами.

Лєнцмана перевезли до Штендалю до лічниці, де лікарі відтяли йому ногу й на її місце дали милицю.

Став калікою на все життє, до залізничої служби нездібний, одержав малу вислуженину та річне відшкодуваннє як немічник. Із сеї скупенької платні мусів удержувати себе й родину, що складалася з жінки й пятнацятилітнього синка Ерика.

Хлопець був його любимцем і виявляв таку пильність і гарний хист, що він післав його до ґімназії, а потім хотів посилати на університет.

Як довго мав платню керманича паровозу, то ще міг давати на науку Ерика, та тепер, коли се місце втратив, приходилося се йому так тяжко, що мусів розглянутися за бічним заробітком.

»В кого на нозі милиця, сей нікому не знадобиться«. Про се пересвідчився й він, бо хоч тижнями ходив від підприємства до підприємства, ніґде

не прийняли його. Що за молоду ходив тільки до низших шкіл, то замкнені були для нього заняття, які вимагають знання, відомостий і гарного почерку, а де каліцтво не є перепоною.

У журбі пригадав він собі власника фабрики, що жив у Дрезні, куди й він переселився по звільненню з залізничої служби. Сього фабриканта знали всі як богатиря й людину доброго серця. Сей був теж між виратуваними подорожними й подав йому, коли всі дякували, своє імя й улицю зі словами:

— Як що коли потребуватимете приятеля в потребі, подумайте про мене.

Пан Гартвіґ, так він звався, мав велику фабрику роскішного паперу, в якій виконувано взірці до витинання й образкові аркуші. Він прийняв Лєнцмана як найсердечнійше. Виповнив зараз не тільки його просьбу про заняття, але й погодився на його умову, щоб він, як колишній урядник, не мусів працювати між робітниками.

По короткій пересправі поніс він до дому жмут взірців для кроїв на одяги й аркуші з образками, які мав колірувати. Був дуже задоволений із сього предложення, що за пядесять при помочі шабльону помальованих образків приносило йому пятнайцять марок.

Робота справляла йому, що від літ не мав ні руки вправленої в писанню й рисуванню, ані не привик сидіти годинами зігнений, муку й клопіт. Що з початку деякі взірці не вдалися, був би без помочі Ерика й не викінчив їх.

Сей жертвував кожду вільну хвилину, що оставала йому по школі та по викінченню домашніх завдань і не відходив від батька, поки не була го-

това денна пайка: два тузини чисто кольорованих образків. А при тому мучила його таємна журба, що всі муки й клопоти тільки зза нього.

Від сього часу батько втратив веселий настрій і був строгійший супроти нього.

— Бачиш, кілько я маю журби й труду — говорив він нераз. Тяжко приходиться мені заробляти гроші на твою науку. Будь бодай вдячний за се й учися пильно. Я жадаю в тебе найкрасших нот.

Ерик робив, що в його силі було й учився пильнійше, як перше. Та думка дорогого батька, що ввесь день, а часто й до пізного вечера, сидів мов прикований до стола, мов вічне тернє ранила серце хлопчини.

Одного дня, коли батько знову змучений і невеселий працював у бічній кімнатці, впала Ерикови думка в голову, яку перевів він уже найблизшої ночи.

Коли родичі поклалися на спочинок і загасили світло, ждав він у кімнатці, в якій спав, аж поки віддих не зрадив, що батько й мати заснули. Тоді він тихісенько встав із постелі, закрався до кімнатки, де батько працював, засвітив лямпу й почав колірувати.

Робота йшла скоро, бо від часу, як він помагав батькови, набрав уже вправи, а крім того мав і хист до таких робіт.

Так сидів він у пильній праці, аж почало світати, аж поки не оживилася улиця й камениця та не надійшла рання година, в якій звичайно вставала мати.

Тоді скоро загасив світло, виповз тихенько до своєї кімнатки. Мати, що ввійшла чверть години пізнійше, застала його в ліжку.

Спав тілько кілька годин. Коли встав, був увесь мов у горячці зі зворушення, чи відкриють його хитрощі, за які він узявся з любови?

На превелику його втіху закликав батько, що на короткий час увійшов був у свою кімнатку:

— Учора працював я пильно... двічи стілько викінчив я образів, як звичайно доси.

Та мати закаламутила його тиху втіху заміткою:

— Дивно дивно! Пригадую собі докладно, що я в вечер налила нафти в лямпу й сьогодні вона — порожна.

Ерик затямив сі слова, які вважав осторогою до обережности й купив за заощаджені гроші дванацятку стеаринових свічок, щоби світити ними замість лямпою. Сей підступ удався йому. Нічні його праці за батька не відкрили родичі, не знали нічого про його неспаннє.

Так удавалося йому кілька тижнів. Та наслідки неспаних ночий далися скоро пізнати. Він чувся рано й увесь день виснажений, ослаблений і без охоти до науки, втративши свіжість ума, став забудькуватий й тяжко задержував у тямці вивчене.

Він упав на тілі, краска шкіри зблідла й увесь його вигляд робив вражіннє, що він недужий або виснажений напругою сил тіла.

Мати перша замітила зміну, що зайшла з ним і жалілася перед батьком:

— Ерик занадто напружується при науці. Він на очах чахне. Накажи йому, щоби щадив себе!

Та батько, якому думка, що Ерик ізза тілесної немочі занедбається в науці була немила, відповів із обуреннєм:

— Хлопець став лінивий! Я навідаюся до його вчителів і спитаю про його поступи. Горе йому, коли почую некорисний осуд!

Потім покликав Ерика, що саме вернув зі школи й картав його:

— Невдячний хлопче! Чи се нагорода за мою любов. Я твій окалічілий батько працюю ввесь день, а ти лінюхуєш. Се зажене мене перед часом у могилу.

Ученик, якому кожде слово вбилося в серце ножем, готов уже був признатися до всього, та батько говорив дальше:

»Минулого тижня я подвоїв свою пильність і заробляю вдвоє стільки, як перше.

Сі слова висказані зі свтячими очима та з усміхом задоволення, замкнули хлопчині уста й він змовчав.

Не було иншого виходу, як закинути нічну роботу й довшим сном відзискати давнійшу свіжість ума й цвитучий вигляд.

Сеї ночи в останнє не спатиму й колірувати — подумав він. — »Тішить мене, що батько й мати нічого не довідалися про се«.

Та батько вибрався з дому й навідався до Ерикового господаря кляси. Сей, як тільки почув імя відвідувача, почав нарікати:

— Що за гарний ученик був перше ваш Ерик. Один із наших найкрасших! Які надії міг я покладати на нього. Я часто подавав його як примір иншим ученикам... Та на жаль в останніх часах прийшло инше. Ерик робить сьогодні вражіннє розсіяного, лінивого хлопця...

На мій превеликий жаль не помогли вже й напімнення, яких я не щаджу. Його письменні вироби

написані побіжно, його відповіди зраджують малу пильність, лихе вивченнє на память... Коротко — Ерик для мене загадкою. Ви, пане Лєнцман, як батько, найкрасше зможете викрити причину такої наглої зміни. Чи він недужий, чи може попався в лихе товариство? Його злий вигляд приводить мене до здогадів.

Лєнцмана сильно зворушили сі відомости. Він відійшов від господаря кляси з наміром, узяти Ерика на основне переслуханнє. Гнів, що візбрав у його нутрі, виявлявся на його лиці й на всій поставі.

Проти звички спішився він до дому, хоч ішов на милиці.

»Вирідний син« робив його через край нещасним. Коли ввійшов у сіни дому, в якому жив, зустрів його дверник і сказав йому про відкриттє, що його зробив в останніх ночах.

Сі в таємничому тоні висказані слова, збільшили ще лихий настрій бідного Лєнцмана. Він зараз подумав про Ерика: »Чого не приходиться мені зазнати через сього хлопця! — подумав він.

А потім завдав кілька питань дверникови, а сей відповів йому: У комірці, де пан Лєнцман працює цілий день, появляється зараз як ґибє опівнічна година, світло, що гасне що йно тоді, як зачне свитати.

Ся вістка зайняла так дуже Лєнцмана, як він ішов сходами, що його обуреннє на Ерика ущухло й що він замість гостро поговорити з сином, говорив про се тільки з матірю.

Ся заклинала його, не робити нічого в першому зворушенню, тільки передумати через ніч справу, що їм обоїм справляла стільки журби. На

другий день він спокійнійше осуджуватиме й лекше як сьогодні найде відповідний спосіб, як вплинути на поправу хлопця.

Лєнцман послухав жінчиної просьби й не говорив із Ериком. Та його »добра ніч«, коли син перед спаннєм цілував його руку, була така холодна, що й син і мати засмутилися.

По півночи Ерик знову встав із постелі, на шпиньках пройшов у комірку, засвітив свічку й почав колірувати.

Гуркіт воза, що переїздив улицею, не дав йому почути тихого скрипу дверий й кроків, що наближалися до його стола.

Нараз дійшов до його оклик:

— Ерику, Ерику мій!

Він підвів зір, пізнав голос відразу й глянув у лице батька, що нахилився над ним.

Слези плили з батькових очий, коли з горячою ніжністю взяв хлопця в обійми.

— Я знаю все! — закликав він, на силу скриваючи радість і зворушеннє й говорив дальше:

— Яку кривду робив я тобі, мій сину... Я називав тебе невдячним і лінивим, а ти жертвував для мене сон і здоровлє.

Потім узяв Ерика за руку й повів до неньчиного ліжка, що за шелестом увіходячих збудилася.

— Благослови нашу дитину, їй Бог дав золоте серце!

По сих словах мусів Ерик оповісти все докладно, та робив він се з острахом і тому, що батько напирав на нього.

Мати, коли він скінчив, поклала йому руки на голову й голосно повторила слова святого Письма:

»Хто Бога боїться, служить родичам своїм!«

А до себе сказала на згадку геройства батька, як керманича льокомотиви:

— Який батько, такий син!

Пригода з тиґром.

Подія, про яку хочу розказати, доволі давна, але ще виразно стоїть мені перед очима. Тоді був я ще дуже молодий і займався транспортом кольоніяльних товарів з одної індійської місцевости до нутра краю.

Того памятного дня, коли скоїлася подія, доїхав я зі своєю валкою до убогого пустого села. Скоро ми лише розложилися табором, явився у мене найстарший чоловік з села і запитав, чи справді маємо завтра відїхати до місцевости Малянаади.

Я потакнув головою.

— Отже, Сагібе, старайся прибути туди як найскорше ще за дня — говорив старий Індус — бо по перше дорога далека, а по друге подорож небезпечна. Там по другій стороні узгіря гніздиться тиґр-людоїд. Недалеко від Малянаади збудував собі один Анґлієць дім із каміня...

— Се мене дуже тішить — перебив я йому — бо матиму нагоду провести ніч у мого земляка, а не в нужденній сільській хаті.

— Так, пане! Але тигр-людоїд облягає дім цілу ніч так, що ніхто з дооколичних мешканців не посміє вже смерком підійти під двері оселі Анґлійця. Людоїд чатує на слуг Англійця, які не є так осторожні.

Ся вістка була для мене менше весела, особливо коли я ще довідався, що мій земляк виїхав сам із дому, лишаючи двоє дітий під опікою старої китайської бони.

Тимчасом мої товариші подорожі почувши про людоїда, дуже стрівожилися. З трудом удалося мені їх трохи підбадьорити, однак мусів я їх запевнити, що завтра вчасним ранком пустимося в дальшу дорогу, щоби ще перед заходом сонця станути на означенім місци.

І справді другого дня виїхали ми вчасно. Шлях вився деколи попри джунглі так близько, що галузки дерев творили правдивий дах над нашими головами. Від часу до часу долітали до нас із пралісів дикі реви, які трівожили моїх товаришів. Цілу дорогу думав я про дітий мого земляка, які в тій дикій закутині землі, далеко від цивілізованих людий, мали провести молоді літа...

До полудня не стрінули ми ні жи́вої душі. Нараз на кінци вузкої стежинки доглянув я крізь гущавину три людські постати, що стояли на роздорожу під деревом. Був се білий хлопець, його сестра і китайська служниця. Я догадався, що се діти і служниця фармера, про якого згадував мені старий Індус.

На запит хлопець потвердив мій здогад.

Молодий 13-літний хлопчина зараз осмілився до мене і по короткій розмові сказав: »Лишіться

з нами, потіште і поратуйте; ми дуже зажурені і пригноблені. Закрався сюди тиґр і чатує на наш дім. Мій батько не міг його застрілити і тому богато наших кулісів утікло від нас у страху перед тою дикою потворою; тому, що батько не міг без них управляти плянтацій, вибрався зі своїм помічником вербувати нових кулісів.

— І лишив вас самих? — запитав я.

— О, ні! Бона і кілька кулісів лишилося з нами, але передовчера вечером ухопив тиґр одного з них, а вчера другого. Решта утікла нині рано, лише добра Китайка нас не лишила. Тепер ми всі троє дуже боїмося. Ах, прошу вас дуже, пане, ходіть до нас і будьте з нами, доки наш батько не верне до дому.

Коли я довідався, що фармер, приїде за пять або шість днів, згодився лишитися при дітях. Моя подорож не вимагала поспіху, а відпочинок був потрібний.

Моя служба задержалася в селі, а я пішов з дітьми до їх оселі. Діти оповідали мені про спосіб свого життя і ми швидко стали приятелями. Головно подобався мені малий син фармера, проворний, повний фантазії хлопець, підчас коли його сестричка була тиха і несміла дитина.

Щоби наочно переконатися, чи мої товари зложено в порядку і безпечно, відїхав я до своїх людий, обіцюючи дітям найдальше за годину вернути до них.

Чував я нераз від людий, що тиґри, які вже засмакували людське мясо, приходять у те саме місце точно о тій самій порі. Також і молоденький Анґлієць говорив мені, що тигр приходить що дня

о 8-ій годині вечером, отже не потребував я так дуже лякатися, бо годинник показував що йно чверть на осьму

Вертав я вузкою доріжкою. По дорозі ставав, надслухував і вдивлявся в темні хащі. Проте серце ударяло молотом, немов би справді щось страшного або небезпечного мало скоїтися. В кінці зібрав я всю відвагу, поспішно пустився до оселі і вкоротці станув перед дверима.

— Гальо, молодий приятелю! — закликав я — відчини! То я!

У відповідь почув я розпучливий крик стрівоженого хлопця:

— Бійтеся Бога, пане! Швидко на дерево! Тиґр чатує зовсім близько! Швидко, пане, як вам життє дороге!

Що він говорить правду, пізнав я по тоні його голосу. Я станув як укопаний. Здавалося мені, що дике звіря вже кидається на мене, вже впиває кігті в моє тіло, вже любується моєю кровю...

Ледви вспів я оглянутися, як із нутра хати почув я голос:

— Скорше, пане, скорше! На дерево! Тиґр надходить!

Ся вістка вирвала мене з безрадности. Зараз коло мене стояло дерево, що мало високий і гладкий пень, а в горі розгалужувалося в широку корону. В миг ока вчіпився я пня і з диким поспіхом видрапався в гору в страху, що ось-ось досягнуть мене зуби потвори, стягнуть на землю і розідруть.

Скоро досягнув я рукою до найблизшої галузи, засвітив ліхтарку, якої на щастє не пустив на землю і при її світлі доглянув я гнучке, витягнене

як струна тіло тиґра, що виходив ізза угла; прибіг до дерева, підскочив до гори і вбив кігті в кору, аж пень затріщав Уже лише кілька пядий ділило його від моїх ніг — але видно, що не вірив сам в успіх скоку, бо зсунувся в низ і потряс деревом так кріпко, аж дерево захиталося.

Але слава небесам! Тиґр не вміє лазити по деревах, тож хоч на разі був я безпечний, хоч дрожав цілим тілом. Сидів я отже в горі, а тиґр на долі і так обсервували ми себе взаїмно. Відтак видрапався я трохи висше. Скоро я лише порухався, тиґр проразливо заревів і зробив знов могучий скок у гору. Вже майже сягав до найнизшого конаря, але висше не міг дістатися.

— Хлопче! — закликав я голосно молодого сина фармера.

У відповідь почув я лише грізне мявканнє мого ворога, що сильними лапами тряс дерево в надії, що впаду йому просто в пащу як грушка.

Що йно на кількакратний зазив почув я голос хлопця.

— Сиджу тепер на дереві — крикнув я — зовсім безпечно. Тиґр стоїть на землі і не може вийти на дерево.

— А проте може! — відповів хлопець.

— Ні, зовсім ні! В противнім разі був би вже тут.

— Так, але з даху міг би до вас дістатися по хворості, що лежить при углі дому.

Коло стіни стояла справді купа хворосту, з якого виставали грубі палі. Тудою міг тиґр дістатися на дах. Одначе не думав я, щоб він був на стільки проворний, щоби вмів се використати.

Проте я помолився, бо коли по хвилині оглянувся за тиґром, його вже не було.

— Тиґр відійшов — закликав я — думаю, що вже можеш мене впустити.

— Ні, останьте ще на дереві! — кричав з усеї сили хлопець. — Тиґр певно вилазить на хворост.

Знов мурашки забігали в мене по спині. З хворосту міг тиґр без труду вилізти на дах, а тоді діливби нас простір лише на пять стіп, який він певно міг би перескочити. Коли я побачив лоб тиґра, що виставав понад гребінку і коли почув, як кігтями драпав цинкову бляху, стало мені волосє дубом на голові. В мить висунув тиґр своє видовжене тіло на дах і став повзати що раз близше. Спадистий дах не дозволяв звіреви свобідно ворушитись, бо міг легко сховзнутися і впасти на землю. Сю обставину мабуть передбачувала потвора, бо радше повзла по даху, як ішла.

Остовпілими очима слідкував я за кождим рухом ворога. Коротка молитва вирвалася з моєї груди до Бога. Я готовився на певну смерть, бо драпіжник сів просто мене, готуючись до останного скоку.

Призвичаєні до темноти мої очи виділи, як його мязи й члени тіла стягалися, щоби набути певну силу скоку... Тепер уже надходить моя остання година — подумав я і заплющив очі...

Не знаю, як довго се тревало, досить, що я був ще цілий і не чув ніякого тріскоту галузий. Мало-помало відчинив я очі і побачив тиґра на тім самім місци, що й перше.

Отже сиділи ми знов просто себе: я на дереві — він на даху. Тепер було очевидно, що той

людоїд взагалі на скок не рішиться, бо по перше не має відповідного місця, на якім міг би відбитися, а по друге скок межи галузи йому не подобався. Моє положеннє не було би ще найгірше, колиб не те, що потвора раз-у-раз скажено порскала і пускала мені просто в ніс вонючу пару з роззявленої пащі.

Я мусів від часу до часу ворушитися, щоби не вснути з утоми і не впасти з дерева. Тим часом роздумував я, що належить мені робити, щоби сполошити кровожадного звіря, або його вбити. В кінці прийшла мені до голови спасенна думка.

— Хлопче, чи нема у вас рушниці? — закликав я.

Є! — відповів Анґлієць.

— Набий її і вистріль з долу через дах у місце, де сидить тиґр!

— На жаль я не вмію обходитися з оружем. Батько заєдно говорив, що я ще до того за молодий.

Мені стало дивно, що в краю, де в пятім році життя вчать хлопців їздити верхом, а в десятім стріляти, є ще такі разячі виїмки.

Та не пора було мені над тим застановлятися. Коли б я мав рушницю!.. Виринуло питаннє, як дістати її до рук. Коли б я був міг скочити і добігти до хати... Але про се шкода було й думати! Ще б я землі не доторкнувся, а вже кровопійця сидів би мені на спині.

Я напружив свій ум, щоб обдумати щось иншого. Дотеперішний страх перемінився в безмірну лють на звірину так, що я був би задавив її власними руками.

В кінці здавалося мені, що я щось певного видумав — отже закликав на хлопця:

— Чи не міг би ти мені з того місця, де сидить тиґр, кинути рушницю і пояс із набоями? Я удаватиму, що хочу злісти на землю, а се очевидно спонукає тиґра зіскочити з даху. Тоді ти швидко протиснешся отвором у даху, кинеш мені потрібні річи і поки тиґр вилізе знову на дах, утечеш на горище.

— Дуже добре! — відповів хлопець.

— Бачу в тобі відважного хлопця — заохочував я його до того небезпечного діла. Щож мав я робити? Не було иншої ради.

Я надслухував із напруженою увагою, чи не почую шелесту хлопця, що по линві драпався на горище. Мабуть поводився при сій роботі тихо, як кіт. По хвилині почув я придушений голос:

— Я вже при отворі.

Тепер приходила черга на мене.

З можливо найбільшим шелестом зсувався я в низ. Тиґр слідкував за мною блискучими очима. Коли я опинився на найнизшій галузи, зробив рух, мовби хотів скочити. Рівночасно і тиґр кинувся з даху, щоб роздерти свою добичу... Плян мені вдався.

— Скоро, хлопче, скоро! — кричав я, а сам чим скорше спинався в гору. — Тиґр уже на землі.

Тимчасом хлопчина виложив рушницю і пояс з набоями на даху, а сам намагався протиснутися отвором. Одначе навіть для нього отвір був за тісний. Тимчасом я обернув очи в низ і з острахом замітив, що тиґра нема. Коли я глянув знов на хлопця, він стояв уже на даху, підняв рушницю

і пояс і перебіг по даху близше мене. Я витягнув руку..

Нараз на краю даху показався лоб тиґра.

— Тигр недалеко! Утікай чим скорше — крикнув я з усіх сил. Але хлопець так перенявся своїм вчинком, що не зважав на мій крик, лише розмахнувся і кинув мені рушницю й набої.

На щастє зловив я і одно і друге. Тимчасом тиґр наближався до хлопця. В тій самій хвилі, як хлопець мов вюн скрився в отворі, роздався сильний удар лапи розбішеного звіра.

— Ол райт! — закликав хлопець дрожачим голосом — я чув добре той удар.

Слава Богу! Одна секунда — і було би за пізно.

Моє оповіданнє кінчиться. Я наладив рушницю, вицілився, вистрілив два рази і вбив потвору на місци, навіть лапою не рушила.

— Мій дорогий друже! — сказав я потім, до молодого хлопця — ти тілом дитина, але серцем герой. Про тебе оповідатиму темними вечерами всім дітям в Анґлії, щоби вчилися від тебе всього того, що називаємо посвятою для добра инших.

„Лихий“ унук.

Дві години від французького міста Раймса лежала посілість пана Десоара. Посілість складалася з пишного дому й кількох винниць, що тягнулися по збочах гір. В долині від сеї посілости тягнувся битий шлях, а по той бік дороги зеленіли ліси. У гущавині тих лісів, як говорили люди, крилися волоцюги й инше подібне гультайство.

Се й було причиною, чому власники радше поселялися в місті Раймсі або в дооколичних селах.

Тільки пан Десоар не боявся тих лихих сусідів і навіть чванився, що в часі дванацятилітнього побуту його там і ще ніколи не напастував його ніякий драб.

В домі жили крім нього, його жінки та тринацятилітнього сина Аманда, старуха теща та кілька дівок і два наймити, що працювали в винницях.

Найбільше село Сен Марі було віддалене на пів години від посілости. Туди ходив молодий Аманд що дня, бо парох села був його учителем.

Одного хмарного дня в вересні вертав він знову з Сен Марі. На дорозі зустрінув двох хлопців. Вони закликали його до забави. Він побіг за ними й небаром ганялися вони по лісах і левадах. Аманд був сердечний хлопчина, але крайно легкодушний і впертюх, якому сидіти спокійно було страшною мукою. При забаві та в гурті веселих товаришів забував він про час і домашній лад. Так теж і сьогодні подумав він про поворот до дому що йно тоді, коли стало смеркати.

Густі хмари покривали небо й небаром пустився зливний дощ. Аманд вернув у хату зовсім промоклий і задиханий.

Він вбіг до кімнати, щоб оповісти батькови, що його учитель, о. парох, сьогодні похвалив його та обдарував гарним образком.

Та в кімнаті найшов він тільки стареньку бабку, що спаралізована сиділа в кріслі й привитала його не дуже привітним поглядом.

— Твої родичі виїхали з дому перед двома годинами, поїхали на весіллє — почала вона невдоволеним голосом. — Я остала сама, бо й слуги вийшли. Як се негарно з твойого боку, що ти зовсім не журишся бабкою. Ти, невдячна дитино!

Хлопець підійшов до її крісла й сказав:

— Не гнівайтеся на мене, бабусенько, яж не знав, що ви останете самі, а то...

— А як ти виглядаєш, хлопче, — перервала йому стара жінка й оглядала його від ніг до голови. — »Твій гарний одяг заболочений і перемоклий, волосє розкудовчене, а черевики подерті. Ти більше подобаєш на волоцюгу, ніж на дитину богатих людий. Куди ти волочився? Червона смуга на

лиці походить певно від удару, або й від каменя... Я певна навіть, що ти бився з уличниками.

Аманда вразив різкий тон бабусиної мови. Він відповів живо:

— Я ані не бився, ані не волочився з уличниками. Війтові хлопці, що йшли зі мною частину дороги, кликали мене бігти з ними в перегони. Ми подалися на левади під лісом і...

— Не звиняйся й не пробуй вибілюватися. Я тобі ні словечка не вірю — перервала йому старуха. — Зрештою признаєшся й сам, що ти замість іти просто до дому, волочився. Аманде, Аманде, — говорила вона дальше піднесеним тоном — я боюся за тебе. Ти тепер на ховзкій дорозі. Хлопець, що перебуває радше на улиці, як дома, подається легко в лихе товариство... а воно приводить його на лихі діла... Ти зле покінчиш..

Хлопець поблід на такі закиди, та потім знову зашарилися його лиця, й опір збудився в ньому.

— Бабуню, ви робите мені кривду! — закликав він. — Я не зробив нічого такого, чого мусів би соромитися. Я не такий злий, за якого ви маєте мене. І ніколи не буду злий!

Стара жінка мов не чула його й говорила дальше:

— Бери собі відстрашуючий примір із Жана Мортієра. Він також був такий дикий хлопець, як ти й цілісінькими днями ганявся скрізь... Як часто жалувалася мені на се його мати, що жила в селі Сен Марі. А що вийшло з нього опісля. Оповім тобі. Він попався між лихих товаришів, що крилися там долі в лісах. Вони й призвели його на всі проступки.

Сьогодні Жан Мортієр — се лісовий розбишака, пострах усеї околиці.

Аманд залився потайки слізми й усів собі в кутику кімнати. Там сидів тихо й сумний.

Се злостило бабуню ще більше й вона сказала:

— Аманде, ти не говориш ні слова, хоч бачиш, як твоє поведеннє вражає мене. Чиж ти не маєш серця до бабуні, що любить тебе так через край? Як довго се потріває ще? Як помру, тоді ти плакатимеш і жалувати, що не слухав моїх напімнень!

Хлопець усе ще мовчав. А як легко міг він перепросити бабуню, що хоч була нагальної вдачі, була наскрізь добра жінка. Треба було сказати йому тільки отсі два слова: »Простіть мені!« Та в своїй впертости не вимовив він тих слів. Хоча внутрішний голос і говорив йому: »Упокорися й перепроси бабуню'« та дурна впертість замкнула йому уста. Мусів звести з собою важку боротьбу, бо любив стару жінку ніжно й відчував добре, що вона не зле думає й що він їй мусить бути вдячний за багато, багато...

Настав пізний вечір. Зірвалася буря. Вихор бив дощем о шиби вікон, а на дворі стало зовсім темно. Наймичка ввійшла в світлицю й засвітила лямпу.

Вона сказала:

— Наймити й наймички за дозволом пана пішли в село. Тільки я мусіла остати. Я покінчила роботу. Позвольте мені відвідати неньку, що живе в хаті над винницями.

— Коли вернеш? — спитала стара жінка.

— За годину буду назад! — відповіла дівчина.

— Іди й додержи слова — закликала старуха.

Коли дівка відійшла, затихло знову в великій кімнаті. Ні бабуся, ні внук не обзивалися. Глибока тиша царила, переривав її тільки шум вихру і плюскіт дощу. Світло лямпи світило блідо й кімната була більше темна, ніж ясна.

Нараз дався чути з улиці шелест. Обоє наслухали.

— Що се таке? — питала налякана старуха й похилилася дріжучим тілом наперед.

Се дощ справля шелест — відповів Аманд.

— Дитино — говорила вона дальше, втішно, що він перервав мовчанку — приречи мені, що поправишся й не даш більше приводу до побоювань, нарікань і сліз. Ти знаєш, як я тебе люблю.

Нараз перервала, бо шелест залунав знову й дужше, як перше.

— Сеж не дощ, — закликала вона й затряслася всім тілом. — Глянь, чи хто не ввійшов у хату. Ні, ні!.. Остань тут і подай мені ручку. Я не хочу бути сама!

Аманд підійшов до її крісла й наслухав пильно, притулений до бабусі.

Нараз почули ходу в сінях, що наближалася до дверий.

— Хто там? — спитав хлопець дріжучим голосом.

Ніхто не обзивався.

Він повторив: »Хто там?«

У сій хвилині обоє скрикнули, бо два замасковані мужчини вскочили в кімнату. Один зату-

лив рукою уста хлопця, а другий здавив старуху за горло й добуваючи довгий штилєт, закликав:

— Не обзивайтеся ні словечком, бо інакше згинете!

Стара жінка здеревіда з жаху. Не важилася й ворухнутися. Аманда затягнув один із напасників на середину кімнати й сказав:

— Покажи мені шафу, де твій батько переховує гроші!

Хлопець із жаху не вимовив ні словечка. Тільки рукою вказав на сусідну кімнату.

Один із розбишак ухопив його за шию й потягнув туди за собою, засвітив світло й повторив:

— Де шафа?

Аманд показав. Розбишака кинув Аманда перед шафою на землю, поставив йому ногу на груди, що не міг ні ворухнутися й розбив шафу. Перебушував скринки й полички й забрав коверту з вартісними паперами.

Потім закликав на свойого товариша, що все ще з наставленим штилєтом стеріг старухи:

— Я готов. Можемо йти!

Сей поспішив до входових дверий і глядів на улицю, а другий грізним голосом сказав до Аманда та бабуні:

— Не рухайтеся з місць і не важтеся кричати, бо заколю вас при найменшім шелесті!

У сій хвилині повстав на улици крик і один драб скочив скоро до дверий. Від сього наглого руху розвязалася маска, що закривала його лице й упала на землю.

Старуха впялила зір у нього й закликала перестрашена:

— Іване Мортієре, се ти?!

— Проклят... — зашипів він — мене пізнали...

Потім обернувся, вирвав гострий ніж ізза пояса й кинувся на старуху.

Уже підніс ніж, щоби вбити його старій жінці в груди, як тут кинувся Аманд на бабуню й накрив її своїм тілом...

Розбишака кинув проклоном вибіг із кімнати, бо крик на улиці дужшав.

Хлопець упав на вколішки й поклав голову на лоно бабусі.

— Аманде! — закликала вона й усе ще дріжала на всему тілі.

— Бабуню! — відповів хлопець. — Слава Богу, що ви живете.

Потім замовк і тяжко дихав.

— Чи ви любите ще мене? — спитав він по хвилі.

— Вона поклала руки йому на голову, мов благословила.

— Чи все ще гнівається на мене, що я був упертий? — говорив він дальше.

— Я вже не думаю про себе — відповіла вона — бо я, тебе над усе люблю!

— Простіть мені, добрі бабуню, сказав Аманд голосом, що щораз слабше дзвенів — коли я вам докучив, або засмутив вас.

— Від серця прощаю тобі. Будь тільки знову веселий і встань — відповіла вона.

— Дякую, тисячно дякую — шептав хлопець, тільки з трудом вимовляючи слова — тепер я задоволений... щасливий. Думайте про мене, про Аманда і... і... моліться... за свого внука.

— Аманде, Аманде! — скричала налякана старуха. Що тобі? Через що не можеш говорити?

Вона підвела голову, що важко лежала на її лоні ...й глянула в його лице, на якому смерть розпростерла свою тінь.

— Думайте про мене — сказав Аманд врваною мовою, ледво чутним голосом... Цілуйте батька й неньку! Бувайте здорові!

— Господи небесний! — Господи небесний! — закликала жінка стрівожена — що тобі, дитино?

Струя крови ринула з одежі хлопця. Він упав на землю й лежав без духа в ногах бабуні.

Розбишака, в хвилині, як Аманд накрив бабуню собою, вбив ніж у хребет хлопця й зранив його смертельно.

»Лихий« унук пожертвував власне життє, щоби ратувати життє бабуні.

Бідна старуха остала з болю без тями біля бездушного внучка й прийшла до себе що йно тоді, як пан Десоар повернув із жінкою до дому. Вони занесли хлопця в постіль і ще в ночи післали за лікарем.

Лікар оглянув і перевязав рану Аманда, але подавав дуже мало надії зажуреним через край родичам на життє дитини.

Бабуня від тоді сиділа безпереривно біля постелі вмираючого й наслухала на кождий віддих.

А смерть тим разом оминула хороброго хлопця. По довгій, важкій недузі виздоровів Аманд у кінці.

І ніхто не був зза сього щасливійший від старенької бабуні.

— Аманд, правда, впертюх — говорила вона серед сліз радощів до дочки — але я кривдила його.

Він не такий лихий, як я думала, він — добрий хлопець тай має кріпке серце в грудях.

Жан Мортієр не оминув кари, а за ним мусіли й ріжні його товариші покутувати за злочин.

Пан Десоар одержав назад свої вартісні папери, бо всі найшлися ще в розбишак.

У країні золота.

Переді мною лежить вязка листів, що їх написав на протязі двацяти літ Німець, який живе в Сан Франціску, до своєї матери. Він, що зовсім без засобів вибрався до Австралії, а пізнійше в Америці став богатою й поважаною людиною, описує свої пригоди в країні золота просто та цікаво. Дневник, що в ньому він пізнійше списав свої переживання, я передам тут дослівно.

»Quantum mutatus ab illo«! — »Як дуже змінилася моя доля«! Так міг я колись закликати за Вірґілієм, як мусів на протязі около шести місяців проміняти шкільну лавку в мойому рідному містечку в Західній Прусії на хату шукача золота в Новій Зеляндії. Я кажу »мусів«, бо один Бог знає, кілько неспаних ночий, укритих сліз і розпучливих журб стояла мене ся нагла зміна в мойому життю! І я був би не встоявся в ній, колиб ядерне слово потіхи, що мені добра ненечка сказала на прощаннє, не стало моїм останнім ратунком: »Як щось мусить бути, згодись перебути!«

Причиною була тут нагла смерть батька. Доки він жив, то рідня жила життєм засібних людий, та як умер, оставив рідню в крайній нужді. Се значило для мене, в коштовній ґімназії, в якій вчився я саме в секунді[1]), сказати: Vale! й так скоро, як тільки можна, заробляти на насущний хліб.

Приказ крайної нужди, що розгостилася в нас на постійно. Та виповнити сей приказ здавалося сливе не можливо, бо хоч я був кріпкої будови й здоров, то доси не вмів ніякої ручної роботи. Одно одиноке ремесло, що до нього я мав охоту й зручність, годинникарство, вів у нашому містечку один одинокий майстер, що з свойого ремесла міг ледво вижити. І тому не хотів прийняти мене на науку.

Та всеж таки став він моїм добродієм, що в Австралії виратував мене від голодової смерти! Про се скажу пізнійше.

Наморочила собі моя ненечка й голову й серце моєю будуччиною й прийшла в кінці до переконання, що я мушу виїхати до Анґлії, де, як вона чула, жив один із дядьків у Менчестрі в добрих обставинах. І протягом кількох тижнів ся постанова відірвала мене від любих студій і від усього, що було мені дороге й вивела мене в світ.

Із клуночком на плечах, в якому був одяг, біллє й инші манатки та з девятьдесятьма талярами в кишені сів я в холодний лютневий день у поїзд, що через Берлін мав завести мене до Гамбурґа. У перших годинах їзди сидів я затоплений у смутку й не цікавився ні подорожними, ні пустим, пісковим краєвидом, що ним ми гналися. В кінці заговорив до мене юнак, що на вид був

[1]) В 7 клясі.

у мойому віці, назвав своє імя й оповів, що він походить із сього самого міста, що я й знає мене від літ. Я пригадав собі, що я частійше стрічав його й утішився, що найшов товариша, якому я в моїй безмежній недосвідности з усім звірився, що мене давило.

Коли ми зі свитанком прибули до Берліна і вийшли зі східного двірця та пустилися до Гамбурського двірця, віддаленого на годину ходу, почав мій новий приятель нараз оповідати про кишеневих злодіїв. Вони тільки чигають на чужинця! І зробив мені предложеннє дати свої гроші до його шкіряної торби, яку мав на собі. Він із сього купить карту їзди до Гамбурґа. Я так і зробив і хотів саме всідати в поїзд, як один поліційний урядник, що як я замітив, мав нас на оці, хопив мене за рамя й потягнув у ждальню, де панове, прочитавши мій паспорт, одностайне закликали: »Зловили драба!«

І не переслухували мене дальше, замкнули в темну келію, де перевів я ніч у стані, що доходив до відчаю. Що йно як стало свитати, коли я весь потонув був у тупій задумі, явився сам четар поліції й заявив мені, що я вільний, тому, що виявилася моя невинність. Що йно тепер довідався я про причину мойого вчорашнього арештування. Сим самим поїздом, що привіз мене до Берліна, їхав молодий Росіянин, що мав таке саме назвище, як я й у Варшаві украв кілька тисяч рублів. За ним післали стежний лист і коли я замість нього сидів у вязниці, він тинявся всю ніч по Берліні й викликав безглуздою розтратою гроша підозріннє. Через се арештували його. Тоді признався він до крадежі

й утечі. Коли мене випустили з вязниці, надармо шукав я на Гамбурському двірці товариша з грішми. На щастє мав я карту до Гамбурга і поїхав туди. Я знав, що він хотів їхати до Нового Йорку, побіг тому до бюра переселенців і довідався, що він над раном відплив.

Щож мав я почати без феника в чужому місті, як дістатися до Анґлії? На що здалося мені, що я гірко жалував легковірности й нерозуму, з якими звірився чужому? Тепер значило, не тратити голови й я не тратив ні голови, ні відваги. Неньчині слова потіхи: »Як щось мусить бути, згодись перебути!« помогли мені переплисти скелі, до яких трохи не розбилося човенце мойого життя.

Вертати до дому, щоби стати тягарем ненечці, що позбавила себе останнього гроша, не хотів я ні за яку ціну, а дорога до Менчестру була зза недостачі гроша закрита для мене. Я скоро рішився й зголосився до служби в аґента переселенського товариства, бо потрібував хліба й даху над головою. Муж, якого вираз і вигляд збуджували довірє, глядів довго на мене мовчки, наче хотів проглянути мене наскрізь і в кінці відповів, що йому подобалася моя кріпка стать і щирість, сумнівався тільки, чи маю сильну волю пильно працювати. Я мусів йому оповісти все своє життє. На се сказав він: »За морем у країні золота булоб місце для тебе!« У сій хвилині пригадав я собі, що тепер Австралія, як колись Каліфорнія в Америці, стала ельдорадом, обітованою країною, куди мандрує з Европи річно багато тисячів, щоб через копаннє золота забогатіти. Тепер ненадійно впихалося мені в руки щастє, що я за одним чародійним ударом

витягну маму й рідню з нужди. Хто взнає, як мрійно чудово, блаженно й приманчиво вимережав би я сю думку, що так нагло зявилася, та слова аґента вирвали мене з мрій і піскових замків:

— Ви не зароблятимете як копач золота на хліб, тільки чесною працею. Один мій знайомий шукає помічника до торговлі, яку заснував на південному острові »Нової Зеляндії між поселенцями шукачів золота«. І додав, коли вичитав на мойому лиці розчаруваннє, зі сміхом: »Повірте мені, в його торговлі, що постачає копачам золота всього, чого вони потрібують із поживи, одягів, знарядів і иншого, є певнійше жерело золота, як у скелях верховини, або в піску рік. Та доволі сього. Самі можете пересвідчитися, що моя правда. Крім безплатного переїзду на кораблі переселенців, дає вам мій приятель два фунти тижнево платні.

Я згодився на предложеннє без довгої надуми й уже по двох днях плив по филях Атлянтійського океану. Пароплав опустив побереже Европи 18 лютого, а 8 березня доплив до рівняка, де я вперше в життю побачив акули. Море, чудна велич підтропічних островів, де коробель причалив, схід і захід сонця, чарівні місячні ночі через край очаровували мене й мені здавалося, що я в якійсь казочній країні. Сі види природи, що глибоко вражали, мали й корисний вплив — вони вспокоїли мене й піднесли на дусі. А то я вже був попав у розпуку й смуток. Я знов відзискав веселість, що з дитячих літ була неначе соняшним промінем у моїй душі. Я міг знову сердечно сміятися й засміявся вперше від смерти батька тоді, як ми доїхали до рівняка... Серед міжпокладових подорожних був саме один сто-

лярчук із Поморя. Він кілька тижнів наперед тішився хвилею, коли наш пароплав доїде до »лінії рівняка«. Він жадав у корабельних офіцирів, що мали потіху й розраду з простого, немудрого хлопця, щоби таки показали йому лінію! Вони й виповнили його бажаннє: поклали йому перед очи дальновид, в якому на крайній, найбільшій сочці протягнутий був волос. У захваті радів він, що бачить лінію зовсім виразно, що перетинає поперек саму середину скла. І без уваги на насміхи й глузування подорожних він вірив твердо, що бачив рівняк.

18 цвітня, коли ми переплили щасливо богату в скелі дорогу між австралійською сушею та островом Тасманією, що ще перед кількома літами звалася країною Вандіменса, закинули ми якор у пристані Мельбурн. Кілька годин пізнійше дістався я до міста, де ждав мене в назначеній гостинниці пан Бреш, мій принципал.

По пятидневній їзді пароплавом доїхали ми оба до оселі Гокітіки, що лежить на середущому з трьох островів, що творять Нову Зеляндію. Оселя складалася з купки малих хатин, в яких жило десять до пятнацять тисяч золотокопів. Кождий дім мав тільки одну велику кімнату, в якій ночували сотки людий густо один біля другого так, що ніхто не міг свобідно обернутися. Більшість лежала на голій землі й за накривала вживала своїх одягів. Коли тільки поблагословилося на день, покидали всі сю понуру, задушливу кімнату, в яку заповзли були з настаннєм ночі. Увесь день лупали вони сокирами й лопатами кремінні скелі, що довкруги сторчали до висоти Альп, або черпали черпаками пісок із нечисленних струмочків, що срібними нитками спадали

зі скалистих круч. Вони сей пісок пересівали й пильно шукали за зернятами золота.

Найкрасший дім у Гокітіці, се був дім мойого принципала. Він складався з трьох кімнат. Перша кімната була крамницею, друга »кавярнею«, та не каву подавали там, але горівку, бренді або віскі, улюблений напиток золотокопів, їх »воду життя«. Була се горівка з ячменю, з кукурузи, або жита. У сій кімнаті жив і я. У третій кімнаті, що заразом була й складом, жив пан Бреш. Так само як я, мусів він спати між міхами, скринями та вязками.

Гокітіка, що лежала на західному побережі Нової Зеляндії, звалася тому також »West coast« (західнє побереже). А що тут царить безнастанна вогкість, звали її теж Wet coast (вогке побереже). Побут тут був страшний. Тут відбув я тверду школу життя. Покупні, що приходили до нашої крамниці, збуджували в мині відразу й огиду. Бож се »сміттє« громадянства, вилюдки всіх народів найшлися тут на сьому пустому кусникови землі, де солона морська филя та безустанні бурі з гураганами або знищили всяку рістню, або ледво дали їй животіти. Грачі-обманці, злодії й злочинці, що втекли з рідної країни й шукали тут захисту й нової добичі, Китайці, яких пожирала горячка здобуття золота й люде, що їм ніщо не було святе: ні віра, ні життє, ні обичаї, ні закон — усі вони, як день, так ніч, заходили до нашої крамниці й »кавярні« й платили за все що купували, золотом, що його приносили або в мішечках, або грудками. Пили аж до упою, а потім бралися до карт, або кісток і програвали в кількох годинах увесь зиск кількотижневої праці.

Між ними було багато таких, що жили тільки з обману в грі, якого допускалися доти, поки їх не приловили. Тоді ніж або револьверова куля робила їм конець. Ні господар, ні ніхто з гостий не виступав проти вбийника. Трупа витягали на улицю й грали дальше. Такі криваві сцени відбувалися що дня, а ми, я й мій принципал, були вже задоволені, коли в одному дни або в одній ночи тільки одного або двох позбавили життя. Гірше було з нами, коли одна купа кидалася на другу й із усіх боків блискали ножі або стріляли револьвери. Тоді мусіли ми їх усіх оставляти й утікати геть із дому та ждати, аж переможці заберуться, оставивши в обох кімнатах із дванацять убитих і важко ранених.

Гамбурський аґент говорив правду, коли казав, що наш інтерес се золоте жерело, бо золотокопи, коли приходили до нас обвантажені благородним металем, що про нього каже поет: »За золотом жене й на золоті висить усе«, платили кождіську ціну за жадане, що ми продавали тільки на вагу. Пляшка бренді, ніж чи пара чобіт платилися часто всім змістом мішочка, повним золотих зерен, які висипали в терезку. Пан Бреш заробив за протяг часу пяти місяців справжнє майно, а й я зле не вийшов, бо він тому, що я йому дуже придався, підносив мені платню з тижня на тиждень о один фунт. І я тому, що мав безплатну станцію, заощадив собі двацять фунтів (понад 400 золотих). Та без огляду на се, ні зайняття, ні життє не подобалося мені. Я дуже радо втік би був відсіля, колиб тільки лучилася найменша нагода, де інде заробляти на хліб.

Та так, уважаючи Гокітіку тюрмою, з якої нема способу вирватися, мусів ждати, поки небо, яке я що дня просив про се, не визволить мене з сього. Воно прийшло скорійше, як я сподівався.

Одної ночи повстав знову між нашими гістьми спір, у якому брали участь усі. Пан Бреш, що стояв посеред каварні, коли я продавав у першій кімнаті, в крамниці, — не мав часу скритися перед револьверовими кулями, що літали відсіля й відтіля. І одна куля прошила йому грудь. Він упав неживий.

Американським звичаєм, що і в Австралії був у вживанню, носив я всю мою готівку при собі. Тож як тільки засвистали перші кулі, вибіг я на улицю й побіг на побереже моря, де найшов захист у знайомого моряка.

Гості, як тільки мій принципал упав, помирилися й як із сміхом говорили, справили йому похорони, себто випорожнили всі бочки з горівкою, зїли всі запаси пожиди й увесь магазин зрабували до краю.

Я радів, що втік завчасу й уже на другий день кинув Гокітіку, виїхав до Черлєстену. Ся місцевість віддалена на яких трицять анґлійських миль від Гокітіки, була улюбленим місцем побуту всіх шукачів золота, що її тоді всюди оспівували, славили її, як »Charleston sweet — Charleston happy«, милий, шасливий Черлєстен. І справді найбільше золотокопів ішло туди й багато, що як крайні бідаки шукали щастя довкруги Черлєстону, вертали набобами, людьми мученими богатством.

Се вабило й мене. Яж не мав нічого иншого під руками й бажав скоро доробитися. Скоро рішився, купив собі сокиру, лопату, кухонну посуди-

ну та харчів на кілька тижнів й пустився глибоко в гори. Зайшов у долину, окружену високими горами. Тут, як я пересвідчився, не був переді мною ще ніякий шукач золота.

Із відломків скель, які я насипав часто одні на других, а частю побіч, побудував я хату. Дах творило гиллє. А в нутрі приготовив я з розбитого громом і спорохнавілого дерева, що його з трудом витащив на гору, постіль із листя та моху. Накривався я вовняним коцом.

По середині сеї хати стояла моя піч, побудована зі скельних відломків із залізним кітлом. Знарядде стояло сперте по кутах, а харчі висіли на стінах у мішках, щоби були безпечні перед звірятами, які сюди вповзали й виповзали.

На загал був я житлом і харчем задоволений, тільки дуже відчував недостачу води. І Новозеляндія, як і вся австралійська суша, терпить на недостачу сього найконечнійшого небесного дару. Часто лучалося, що золотокопи, що що йно відкрили золоту жилу й винесли її на денне світло, мусіли усе кидати Вони в одній хвилині ставали міліонерами, а в кілька годин пізнійше, коли невмолима спрага вигнала їх із нори, знову ставали голодними прошаками.

Мій перший вихід, коли я побудував хату, був —шукати жерела. На щастє найшов я на годину ходу від »хати« баюру, що справді не була »хрустально чистою криницею«, а наповнена дощівкою, та всеж доставила мені води, без якої не обійтися. Що дня, заки я йшов до праці, відбував дорогу туди й назад до мойого жерела та приносив два повні ведра води.

Коли я першого вечера до краю змучений упав на постіль, зашелестіло в листю й із нього

виповзла довга на метер, жовтопасмиста гадюка. Вона підвела голову з роззявленим ротом. Зразу я дуже налякався сим лихим гостем, якому я зробив кінець ударом сокири й спав від тоді у безпечній трівозі перед сими звірятами дуже мало. Та коли я, хоч усе замикав двері й усі шпари мойого житла затикав мохом, усе таки зустрічав се гидке кодло то в ліжку, то в багатті, привик я в кінці до сього. І коли зараз під рукою не мав оружа, просто виминав їх. Вужі мабуть любили тепло й тільки тоді кидалися на мене, коли я непокоїв їх. Поза тим не займали мене. Так само було й тоді, коли я стрічав їх, як грілися в сонці, коли я йшов до жерела. Та одного ранку наступив я одній гадюці, якої я не замітив, на тіло й через се ввів її в таку лють, що вона, довга трохи не не два метри, кинулася на мене. Що я був без оружа, хопив каменюку й кинув за нею. Хоч я й не поцілив її та вона нагло відвернулася від мене до каменя й оповилася кругом нього, мов кругом живого єства, яке хоче знищити.

Від тоді клав я здовж дороги від хати аж до баюри що десять кроків камінь і костур, що мали мені служити до вбивання гадюк, як тільки яка покажеться. Коли вона кидалася на кинутий на неї камінь, я націлювався на її голову й убивав її. Так забезпечувався я перед ними.

Крім недостачі води давалося мені в знаки й веремя. Найхолоднійші місяці в Европі відповідають в Австралії найгорячійшим так, що я в Новозеляндії мерз у липні, а в січні пропадав від жари. А що я шукав золота в серпні й вересні, яких температура відповідає температурі Европи в лю-

тому та в березні, то був виставлений на всі страховища морозу, вогкости й стужі, хоч сніг не падав ніколи.

Зима починалася в Новозеляндії 21 червня, а літо 21 грудня. Весна наставала з кінцем серпня.

Кождого ранку, як тільки я подбав про запас води, йшов я до праці. Та се могло бути тільки тоді, коли не було дощу, ні бурі.

Моєю роботою було копаннє золота. Я довбав тут і там у кремінї глибокі діри. Як тільки лім чи збіч скелі лежала вільно в денному світлі, шукав я там золота. Розбиваннє твердих відломів скель, усуваннє грузу з печер і розколин, мучило дуже й ранило руки. Я мусів дуже часто спочивати. Цілими днями копав я аж до виснаження, а нераз і цілий тиждень і не відкрив і зеренця золота. Иншим разом заблищало мені золото широкими полосами вплетене вязками в камінь. Повелося мені як Танталеви, якому овочі на дереві вічно висмикалися з рук. І я не міг їх прихопити. Із невимовним трудом виломив я шмат скелі, в якій була жила золота й витащив на край закопу. Та тут він вихопився мені й потручений лявіною каміння, покотився в глибінь. Иншим разом лопата замість у кремінь ударила в жилу золота й розбила її на дрібосенькі частиночки й так на млі ока пропала праця цілого тижня. Так що раз більше пересвідчувався я, що сам один робітник не вистає до копання золота й що дуже немудро було, що я не найшов собі товариша. І то не тільки зза зиску, але й ізза мене самого.

Самота мучила мене. Я відчував ті терпіння, що про них згадує святе письмо: »Горе сьому, хто

самітний!« Молодий, повен розмаху до виявлення душевних вражінь, засудив я сам себе на вічну мовчанку! Я привів себе в небезпеку, що забуду анґлійщину, що було би страшне для моєї будуччини. І як я в Гокітіці мав через край нагоди до вивчення сеї конечної в Австралії мови, так тут у пустині пізнавав я що раз, коли голосно викликав кілька звичайних речень, що я тут багато призабув.

Недостача взаємин і самота мучили мене найбільше в слоту. Слотливі дні, як справжні цвітневі дні, бо вересень подобав справді на сей богатий у дощі й бурі місяць у рідній країні, приковували мене до моєї хати. Гураґани, що виривали дерева з коріннєм, скидали цілі лявіни каміння, перекидали скельні відломи, не давали перебувати під голим небом. У страшні, самотні години, що їх я переживав у безділлі, кидаючи в багаття, що все жевріло, від часу до часу свіже поліно, прирік я собі при першій нагоді кинути сю пустиню, в якій мав я стати міліонером.

Та сеї постанови не міг я виконати, бо важка непривична праця, розпучливі душевні настрої та лихе віджившлюваннє сильно підтяли мене й я занедужав на пропасницю. Одного ранку лежав я обезсилений на всему тілі, не міг підвестися з постелі та потонув у півсон, в якому бачив привиди. Сни справляли мені радість і щастє, бо виривали мене з пустелі.

Я бачив себе з грішми, які виміняв за знайдене золото на кораблі, що віз мене в рідну країну. Із чердака заздрів я, коли ми переплили Атлянтійський океан, остров Гельґолянд, що виринав із

сірого моря лискучими скелями, бачив я Куксгафен з огняними кораблями, морською ліхтарнею, лісом щоглів на кораблях, що стояли на якорях при берегах Лаби. В кінці доїхали до Гамбурга. Із корабля поспішив я на залізничний дворець і погнав поспішною валкою на схід у рідну сторону. Із филь Висли виринули вежі й мури рідного міста.

У короткому часі ввійшов я в дім, де жила моя ненька, й опинився в її обіймах...

За те страшні й болючі були маячіння, що їх мав я в горячці. Я був у безнастанній боротьбі з вужами, що тузинами прилазили й вилися довкола голови, шиї й рамен і наближали голови з роззявленими пащами та висолопленими неспокійними язиками до мойого лиця. Або відділ зоружених людий, що сидять кождому золотокопови на пятах, як тіни, появлялися саме в хвилі, коли я добув брилу золота в пустарі, вязали мене й поривали зі собою.

Після сього пробудився я з голосним криком, вкритий холодним потом на чолі й лиці й побачив два великанські вужі, що звинені лежали на моїй груди й спали. А я не мав уже сили, щоби піднятися й прогнати їх, або вбити, тільки впав в обморок.

Коли я знов прийшов до себе, я вже не був сам. Біля мене сидів старший уже мужчина, що зразу говорив по анґлійськи, а коли я йому врываною мовою оповів свою долю, став говорити по німецьки.

Микола Єнзен, так він звався, походив із східної Фризії й тинявся вже від пяти літ по Новій Зеляндії, як золотокоп та не міг найти горяче ба-

жаного металю, хоч копав пильно та полокав пісок у ріках. В кінці завів його припадок, що його вважав я божим привидіннєм, у мою пустару. Тут найшов він мене непритомного та окруженого купою вужів.

Під його доглядом виздоровів я так, що вскорі, вільний від горячки, міг я підвестися й виходити о палиці з хати. Із вдяки подарував я йому не тільки хату, але й усі прилади, бо я їх не потрібував уже. Я рішився по можности найскорше кинути пустару.

За порадою приятеля пішов я в місто Вестпорт, віддалене на двацять анґлійських миль, що саме будувалося. Він запевняв мене, що тамечки, я позбудуся горячки, бо місцевість лежала над морем. Його ворожба сповнилася, бо тільки я вдихнув морського повітря й побув там кілька днів, вернув до здоровля.

Моя заощадженина, що правда закупном знарядів і знадібя золотокопа сильно зменшена, позволяла мені жити кілька тижнів безжурно та без инших зисків. Мимо сього шукав я то тут, то там роботи, та ніде не находив нічого відповідного. Девять миль від Вестпорту був табор золотокопів, а в недалеких горах жили туземці, що від часу до часу сходили до міста, щоб купувати прикраси, себто роботи з ріжнобарвного скла, яркобарвні сукна, залізні товари, порох і тютюн. Колиб я мав стілько ріжних товарів у запасі, як ми мали в Гокітіці, то скоро став би я богатирем, бо золотокопи й туземці були знаменитими покупцями, що платили кожду жадану ціну. Та так мусів я тим, що в Вестпорті єдиним жерелом заробітку була виміна й тор-

говля, тільки бездільно приглядатися. А при тому зазнати сумного досвіду, що моя заощадженина з кождим днем розпливалася, мов віск на сонці.

Одного вечера сидів я зажурений і безрадний, що буде зі мною, в шинку, що мав горду назву »гостинниця й ресторан«. Я пив поволи тільки склянчину бренді, бо не йшло мені про питтє, тільки про гостий, що сюди раз-у-раз входили й виходили. В тім появився золотокоп, що як я із виразу його лиця та з мови міг здогадуватися, попав на гарну знахідку золота. Він казав собі подати, що кухня й пивниця мали найкрасше, та коли добув годинник, попав у лихий настрій, бо той стояв. Він оповідав мені, що має вже його двацять літ і привіз його зі свойого рідного краю, з Ірляндії. Сьогодні вперше відмовив він служби.

— Нехай коштує і три фунти, коби тільки хто направив — закінчив він свою бесіду повну проклонів.

Лискавкою впала мені в голову думка: »Спробуй!« В рідному місті в вільних годинах що дня навідувався я до старого годинникаря Вайґельта! Його ремесло так мені було припало до вподоби, що й сам став пробувати направляти годинники! І з часом виробився на »доктора від годинників«, як народ називав Вайґельта.

Без вагання взяв я годинник Ірляндця, глянув його й заразісінько відкрив хибу. При помочі ножика й трохи оливи усунув я її й Ірляндець, дуже втішений моєю вдатною направою, заплатив мені три фунти. Та внутрішний голос сказав мені: »Твоїй журбі про працю та заробіток кінець. Остань у Вестпорті й осядь там як годинникар«. І я пішов за

сим голосом. Моя заощадженина вистала ще на подорож на австралійський континент. У Мельбурні купив я всі потрібні до сього знаряди та в чотири тижні опісля відкрив при найбільше оживленій улиці недалеко пристані в Вестпорті майстерню, в якій направляв попсовані годинники. Я мав багато гостий і від тоді що день благословив старого майстра Вайґельта як мойого добродія. Я постановив собі намовляти кождого молодця, щоб навчився якогонебудь ремесла, яке йому по нутру, хочби тільки для розривки. Хто знає, чи й він колись, як ось я, не буде в положенню мусіти заробляти собі ним на хліб.

Інтерес ішов, бо десять і двацять тисяч золотокопів, що жили в околиці, як тільки поширилася слава між ними, що в Вестпорті живе годинникар, стали моїми постійними гостями й я заробляв стільки гроша, що міг не тільки безжурно жити, але й щадив чимало.

Одного ранку станув перед вікном, що за ним я працював, один туземець, що належав до племени Маорі й упялив зір на мої пальці. Усе, що я робив, збуджувало його увагу.

Сей Полінезієць був, як сливе всі мужчини сеї раси, високий і сильно збудований. Його більше бурі, як чорна шкіра, була вся татувана. У чорному як смола волосю мав він пестрі пера. Крім сокири, що скидалася на томагавк, мав він іще кріс із кремяним замком.

Я кивнув на нього, щоб він увійшов і як він стояв біля мене, я прикладав колісце до колісця, вложив пружину й пустив годинник у рух. Коли я потім приложив годинник до його уха й він по-

чув чиканнє годинника, наляканий скочив у кут і стояв там мов прикований та трясся на всьому тілі. Великан, який малим ударом кулака міг мене, що стояв при ньому як ліліпут, убити — видимо боявся мене й мимо просьби й кивків не хотів довше остати. Одним скоком дістався він, не відвертаючи зору від мене до дверий і вибіг на двір. Забув і кріса взяти зі собою.

На другий день появився він знову перед моїм вікном. Глядів трівожно до середини моєї крамниці. Та ввійшов аж тоді, коли я відчинив двері й затягнув його, хопивши за рамя. Тепер оповів він мені ломаною анґлійщиною, що вважав мене чарівником, який душі своїх ворогів замикає у срібні й золоті скритки. Вони мусять там безнастанно говорити й просити, поки я їх знов не пущу на волю.

Заразом назвав він мені з дванацять імен своїх племінників, що їх ненавидів. Він заклинав мене замкнути й їх у такий скриток, а потім подарувати йому. Богато треба було труду й часу, щоби переєвідчити його, що його погляд неправдивий, що я роблю все звичайним механічним способом. Від тоді приходив Томі Айрімен що дня, мимо пяти годин ходу, який мусів робити з гір, до моєї робітні й сидів годинами біля мене. Вскорі став він моїм найкрасшим приятелем, що навчив мене й мови свойого племени. Ще й сьогодні пригадую собі що »капа« значить по маорськи добрий, вагіка = жінка, кагурі = лихий, а пікеніні = дитина.

Так минуло кілька місяців. Я робив що раз красші інтереси. В кінці рішив я написати до неньки, що певно оплакувала мене як пропащого.

На доказ, що я на чужині дещо доробився, післав я їй трохи гроший, перших із мойого заробітку.

Почуттє задоволення й подяки для Провидіння, а й заспокоєння, що мене обхопило, коли я ніс лист і гроші на почту, були не до описання.

Воно не дасться порівнати ні з яким щасливим настроєм, що їх зазнав я опісля, коли в багато підприйняттях повелося й я став бо ачем.

Воно перевисшило їх усі глибоким блаженством. Та мому побутови в Новій Зеляндії, де я думав уже на все остати, прийшов кінець.

Місто Вестпорт лежало, кажу свідомо, лежало, а не лежить над течією ріки Балєр, що вливається в Тихий океан і пливе в такім напрямі, що терен, на якому побудовано Вестпорт, простягається між морем і рікою прямокутним трикутником. Пристань лежала при устю ріки, а місто на східному березі. Відсіля був пишний вид на хребти гір, що мріли в синявій далі, а яких ледняки блищали в золотому сонці. Вони творили крайні підгіря південної верховини Нової Зеляндії й опадали стромами та прірвами в долину. Тут у камінному морі круч і скельних стін розбили золотокопи свої намети, бо в сих горах крилося достатно золото. А в лісах, що зеленіли з боку й покривали низші узгіря, жили Маорі.

Вид у даль із пристані був не менше гарний і величавий. Вічно филясте, всіми красками веселки мінливе море, що в приплив скидалося на лискучий щит, а в відплив чи в бурю на темнофилястий лан, чарувало не до описання.

За те побут у Вестпорті в часі, що його я там провів, був дуже немилий, а в травні, коли починалася зима, просто невиносимий.

Із берегів близьких гір, що лежали сливе перед воротьми міста, віяв і гудів у сій порі року холодний як лід вихор, що зривав дахи, перевертав хати й гасив огонь у печах так, що ми цілими тижнями не тільки не могли нічого теплого зїсти, але й мерзли страшно.

На морі зривався тоді гураґан за гураґаном, що гнав високі мов вежі буруни на улиці міста, незахоронені ніякими греблями. Буруни заливали місто й підмивали землю, через що багато домів ставало румовищем. Було се все тільки передвістником катастрофи, що зірвалася над Вестпортом 23 травня.

Що вихор у навечерє сього дня ослаб, а й шум моря, який мені тижнями не давав спати, ущух — жильці міста в надії, що лютий час бурі минув, знову розвели огні в печах і варили пильно. Та в ночі заревів гураґан наново з гір. Ще лютійший як доси. Погасив що йно розведене багаттє й ще на кількох домах позривав дахи, та розвіяв іскри й полумя на всі боки.

Так і прийшло до сього, що скоро світ 23 травня згоріла більша частина Вестпорта, яка складалася з деревляних будівель.

Я ледво мав час зодягнутися, оставив мої річи на божу волю, тільки з грішми в нагрудній кишені побіг на беріг моря. Тут скаженіла ще більша буря, яка несла на місто, пощаджене пожаром, буруни як доми. Вони розносили сливе всі доми в румовище, заливали й підривали землю, через що повставали розколини широкі на кілька метрів. Води поривали сотки людий.

На протязі кількох годин океан і огонь знищили цвитуче місто Вестпорт. Тільки до пятьдесять

жильців могли втекти на горбок, куди не сягали ні огонь, ні вода.

Сиділи ми тамечки ціл'ський день і ніч у безнастанній трівозі, що мусимо погинути з голоду, коли з сусідних загород не прийде поміч.

Ранком 24 травня вспокоїлося море й кораблі, що прибули з Оклєнда та Стеворта, могли причалити. Сі кораблі повезли нас опісля до австралійського континента. По тижневи відплив я відсіля до Сан Франціска. На заході Америки найшов я другий рідний край. Туди спровадив я, коли осягнув значіннє й богацтво, неньку й рідню з Европи.

Та згадка про пригоди, що межували з очайдушністю й завели мене »від шкільної лавки в країну золота«, живе незабутня в моїй тямці.

У розбишацькій печері.

Перед багато роками жив у місті Прешбурзі на Угорщині муж, що й ізза свого зверхнього вигляду, який впадав усім в очи, й ізза способу життя збуджував цікавість населення.

Був се старець худощавої постави. На його блідожовтому, поморщеному лиці лежав вираз глибокого суму. Він ніколи не глядів ні на кого, коли переходив улицею, що рідко бувало. Ішов із зором, упяленим наперед себе, як той, що шукає якоїсь згуби.

Дім, що в ньому він жив, лежав у винниці та був окружений високими мурами. Що ранку приходив виноградар із сусідства, стукав у двері й передавав старцеви, що появлявся на порозі, кіш повний харчів. Старець хапав скоренько кіш і заразісінько замикав ворота дому. Ніхто не знав, хто сей старець, що жив тут уже від року, й що він діє увесь день. Двічи в тижні виходив він із дому, до якого вхід замикав старанно. Ішов скоро, не глядів ні на кого стрічного, на міське кладовище.

Там у крайній, ще пустій частині, лежала могила з деревляним хрестом без напису.

Пустинник сідав під хрестом на пожовклій від жари мураві й сидів годинами в задумі. Що йно смерком, коли тіні надходячої ночі спускалися над землю й над ріку, вертав до дому.

Сумний вираз, що вкривав його лице, збуджував моє співчуттє, кілько разів я зустрінув його. А діялося се майже все, коли він ішов на кладовище, бо я жив невподалік від кладовища й що дня ходив на могилку товариша, якого я сердечно любив.

Одного дня вийшли ми рівночасно з кладовища. У хвилині, як ми вийшли на улицю, надігнав із протилежної обори розюшений віл простісінько на нас. Я замітив його зараз і втік за ворота. Та старець ішов із очима спущеними на землю, дальше.

В млі ока кинувся на нього бик і жбурнув його насторощеними рогами до землі. На щастє надбіг за биком пастух і виратував нещасного тим, що вдарив бика сильно кулаком між очи. Я прибіг, підняв старця з пороху й завважав, що його ліва нога зломана. На мій клик до помочі збіглися люди й зараз поклали старця на ноші та понесли до його хати. Коли ми прибули до його воріт, добув він, що доси мовчав, ключа з кишені й дав мені його зі словами:

— Не хочу, щоб инші входили до мене. Ви одні можете остати біля мене.

Його бажаннє сповнено. Із великим трудом, серед зойків ізза болю, підвівся він і коли ті, що несли ноші, відійшли, поволікся він, опертий на моє рамя в свою хату.

На кінці темних сіний вели двері в простору кімнату. Тут під стінами стояли шафи. Крім ліжка, кількох стільців і великанського стола до писання, не було більше ніякої обстанови. Шафи були повні книжок і на столі лежали звитки друків так, що я при сьому виді відразу вгадав, чим занимався старець.

Біля великої кімнати була спальня. Там поклався нещасний на постелі. Я підіждав, поки не прийшов лікар, за яким послав я одного з тих, що несли старця, й не перевязав йому ноги.

За моєю намовою згодився в кінці старець, хоч довго опирався, щоби виноградар, який що день приносив йому харчі, спровадився до дому та доглядав його.

Від тоді приходив я що дня в відвідини й годинами сидів біля недужого, що мусів лежати в ліжку повних вісім неділь. А й пізнійше, коли він знову перебував у великій кімнаті, загощував я до нього. Так повстали між нами взаємини, що почалися нещасною пригодою та під впливом взаїмного привязання і поважання перемінилися в сердечну приязнь.

Із кількох побіжних з міток старця пересвідчився я, що він був богатий, але не мав у місті ні родичів, ні знайомих. Більше я не довідався, хоч бажав, не з цікавости, а зі співчуття, довідатися багато, ба й усе про долю мойого приятеля.

Не зважаючи на веселі розмови, які я все провадив, щоби прогнати хмари з його чола, тільки рідко вдавалося мені настроїти його весело.

Та ніколи не бачив я, щоб він сміявся. Часто вривав він у середині розмови, споглядав на образ,

що стояв на його столі, переставав говорити й задумувався.

Образ представляв гарного, біля чотирнацятьлітнього хлопця.

Одного ранку застав я старого, що звичайно вставав із першим промінням сонця, ще в постелі. У руках держав він образ хлопця, що стояв усе на столі. Вираз його лиця був іще понурійший, як звичайно. А все єство вказувало на занепад і ослабленнє, що зраджувало важкі внутрішні терпіння.

— Я сьогодні дуже хорий — говорив він, коли ми стиснули собі на привіт руки.. Потім мовчав довший час і здавалося начеб він боровся з собою, чи має дальше говорити.

Нараз обізвався:

— Сьогодні річниця, як я втратив унука Андора.

— Се певно сей хлопець, що його образ маєте в руках? — спитав я.

— Так — відповів він... Я й до сеї хвилини не знаю, чи маю його оплакувати як умершого, або чи він іще живе. Його зловили й забрали зі собою розбишаки.

Коли я зробив рух, що ним виразив і зчудуваннє й найглибше співчуттє, подав він мені руку й сказав:

— Ви мій друг і перед вами я повинен з усім звіритися. Послухайте, як важко доля зажартувала собі з мене.

Я маю в глибині Угорщини більшу посілість, окружену великим лісом. Від століть сі добра були осідком моєї старобоярської рідні. Недалеко стеляться широкі степи, пусти, що на них тисячами пасуться дикі коні. На сугорбах росте найкрасший

виноград. А мої плодовиті поля та ниви тягнуться годинами здовж берега Тиси. У замку, що окружений клунями, стайнями й мешкальними домами робітників, жив я, поки на все не кинув його, враз із моєю невісткою та внуком Андором, бо смерть із літами забрала мені й жінку й усі діти. Малий Андор був моєю єдиною радістю й останнім сонячним промінням вечера мойого життя. Перед шести роками померла й моя невістка й так остали ми, я тай Андор, самі в замку Керестурі. Одного дня Андор пропав і не зважаючи на всі пошукування й слідження, не найшовся. Ся втрата відібрала мені всі радощі життя й зробила мене до того степеня недужим на умі, що я виминав людий і думав тільки про моїх любих, що покинули мене на віки. Що побут у Керестурі, де все нагадувало мені про них, був мукою, кинув я сі околиці й спровадився до сього міста, де мене ніхто не знав.

Старець перервав мову, щоби прийти до себе, бо оповіданнє видимо зворушило його й вичерпало його сили.

Я використав сю перерву на запит:

— Хто той умерший, що його гріб ви частійше відвідуєте?

— Під тою могилою на міському кладовищі не похований іще ніхто — відповів він. — Там колись буде мій гріб.

Тепер був я пересвідчений, що сум і самота мали руйнуючий вплив на духа старця й що його ум був замрачений. Я присяг собі в душі остати вірно при його боці.

— Я вже довго не пожию — говорив він дальше — я се чую, бо з кождим новим днем чахнуть

мої сили все більше й більше. Ах, коби я хоч раз міг іще побачити мойого внука!

При сьому оклику, що виявив його горячу тугу за хлопцем, упав він на подушки та закрив лице обома руками...

Сей день, в якому я нещасної людини не покинув, минув, але не скінчився бажаннєм старця, щоб смерть узяла його. Я продумував над тим, як міг би я важкі терпіння старця бодай зменшити.

Найкрасшим ліком здавалися мені взаємини зі співчутливими людьми. Та хоч як я просив, хорий не дався намовити кинути свою самотиню. Уже втратив я надію, бо мусів прийти до пересвідчення, що він попав у чорну задуму та чахненнє. Тоді склалася пригода, що зробила наглий кінець безнадійному станови старця.

У місті рознеслася вістка, що зловили ватажка відділу розбишак, які бушували в низовинних комітатах і палили все. Ся вістка на згадку про долю мойого друга вразила мене. І я при найближших відвідинах сказав йому її. Тілько я скінчив, зіскочив старець мов відмолоднілий і сказав:

— Чи знаєте місто, де сидять розбишаки?

Коли я притакнув і назвав місцевість, став він на радощах із розясненим лицем ходити по кімнаті й закликав:

— Ви принесли справжній великодний привіт. Я побачу мойого Андора.

Сі слова вважав я новим доказом помрачення його ума, бо як міг він сподіватися найти внука між зловленими розбишаками? А то тим менше, що розбишаки, як у всій країні було відомо, вбивали закладників, що за них не одержали викупу.

Затрівожений наглою зміною в настрою мойого друга, оставив я його. Та як зросло моє зчудуваннє, коли прийшов на другий день і застав дім замкнений, а від виноградаря, що доглядав мойого приятеля, почув, що він у ночи відїхав. Виноградар не знав куди.

Минали місяці й я нічого не довідався про »сивого самітника«. Я вже думав, що він розпрощався з життєм. Аж тут одної осінної днини прийшов лист від нього.

— Я знову живу в замку Керестурі — писав він... Мій унук Андор у мене. Приїзджайте, як скоро тільки можете до вашого знову щасливого Мадрашія.

Бажаннє, бачити старця в його щастю, спонукало мене без надуми пуститися в дорогу в угорську низовину.

Непроглядний, сталевої краски й пустий тягнувся степ країною. Він наче зливався в одно з імлистосірим небом. Око ледви замічало, де на овиді кінчилася пуста, а починалося воздушне море. Ні кущ, ні дерево не зеленіли тут. Тільки тут і там піднімався журавель колодязя, мов великанський паль у воздусі, або стояла самітно ліплянка з перегнилою стріхою. Із трощі, що видніла із далі як ліс сниc, вилітали бузьки й нісся хриплий лай вовків. Довкола мене було тихо, ніяка птичка не линула непорушеним повітрєм. Сонце піднімалося що раз висше хмар, що покривали небо і розвівалися. Вскорі стояло над нашими головами темноголубе склепіннє неба. Ми їхали крізь золоті струї сонця, а веселі коні, що тягнули наш легкий віз, ослабали в жарі й ішли поволи по розпаленій, мягкій як мох землі, що поглощувала всякий звук коліс і копит.

Нарешті скінчилася наша їзда пустою, що тягнулася цілими днями й ми вїхали в ліс старезних дубів. Із їх темнозелених верховіть, що таємничо шуміли, віяло милим холодом. Із гущі заблищав замок Керестур, мета моєї їзди. Замок окружали круглі мури. Сам замок се була камінна будівля, що розділялася на чотири крила. На їх краях були чотири низькі вежі. На переді вело кілька камінних сходів на підвисшене місце, над яким була крівля на стовпах. Перед підвисшеннєм простягалася левада з кущами рож і иншими огородовими цвітами. За ними був парк повний дубів, благородних каштанів і лип. Між деревами проходжувалися олені та серни.

Стріча зі старцем, що ожидав мене на камінних сходах, була дуже сердечна. Я в душі радів зміною, що зайшла в його єстві й на зовні. Його очи сяли, повні життєвої радости, його хода зраджувала, що він знову прийшов до сил, а сонішня усмішка розяснювала його гарне лице. При боці сього щасливця стояв може сімнацятилітний юнак, струнký мов ялиця, гарно збудований. Бурі й жара закрасили його на темно наче жильця Півдня. І він поздоровив мене як любого знайомого. Ми посідали на підвисшенню перед домом, де були приготовані вигідні сидження й при огнистому угорському вині святкували стрічу.

Коли я, привабленый дивним чаром краєвиду, що простягався довкруги, глядів на парк та на згіря, що замикали обрій, прикувала мене великанська вежа. Вона піднималася з найвисшого хребта гір і видніла далеко. Андор, що стежив за моїм зором, бачив, який могутній вплив зробила на мене ся

камінна будова, що випиналася з вінка зелених лісів і сказав:

— Там на горі в сій вартовій вежі я в перше зустрінув розбишак...

— Як часто я остерігав тебе — перервав йому старець — щоби ти не ходив у пущу й до вежі. Та твоя цікавість звела тебе не слухати моїх добрих рад. Кілько то терпінь і горя був би ти заощадив мені й собі.

Андор обняв обома раменами дідуся й відповів ніжним тоном:

— Забудь, що минуло й не муч себе більше. Моя неслухняність була досить строго покарана бо чогож то я не зазнав за протяг двох літ неволі в розбишак!

Потім звернувся до мене:

— Ви приятель мойого дідуся, що в найважших часах помагав йому — сказав він — і тому маєте право довідатися про мої переживання між розбишаками.

— Перед кількома роками — оповідав юнак дальше — був я ще доволі дикий хлопець, що мав найбільшу приємність у тім, тинятися з рушницею на рамени по лісі й пущі. Вскорі знав я всю околицю замку так добре, як власну кімнату. Тільки гору, що на її шпилі стояла вартова вежа, мусів я оминати, бо там мали, як казав переказ, мати криївку ріжні підозрілі люде. Я признаюся тепер отверто, що саме таємничі річи, про які оповідалося, розбуджували мою увагу й подразнювали мою цікавість так довго, аж поки я проти дідусевої заборони, не вибрався в тайну виправу до вежі. Було се зараз по тім, як у сусідньому комітаті жовніри й пандури

окружили розбишацьку банду Рози Шандора й частю виловили, а частю розігнали.

Ранним ранком одної літної днини вийшов я на гору тогобіч парку та по трох годинах дістався під вежу. Її підбудова збудована з відломів скель, а горішна частина й вартівня з цегли. Замість вікон у мурі пороблено прозори. Залізні ворота замикають вхід до приземелля, що, як я знав, від довшого часу було не замешкане. Як дуже здивувався я, коли побачив довкола витоптану траву й із сього пізнав, що перед хвилею ходило сюди й туди багато людий. Коли я ще оглядав сліди ніг, дійшов із нутра вежі звук голосів до моїх ух. Я підповз близше й наслухав.

Гамір щораз голоснійшав. Я в бездумній очайдушности рішився забавитися в підслухача А що залізні ворота були сильно замкнені, то я підійшов до отвору в мурі, яким можна було заглядати до середини. Перед отвором зеленів густолистий кущ Я заповз у кущ і бачив та чув із моєї криївки все що діялося в вежі.

Я побачив глибоку пивницю, освічену розпаленим багаттєм. На землі й на лавках, що стояли здовж попід стіни, сиділо з дванацять мужів, зодягнутих як вівчарі: У зрібну сорочку з широкими рукавами, в штанах із такогож полотна, в чоботях, що сягали до колін і бунду, кожухом на верх. На голові мали круглі повстяні капелюхи з вузкима крисами, прибрані орлиними перами. Більшість із них мала в чересі короткі ножі. Крім сього кождий мав топорець. Деякі мали ловецькі рушниці ти пістолі.

Над багаттєм висіли на довгих залізних дручках великі кусні мяса. Неоподалік багаття лежала чимала бочка, з якої чарку за чаркою наливали вином.

Люди сі ждали на печеню й пили без настанку, а при тім кричали та гляділи в один кут, де були накопичені клунки з одягами й оружем та мішки.

Аж тут один із проміж них підвівся. Він перевисшав усіх ростом. Ухопив мішок, перевернув його та випорожнив. Дощ лискучих золотих монет посипався на землю. Усі руки витягнулися, щоб захопити звідтам стілько, кілько вдасться. Та великан закричав страшно. Крик поділав так, що кождий висипав назад схоплені монети.

Був се їх ватажок. Усі слухали його сліпо. Його довге волосє звисало йому на шию й чоло. Борода сягала до пояса. Лице мало вираз хитрий, брусоватий і грізний. Замість бунди мав він шубу, плащ без рукавів із жовтавої шкіри, на якій були повишивані яркобарвні цвіти. Прикрашували її великі як грушки, багряні пуговиці.

Він знов ухопив мішок, випорожнив його й землю покрило всяке узороче: золоті нараменники, ланцюги й висаджувані дорогими самоцвітами перстені, а також срібні чаші й прибори до їди. У сяєві багаття блискотіли вони так, що блеск сліпив очи мужів, що сиділи довкруги. Блеск виривав із їх уст оклики радости й зачудования.

Ватажок перебирав золоті монети й узороча, вибирав одно то друге для себе. Усе своє скинув він на купу, а решту оставив товаришам.

Потім приложив збанок повний вина до уст і пив. Тоді молодий хлопець поза його плечима закрався до його купи й украв золотий ланцюх

та скоро сховав його в чересі. У сій хвилині обернувся великан і замітив хлопця. Топір, що держав його в руці, заблис у горі й упав з розмахом на голову злодія. Хлопець мов громом ражений упав на землю й більше не ворухнувся.

Коли я з моєї криївки побачив криваву рану й бліде лице вмираючого, скрикнув із жаху. На моє нещастє почули сей крик.

Очи всіх впилися в діру в мурі, що перед нею я сидів і заки міг я ще зірватися та втекти з корча, схопило мене кілька опришків і отвореними залізними воротами затягнули до пивниці.

Опришки прийняли мене таким диким криком і такими грізниии рухами, що я думав, що ось-ось жде мене доля приловленого злодія.

— Малий зрадить нас, коли пустимо його — кричали деякі. — Звяжіть його! — »Ні, ні!« кликали инші — »він мусить стати сим, що ми!«

В часі сього крику тягали мене то наперед, то назад у кут та позривали з мене одежу. Аж ватажок наказав спокій. В одній хвилині все втихло. Тоді ватажок сказав:

— Малий виглядає на сина богатих людий. Оставимо його при життю!

Деякі опришки бурмотіли тихо, та один дикий погляд ватажка успокоїв їх.

Ватажок підійшов до мене й спитав, хто я та відкіля приходжу. Коли я назвав своє імя й замок Керестур, відповів він:

Останеш так довго в полоні, поки твій дідусь, дідич Мадраші не заплатить за тебе викупу десять тисяч золотих.

Опришки скричали з радощів і знов забралися до своїх збанків. А я з руками, звязаними сильними посторонками, мусів стояти в куті пивниці.

Так минали години за годинами, в яких я був свідком дикого пиру. Бесіди, що їх говорили, обурювали й жахали мене. До сього прийшло каяття за легкодушність і неслухняність та туга за дідусем. Я числив, як довго ще може потрівати мій полон, бо не сумнівався ні хвилиночки, що високий викуп заплатять за мене, як тільки можна скоро. Під вечір став мені докучати голод і спрага. Я попрохав одного з опришків, що лежав близько мене, щоб дав мені що їсти.

Та він, замість виповнити мою просьбу, копнув мене й повернувся до мене спиною. Знов минуло кілька годин, що видалися мені довгі без кінця.

В кінци пригадав ватажок мене й підійшов до мене:

— Роза Шандор не твердосердий, як його представляють вороги! — сказав він. — Ти, як довго будеш у нас, не терпітимеш голоду.

Подав мені великий шмат хліба, на якому був шматок печеного мяса й підсунув до моїх ніг один із многих збанків із вином, що стояли на землі.

— Їж і пий! Як смеркне, рушимо дальше й пошукаємо красшої криївки... Жовніри й пандури наступлять нам на пяти, а коли твій дідусь оповість про твій полон, іще завзятійше стежитимуть за нами. Дурні думають, що перехитрять Розу Шандора, або й зловлять. Горе тобі, коли замість післанця, якого я послав за викупом до Керестура, прийдуть пандури або королівські вояки.

По сій у найвисшому гніві висказаній загрозі, відійшов він від мене. А я мав доволі часу до роздумування над моєю лихою долею. До мойого каяття й відчаю прилучився ще страх, що мене вбють. »Хто знає«, — говорив я собі, — чи вояки, що шукають за слідами опришків, не скорійше допадуть нас, як післанець із окупом. Тоді я пропав. Роза Шандор мусів би тоді думати, що то мій дідусь післав вояків.

Серед таких побоювань провів я решту дня й здрігався на кождий шелест, що доходив із надвору. Коли настав вечір, затріскотіли в далі крісові стріли й сполохали бенкетуючих опришків. В одній хвилині повязали опришки клунки та міхи й наладували на плечі сильнійших із поміж себе, узяли мене в середину, вийшли з вежі тай скрилися в гущавині.

А Роза Шандор із зоруженим відділом подався на долину, щоб там засістися або за скелі, або в диких яругах із наміром напасти знечевя на надходячих вояків. Доріжки, що ними ми пустилися, були дуже стрімкі, покриті гострими ріняками й вели все глибше й глибше в ліси. Зразу вказував нам напрям місяць, що слався сріблом із неба, та пізнійше, коли небо затягнулося хмарами, мусіли ми йти в темряві. Нераз ударився я головою о пень, або спотикнувся на суковате коріннє, що тут, то там виставало з камінистої землі. А що мої руки були звязані, не міг я нігде придержатися, або розсунути гиля, щоб дорога стала вигіднійшою. За те падав я важко на землю або ранився до гиляк. Так поранив та покрівавив я собі лице й руки.

Що йно коло півночи, коли ми прибули в пустелю, замкнену скелями, задержалися ми й вишукали криївки. Довкруги царила глибока тишина. Переривав її тільки шум вітру в верховітті дерев, бо легка хода дичини, що скакала по моху, покритому сухим листєм. Мої товариші, як зраджували їх глибокі, спокійні віддихи, спали знаменито, я не спав. Непокоєний ріжними трівожними думками, сидів я на камені й із тугою ждав нового дня. Він, як я напевно сподівався, принесе мені освободженнє з рук опришків. В кінці зійшло сонце. У скелистій пустарі загомоніло. Се вернули з яруг опришки, що товаришили Розі Шандорови. У подертих одягах, без шапок і покровавлені воліклися вони один за другим до нашого леговища. І як змалів їх відділ. Ледво третина вернула тих, що присягли були покінчити з вояками. І їх ватажок, що появився останній, мав глибоку рану на голові й глядів так понуро довкруги, що всі вступалися йому з дороги. Та він мав усі причини до люти й смутку, бо тепер ті, що гнали за ним, були веселійші від нього... Замість дати себе заманити в засідку, обійшли вояки через яруги й височини опришків і напали на них із заду так, що по розпучливому відпорі, тільки кілька з них могло вратуватися. Всіх инших або вистріляли, або поскидали в пропасть.

Про се все довідався я із шептів опришків, що старалися, щоб ватажок не почув голосного слова.

А він сидів із зором впяленим наперед себе на скелі. Здавалося, що ввесь потонув у думках.

Нараз зірвався він і закликав: »Я за вас кріваво пімщуся. Зрадника, що показав дорогу, застрілю власною рукою.

Його погляд упав на мене.

— За тебе викуп заплачений, хлопче — говорив він дальше. Але післанця, що мав мені принести гроші, зловили вояки... Та що відложене, ще не пропало... Твій дідусь мусить пізнійше ще раз заплатити. До того часу останеш у нас... Затям собі одначе, що як тільки спробуєш утікати, або зрадиш нас, то ти пропав!

Із жалю став я майже без тями, коли почув сі слова. Вся надія на увільненнє пропала й думка, що мусітиму оставати ще довше між опришками, здавалася мені найбільшим нещастєм, яке могло мене стрінути.

По короткому спочинку подалися ми з пустарі на долину й перейшли критими лісовими стежками до горішньої Угорщини, де були певнійші криївки, як у глибині Угорщини. Там скрізь дика карпатська верховина з пралісами та скельними печерами, в яких іще ніколи не була людська нога.

Заки ми дісталися в гори, Роза Шандор, щоби могти там перезимувати (а зима прийшла нагло зі сніговицями й лютими морозами), підприняв іще кілька розбишацьких нападів у глибину краю, щоб там набрати запасів муки, вина та пороху. На моє горе мусів і я з ним іти...

Скоро світ закралися чотири чи пять опришків до замку, що належав до одного з найбогатших магнатів. Там вмішалися вони в численну юрбу, що була на подвірю, в стодолах і стайнях.

А Роза Шандор засівся з дванацяткою опришків у густих кущах, що тягнулися здовж замкового муру. Всі інші, а між ними й я, ждали в недалекому лісі.

А в замку відбувалися заручини. Ворота в мурах, що окружали замок, стояли ввесь день і ніч отвором. Вартові кинули свої місця. Віз за возом вїздив на подвірє і привозив силу гостий. Ніхто, ні сторожа, ні служба, не журилися ніким і нічим. І коли зовсім стемніло, опришки покинули свою криївку та увійшли до замку неспостережені. Ті, що були зі мною, теж вийшли небаром із ліса, а один сказав до мене: »Як тільки скажеш слово, або пробуватимеш тікати, я пробю тебе«.

Він ішов за мною як тінь і зорив за мною невпинно. Годі було й думати про втечу.

На замковому подвірю горів великанський костир. На костирі пекли вола й кілька свиний. А з трьох великих бочок наливали кождому стілько вина, кілько бажав.

Народ, — двірські люде й селяне з околиці — тиснувся густими лавами, пирував і пив до сита. Коли Цигани почали грати на скрипках та цимбалах, пустилися люде в танець. А в величавих салях замку, що сяли в потопі тисячі світел, зібралися перші маґнати околиці з жінками та дочками. Маґнати були зодягнені в шнурований кунтуш, атилю, обрамований кожухом короткий плащ, доломан і в колпак, себто шапку, прикрашену чаплиним пером. Пані зновуж були в сукнях із золотого брокату й адамашку, прикрашений самоцвітами, що вартували міліони... Усі, й пани в пишних строях

і народ на замковому подвірю, віддавалися втісі й радощам. Не прочували нічого.

Нараз роздався свист, а за ним другий і третій. Опришки, що поодиноко були вслизнулися до замку, та незамічені зібралися при входових дверях, вбігли до саль на чолі з Розою Шандором. Кождий вимахував лискучим топором у правиці, а в лівій руці держав гостро виточений ніж. Ватажок мав у руках дві готові до стрілу пістолі.

У сій хвилині, коли частина опришків вдерлася до середини замку, що вмішалася між юрбу на подвірю, стріляли в неї. Що стріли чути було раз із сього, другий раз із иншого боку, то повстало замішаннє, що його не описати. Голота й селяне підняли такий крик, гнали до воріт, що стояли отвором і втікали в отверте поле, бо думали, що на замок напало кілька сот опришків. Кількох відважних, що остали на подвірю, опришки повязали. Тимчасом і ті, що були зі мною, використали замішаннє та вдерлися бічними ворітьми на подвірє й замкнули скоро залізні ворота. Так юрба, що втікала, коли отямилася з першого страху, не могла магнатам поспішити з помічю.

Я стояв на долі сходів, що вели до великої гостинної салі й стережений добре опришком, що тут стояв на сторожі, мусів бути свідком сього всього.

Роза Шандор і його криваві товариші кинулися на гостий, з яких більшість була без оружа, повязали чоловіків, а жінкам позривали ожерелля з шиї, рамен і рук. Котра тільки противилася, кидали її на землю. В кінці набрали духа деякі з чоловіків, добули кривих шабель і кинулися на опри-

ків, инші хопили за стільці, за важкі срібні чари та свічники й кидали все на напасників. Повстала дика рукопашна бійка. По обох боках остали вбиті й ранені. Коли Роза Шандор побачив, що йому й його людям не повезло, засвистав пронизливо, а що рана на голові, що її одержав в останньому бою з військом, стала кривавити на ново, а він одержав іще новий удар шаблею, то перший вибіг із салі.

У хвилі, як опришки під напором магнатів вийшли на подвірє, продістався відділ зоружених слуг бічною фірткою туди й напав на втікаючих. Не один опришок упав смертельно ранений на землю, а инші втекли отвореною залізною брамою в поле.

Я хотів використати замішаннє й нагальний відворот опришків і скритися за сходовим стовпом, щоби пізнійше завізвати помочі пана замку, та заглянув мене Роза Шандор, хопив за шию й закликав: »Наперед, наперед!«

При сих словах ударив мене болюче топорищем і пігнав наперед себе.

Так, тручаний і битий до крови, дістався я на леваду перед замковими мурами. Тут узяли мене розбишаки, що збилися густою лавою, між себе й потягнули в ліс. У лісній гущавині вони розстаборилися. Тут чулися вже безпечними й перевязували собі взаїмно рани, а неранені пакували дорогоцінности в мішки та в клунки.

Напад на замок був останнім ділом Рози Шандора перед тим, заки він подався в карпатські дебри на зимівлє.

Після утяжливого походу стрімкими скелями й дебрами та вертепами, дійшли ми по вісьмох днях до кручі, до якої припирало кілька відломів скелі. Опришки скрикнули з радощів, окружили середній відлом і поперли його раменами й плечима. Відлом подався й нагло покотився на бік. На місці де він був, появилася широка розколина в скелі, що творила вхід до печери.

Я мусів іти за людьми, що несли міхи та вязки й лізти за ними до печери. Зпочатку треба було лізти рачки, поки вузкий отвір не розширився й не перейшов у прохід, в якім міг я вже навіть просто стояти. Він провадив глибоко, дуже глибоко в нутро скелі й нараз осяло мене світло багаття.

Ще кілька кроків і я вступив у печеру, мало що не так високу, як дім. Вона була така простора, що могла напевно помістити сто людий. Здовж стін було нагромаджено повно моху та сухого листя, а на них простелені були вовчі та лисячі шкіри. Землю покривали соломяні мати. На великому огнищу горів огонь, що його піддержували день і ніч. Отвір у скелі служив як димар до виходу диму.

Поволи зійшлися всі опришки в печері. Кождий із них вибрав собі леговище й розложився на ньому.

Мене зараз призначили до служби. Коли мої мучителі варили, пирували й співали, мусів я кидати поліно за поліном в огонь, або прикочувати бочки з вином, що були зложені в скельній скалубині. Аж пізнійше, коли всі пяні від вина й помучені, позасипляли, міг і я покластися на легови-

ще з сухого листя та накритися старою овечою шкірою.

Так як перший день провів, я всю зиму в сій тюрмі, не бачив ні соняшного проміня, ні не вдихав свіжого повітря.

День за днем минав серед таких самих терпінь, в кождому ждала мене важка робота й муки...

Годі мені й зобразити, який нещасний, який через край нещасний я був. Опришки вважали мене й поводилися зі мною як зі своїм наймитом, що мусів виконувати все, навіть найтяжші роботи. Били мене часто, коли я не виконав зараз їх приказу.

Від часу до часу опускали три або чотири опришки печеру та йшли на доли, щоб там у селянських загородах, або по самітних хуторах красти харчі, яйця, муку та солонину. Раз мусів і я йти на таку виправу.

Хоч як бурилося все в мині на думку, що я мушу з ними йти, то всеж таки був задоволений, що в перше кину печеру й вийду на денне світло. І повними грудьми вдихав я повне пахощів свіже верховинське повітрє.

Вирушили ми, як почало світати, а на долину прибули що йно під полудне. На краю долини було кілька селянських хат.

Що опришки не довіряли мені, то мусів я остати в недалекому ліску. Вони привязали мене, щоб я не втік, посторонками до пня дерева. Я зніс се спокійно, бо мені видалося се менше ганебне, ніж силуваннє до участи в крадіжі.

Година за годиною збігала, настав вечір. Не вважаючи на кудлатий баранячий кожух, що

в нього я був загорнений, мерз я й дріжав на всьому тілі.

Нараз почув я хриплий гавкіт, що підходив усе близше й близше. Вскорі показилося три або чотири звірі. Я думав, що се собаки. Та коли підійшли так, що можна їх було очима розпізнати, побачив я, що се були — вовки.

Я мав правда товстий кий, що замість ручки мав топір, та що він міг мені помогти, коли я мав звязані руки?

Вовки підійшли зовсім близько, обступили мене і вили. Я бачив їх широко отворені пащі, гострі, довгі зуби, сильні лаби та очи, що блимали зеленуватим блеском.

У смертельній трівозі кликав я помочі раз за разом. На крик, що лунав у недвижне повітрє, вовки злякано подавалися назад. Та по сих кількох хвилинах, коли відсапував і наслухував, чи почули мої наклики, вони знов підходили.

Так голосний крик був моїм одиноким оружем.

Я кликав і кликав, годину, дві, аж не стало мені голосу й я не міг добути з горла ні звука.

Безсилий із студени, жаху та крику, сперся я на пень дерева й приготований на найгірше, впялив зір у вовків.

Вони бігали біля мене й кусали мої руки й ноги. Кров забагрила сніг довкола, я втратив тяму, й заплющив очи — на все, як я думав...

Та коли по якомусь часі прийшов знову до себе, лежав я на кучугурі снігу. Один із опришків перевязував мені рани на руках і ногах, а другий приложив мені до уст пляшку з горілкою та велів мені пити.

Я пробував підвестися й станути на ноги, та не сила була! Я впав долі й скричав голосно з болю.

Оба опришки, що зі страху перед ватажком не кинули мене, старалися за всяку ціну занести мене назад до печери. Вони зробили з двох сильних гиляк ноші, на які поклали мене й клунки з краденими річами та подалися назад до печери.

Кілька кроків перед деревом, під яким мене вовки були напали, побачив я вовка, що лежав із розторощеною головою. Опришки оповідали, що вони прийшли в саму пору. Кілька хвиль пізнійше булиб мене вовки роздерли й умертвили.

По важкій мандрівці снігами й ледами занесли вони мене до печери. Дорогою тратив я тяму кілька разів із болю. У печері поклали мене на леговище з моху. Тут попав я в горячку й кілька тижнів лежав без тямки.

Між опришками був старий чоловік, тільки з одною ногою. Він не міг уже ходити на грабунки, тому оставав у печері як сторож. Він доглядав мене, перевязував вправно рани й показався більше людяним, як инші. Зразу помагав мені тільки тому, що так приказав Роза Шандор. Він приказав:

— Він не сміє вмерти, бо я втратив би викуп. Янош, подбай, щоби полонений прийшов знову до здоровля!

І Янош робив, що було в його силі. Та все таки трівало се місяці, заки я виговся й міг знову стояти на ногах.

Коли я прийшов до свідомости та все ще як каліка лежав на леговищі, роздумував над усячиною. А мав на се багато й часу і спокою, бо як тільки

надійшла весна, банди знову вирушили на грабунки. У печері остали тільки Янош та я.

Та одно чудувало мене й розбудило мою цікавість: тут то там чув я продув над моїм леговищем. Відкіля він брався? Коли я встав із ложа недуги, перешукав печеру в усіх напрямах. Та можна було се робити тільки в годинах, коли спав сторож, старий Янош. Як тілько він, що пив вино часто й богато, упав на своє леговище, я хапав смолоскип, що їх розбишаки вживали, коли йшли на гору й продіставався то в одну, то в другу розколину, що були в задній стіні печери.

Та хоч я шукав і мацяв на всі боки, не найшов ні отвору, куди входилоб повітрє, ні виходу. Аж припадок повів мене на слід.

Коли я одної днини війшов у печеру, де розбишаки переховували награбоване, зашпортався на бочівку, наповнену золотими монетами й не хотячи, зрушив її. Поки успів я задержати її, вона покотилася в розколину й там зникла. Я налякався дуже. »Роза Шандор замітить зараз, що бочівка з грішми пропала — подумав я — й уважатиме тебе злодієм. Мусиш видобути її назад за всяку ціну.

Та що саме тоді, як я над сим роздумував, збудився старий Янош, то я відложив пошукування на другий день. На моє нещастє сеї самої днини несподівано повернули опришки й привели з собою двох полонених, звязаних до купи посторонками.

Як тільки Роза Шандор побачив мене, захмарилося в нього чоло, його очи заблищали гнівом і він закликав: — Твій дідунь тайком кинув Керестур і обманув мене що до твойого викупу. Від тепер останеш на завжди в печері як наш слуга до

помочи Яношови, що вже стуманів. Не важся виходити з печери.

Я трохи не попав в обморок, коли почув сю страшну вістку, що може й на все життє закопали мене в печері. Та я зібрав усі сили, щоби не вибухнути голосними наріканнями й зрадити мою розпуку...

Я не відповів ні словом і пішов до праці. Чим довше був я занятий роботою, тим більше успокоювався мій дико зворушений ум. У темряву розпуки продирався ще промінь світла й упованнє на Бога, до якого я щиро й побожно молився. І в сьому побожному упованню блимала й надія можливости втечі. Хоч і в сій годині й у пізнійших не знав я ніяк, як виратуюся з моєї тюрми.

Як довго були опришки в печері, вибивав я навіть такі думки собі з голови й занявся обома полоненими, що, як вказував одяг, вигляд і поведеннє, належали до висшого стану. Проби навязати з ними розмову, розбилися о чуйність Рози Шандора, що ні на хвилинку не оставляв нас самих. Я потішав себе тим, що вони мусітимуть мабуть так, як я, остати довше в печері. І тому ждав нетерпляче на відхід опришків із печери.

Та який жах обхопив мене, коли третьої днини Роза Шандор із обуреннєм приступив до них обох і закликав:

— Післанця, що його я вислав був до ваших свояків за окупом, зловили. Ваші свояки замість заплатити окуп, завізвали на поміч повітового суддю, а він післав за нами в погоню пандурів.

По сих словах кивнув він на опришків. Вони кинулися на полонених, повязали їм руки й ноги, затягнули їх у бічну печеру й затарасували її.

Не зараз я отямився зі страху. Що йно як опришки вийшли з печери, опритомнів я. Прийшло на таке, що я дріжав о своє власне життє, колиб не найшлася бочівка з золотом. Моя добра зірка виратувала мене від відкриття, бо всі опришки горіли жадобою зміритися з пандурами. Щоби використати сей настрій, пер ватажок із горячковим поспіхом до походу.

Як тільки я остався сам із Яношом, засвітив смолоскип і зійшов у щілину, куди покотилася була бочівка. Я аж вигукнув був із радости, коли пізнав, як повз обережно наперід, що ся щілина була отвором. Чим глибше запускався я в щілину, тим сильнійше віяло на мене зовнішне повітрє. Нараз продерся слабкий промінь світла з далі до мене. Я повз і повз скельною щілиною наперід, аж поки не прибув до виходу, що кінчився під стрімкою високою скелею.

Я схознувся на вузкий вистрім скелі й побачив під собою зелену долину. Над долиною підіймався в далі ланцюх гір і лісисті височини. Із далі долини лисніли піді мною поля й леваді, з яких тут і там біліли хати. Скалиста плита що на ній кінчилася розколина, була тільки два або три кроки широка й творила беріг гірського ручаю, що скакав із скелі на скелю й кидав у глибінь шумливі филі.

Та моя радість, що найшов вихід із печери й дорогу до втечі, скоро зникла. Я побачив, який глибокий і широкий ручай, що шумів попри мене. Я не міг його ні перебристи, ані при його шумливій рвучости переплисти.

Слези сплили з очий, я поводився як в одчаю, бо переді мною стелилася воля! Та без човна або тратви не міг я дістатися на супротивний беріг.

Непотішний вернув я в печеру й день і ніч думав над способом, як міг би передістатися через ручай. У такому стані минуло богато тижнів.

Моя доля була щораз сумнійша й невиносима так, що я, як минуло літо, рішився за всяку ціну попробувати втечі, хочби прийшлося й переплатити життєм.

Що дня, як тільки я та Янош оставали самі в печері й як старий пяний від вина засипляв, виповзав я з печери й там роздумував, як утікати.

Коли я одного ранку йшов вузкою стежиною, що як узберіже ручаю обрамовувала спід стіни, вийшов я на вузке місце ручаю. Моя верховинська палиця, якою я шукав споду ріки, пересвідчила мене, що на скок була скеля, на стопу високо понад воду. Колиб я дістався на неї й намацяв під палицею твердий спід, міг би перескочити на скельну лаву, що сягала аж у русло. Одяг на мені був подертий. Я задягнувся був в овечий кожух, як зодягалися опришки, набрав у кишені золотих гроший і взяв із собою дві пістолі. Відтак хопив у руки палицю і щасливо перескочив на скельну лаву, а з неї на камінну плиту.

По багатогодинній подорожі дикими гірськими яругами ввійшов я вперше на селянське обістє. За золоту монету згодився селянин запрягти до воза пару коний та повезти мене до міста Ґалсеча.

Я вже думав, що виратувався, та тут упало на мене нове нещастє. Мужик, що привіз мене до міста, оповів у шинку, що я зодягнений в одяг вівчаря, плачу золотом. Се, а також і оруже, що я мав із собою, звели на мене підозріннє, що я товариш банди страшного Рози Шандора.

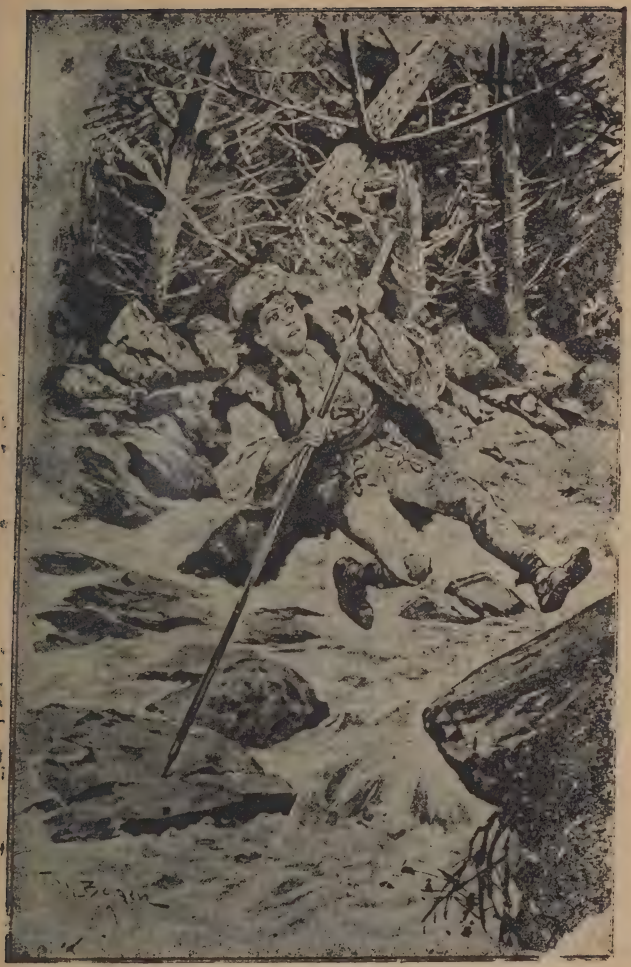

В годину пізнійше вдерлися пандури до кімнати, де я спочивав, звязали й потягнули мене до повітового судді, що — правда — вислухав терпеливо оповіданнє про мої пригоди, та не вірив мені. — Докажи, що ти не держиш із опришками! — закликав палко. — Поможи нам зловити розбишаку Розу Шандора.

Я радо згодився.

Під моїм проводом вирушив значний відділ пандурів до криївки, де в долині задержався страшний Роза Шандор із кількома товаришами. Се була самітна ліпянка на пусті Сентдєрдь. Я мусів перший увійти в хату, а пандури держалися з заду.

Як тільки я переступив поріг, а опришок, що саме збудився, побачив мене, здогадався, що тут пахне зрадою, добув ножа з череса й хотів утікати. Я заступив йому дорогу. Заблищало оруже в його долоні та вбилося в моє рамя. Був би пробив мені грудь, колиб я в рішаючій хвилині не відскочив був на бік.

Роза Шандор утікав, як йому здавалося, незамічений на покрівлю й ждав там, аж надійшло військо. Він хотів тоді крадькома зісунутися з другого боку хати на землю тай дати ногам знати.

Сей хитрий плян не повівся, бо провідник пандурів, що стояв при вікні й замітив його втечу, післав йому кульку та розторощив ногу.

Із Розою Шандором половили й инших опришків і в кайданах повезли до Кошиць.

Тут закінчив Андор оповіданнє про свої пригоди, а його дідусь оповів мені дальші події.

— Коли ви, любий друже, — почав він — оповіли мені про зловленнє Рози Шандора — одним ударом закінчили моє самітне життє, бо внутрішний голос наказував мені: — Їдь зараз до Кошиць і так довго напирай і благай розбишаку, аж він виявить тобі, де перебуває твій Андор. Надія побачити його ще раз була ще не вигасла в мині. Не зважаючи на свою старість і безсиллє поїхав я з Прешбурґа й не спочив скорше, поки не приїхав до Кошиць. Тут не потрібував я на щастє шукати Рози Шандора, бо повітовий суддя, що знав мене й мою сумну долю, запровадив мене зараз у лічницю, де мій Андор лічився з рани.

Коли він виздоровів, повернули ми до замку Керестура, у нашу спільну батьківщину й ведемо від тоді найщасливше життє двох пустинників.

Я стиснув дідусеви й його внукови кріпко руки та додав глибоко зворушений: »Коби се житгє тривало ще довгі, довгі літа!

Доглядач недужих.

Одної весняної днини явився хлопчина в селянськім одязі перед ворітьми лічниці в С. й просив воротаря: — Добрі пановньку, заведіть мене до мойого батечка!

Воротар, якому подобався ясний погляд і чемність хлопця, спитав у нього, відкіля він приходить.

Хлопчина назвав село, що було віддалене на день дороги від С. Оповів, що його батько перед двома роками виїхав до Анґлії, щоби найти там роботу. »Він оставив нас, неньку й троє діток, у селі й ми довгий час не чули нічого про нього. Перед чотирнайцятьми днями написав він із С. моїй неньці і повідомив, що він у Льондоні заробив багато гроший і вертає в рідну сторону, бо туга за ненькою й нами така велика, що він не міг би оставати довше на чужині. Та в С. він нагло занедужав важко. Його помістили в великій лічниці.

— Відвідай мене тут — просив батько на прикінці листа, потім разом поїдемо до дому.

— Та моя мати, що мусить доглядати мойого маленького братчика, не може кинути хати й тому

післала мене. І я прийшов сюди й хочу до батька, щоб доглядати його — закінчив чотирнацятилітний сільський хлопчина — заведіть мене до нього, ласкавий пане.

Воротар задзвонив на доглядача. Сей появився вскорі й спитав хлопця:

— Як називається батько?

Він назвав імя, що його доглядач, як запевняв, не чув ніколи.

По надумі говорив дальше: — Чи старий робітник, що прийшов із Англії?

— Так, — відповів хлопець. — Батько був у Англії — та він не старий.

— Колиж прибув твій батько? — спитав доглядач.

— Перед пяти днями! — сказав хлопець.

— Так се буде недужий, що лежить у четвертій салі. Ходи за мною! — закликав доглядач.

Коли оба йшли сіньми і коридорами, спитав хлопець:

— Чи батько дуже недужий?

Доглядач не відповів йому нічого.

Увійшли в велику, свіжу й ясну салю. Було тут багато ліжок. Перейшли її, аж поки догядач не задержався перед одною з постелий й не відслонив заслони, що окружала постіль із усіх боків. Доглядач сказав:

— Тут лежить сей, що його шукаєш!

Хлопчина станув на вколішках біля постелі, поцілував руку недужого, що лежала на покривалі й закликав через слези:

— Батечку, любий батечку!

Та недужий і не поворухнувся.

Тепер почав хлопчина голосити, підняв голову, що досі держав опущену на руці старця і вдивився в бліде його лице. Подумав, що він перед ліжком чужого, бо ні одна риса на недужому не подобала на світлину, що мав він на спомин від батька. Волосє й довга борода лисніли срібною сивиною.

— Батечку! — закликав він, коли недужий по довгому обмороці прийшов знов до себе. — Ти пізнаєш чей мене. Я твій син Миколка!

Старець зітхнув важко, отворив очи й упялив зір у хлопця. І очи недужого мали чужий вираз. Миколка не пригадував собі, щоб він коли глядів у сі очи.

Недужий не вимовив ні словечка й вскорі заснув знову, а хлопчина сів на стільці, що стояв біля ліжка. Як важко було йому тепер на серці!

Він згадував день, коли батько здоров і сильний прощався сердечно з ненькою та з дітьми. »Моліться за мене й будьте добрі! — сказав він до них. — Я на чужині пильно працюватиму й кождий сотик щадити, щоб богато заробити та міг скоро повернути до дому«.

І в кождому листі, які писав він двічі або тричі на рік, стояло: — Я дякувати Богу здоров і при добрій силі.

Та тепер, коли добрий батечко, вернув у кінці в рідні сторони, мусить бачити його вмираючим.

По годині задзвенів тихий дзвінок. На його голос більшість недужих будилася й підводилася в постелях, бо се був час, коли лікарі являлися в салі й відвідували недужих. Один із них, що йому товаришила сестра жалібниця, приступив до ліжка, в якому лежав Миколків батько, провірив його

живчик, приглянувся його віддихови та виглядови й сказав потім тихо кілька слів до сестри.

Потім звернувся до хлопця, що глядів на нього з трівогою та дріжаннєм і сказав: »Не журися, дитя, батькова недуга важка та маємо надію, що він знову буде здоров! Остань тут, се вплине добре на нього.

— Батько не пізнає мене — жалувався Миколка.

— Пожди до завтра — потішав його лікар — тільки не трать відваги!

Лікар вийшов із салі й тепер хлопець почав свою службу як доглядач недужих. Він вигладжував подушки, коли батько в горячці зімняв їх, поправляв накривало, що його недужий, як кидався, зісував зі себе, наслухував на кождий віддих чи зітханнє, що виходили з уст недужого.

Від часу до часу будився недужий із своїх диких снів чи омлінь і глядів тоді поглядом, із якого сяли любов і вдяка, на лице свойого доглядача, що в душі радів із сього.

Нічю спав Миколка в дуже маленькій комірчині, що була біля салі, а в день не відступав від батькового ліжка.

Старець вскорі не міг уже бути без нього, коли будився з несвідомости, чи зі сну, шукав змученим зором тільки його. Його бліді губи рухалися, щоби щось сказати, та ні Миколка, ні сестра не розуміли сього. Однак худе лице недужого мало вдоволений, ба навіть, щасливий вираз.

Лікар сказав до Миколки, коли замітив зміну в виразі й погляді недужого: »Твойому батькови красше! Робить се радість, що ти при ньому!«

Коли одного ранку недужий якийсь час не спав, оповів він йому про дім, про неньку та про рідню. Та здавалося, що батько звертає увагу все тільки на звук його голосу, а того, що він говорить, не розуміє. Се смутило Миколку.

Так минуло пять днів. Хлопчина ніколи не відступав від постелі, навіть обідав тут.

— Шестого дня сказав лікар по оглядинах недужого до жалібниці: — Зближається кінець!

Миколка, що почув сі зовсім тихо сказані слова, залився слізми й був близкий відчаю. Була тільки ще одна потіха для нього. Батько розумів тепер, хоч щораз більше, все, що він йому шептав. Його очи спочивали тепер на ньому з далеко ніжнійшим виразом, як у день зустрічі.

Раз отворив батько уста, підвівся з трудом із подушок та пробував щось промовити. Та зза ослаблення не міг.

Миколка нахилився над ним і сказав, щоби потішити його:

— Відваги, відваги, любий батечку. Ти вскорі поздоровієш. Тоді підемо ходом до дому.

У сій хвилині відчинилися двері салі й увійшов мужчина з великим клунком. Біля нього була сестра жалібниця.

Мужчина підійшов швидко до ліжка, що при ньому сидів хлопчина й закликав:

— Миколко!

Миколка обернувся, вдивлявся довго в мужчину й кинувся з окликом: »Батечку!« йому на шию.

— О, моя люба дитино — говорив батько дальше. — Доглядач, що ти стрінув був його біля воріт, завів тебе до ліжка чужого. Я сам, коли ти

остав тут, лежав в иншій салі. Коли мені сестра жалібниця оповіла про хлопця, що від шести днів доглядає свойого вмираючого батька, спитав я: »Як називається сей добрий хлопець? Вона відповіла »Миколка«. На се снувалися мені ріжні думки й я написав ненечці. Вона відписала мені вчера: Я вислала нашого Миколку до тебе до лічниці. Тепер знав я вже все. Що ти перетерпів за сі дні й то зза чужої людини! Слава Богу, що я віднайшов тебе. Ходи зараз зі мною. Підемо, тому що я вже здоров, зараз до дому.

Миколка не відповів ні слова. Він глянув на недужого, що в часі голосної розмови збудився й ніжно глядів на хлопця.

Сей погляд впився хлопцеви глибоко в серце й він сказав шепотом до батька: Я не можу йти з вами. Добрий старець не може сам умирати. Позвольте мені остати при ньому. Коли відійду, буде йому сумно, бо за тих шість днів привик він до мойого голосу, мойого погляду й малих послуг, що їх я йому сповняв. Булоб нелюдяно з мойого боку опускати його, що вже не богато годин має жити.

Батько хлопця спитав сестри жалібниці не дуже привітним поглядом на вмираючого:

— Хто сей старець?

— Робітник, як і ви, відповіла вона. — Принесли його в сій самій годині, що й вас непритомного до нашої лічниці. Він має мабуть дома хлопця, до якого тужить і якого віднайшов у вашому Миколці.

Миколків батько не сказав нічого, тільки:

— Останьпри ньому!

По тім вийшов сам із салі до дому.

А хлопець остав тим, чим був доси: доглядачем недужої чужої людини. Як вірно й ніжно сповняв він сей уряд, що вимагав так не до описання багато терпцю, самовідречення й любови ближнього!

Від сеї години позбувся туги за домом, не плакав уже й потішав себе все, коли завитала до нього туга за рідними думкою: »Мій батечко здоров і біля своїх любих«. Він малював собі в душі стрічу батька з ненькою, сердешне життє, яке ведуть тепер родичі й рідня й тихе щастє, що тепер по довгому смуткови зза розлуки вернуло в убогу хатину...

— Коли старець, як я тепер заступаю власну дитину, виздоровіє, — так говорив він собі в дусі — тоді я верну до дому... Моє щастє буде ще більше свідомістю, що я зробив ближньому щось милого.

Такі думки занимали малого Миколку безнастанно, коли він сидів біля недужого, що його годинникови життя мало впасти останнє зеренце піску. Лікар, що явився ще пізним вечером, заявив, що недужий не доживе до завтра.

Коли надійшла ніч, простелилися тіни смерти на лиці старця й Миколка взяв його за руку. У сій хвили почув він, як умираючий стиснув йому легко руку й при тому спустив останний віддих.

Се була неначе подяка й останній поздоров Миколці. — Він переставився!« — сказала сестра жалібниця.

Потім звернулася до Миколки й сказала:

— Тепер ніщо не задержує тебе тут — іди й жий щасливо. Ти сповнив гарне справді християнське діло!

Узяла китичку цвитучих фіялок, що стояли в склянці на малому столикови, дала їх йому й сказала:

— Візьми їх на спомин.

Та хлопець заніс фіялки до вмерлого, поклав їх йому на груди й сказав ніжним голосом:

— Бідний батьку, я за тебе молитисяму!

Потім узяв свій клунок і пішов із салі та з лічниці до дому.

Як корабель розбило...

Мрачним, сірим грудневим ранком виплив із пристані в Ліворні корабель і поплив до острова Мальти. Між подорожними, що мали своє місце на задному помості, був дванацятилітний хлопчина, якого вся поява зраджувала Сицилійця. Був він тихе дитя, що ввесь день сидів на звинених линвах під задною щоглою. Він глядів то на моряків, то на розхвильоване море. На його смаглявому лиці, що мало рішучий мужеський ви гляд простелився серпанок глибокого смутку.

Одного дня, коли корабель причалив до пристані в Неаполі й знов покинув її, підійшов до самітного хлопчини моряк і сказав йому:

— Маріо, приводжу тобі товариство!«

Він підпровадив мале дівча до хлопця тай знов відійшов.

Діти гляділи собі довго в очи. Кожде з них оглядало також докладно стать і одяг одно другого.

Сицилієць спитав:

— Куди їдеш?

— До Мальти — відповіла дівчинка й додала: — Вертаю до родичів, що там живуть і дожидають мене з тугою.

— Як зовешся?

— Джулієта Фаджоні — була відповідь.

Нараз закликав до дітий корабельний старшина, що переходив туди:

— Не жахайтеся! Матимемо танець, бо надходить буря.

Зараз опісля зашумів вихор над розхвильованим морем і корабель став сильно холітатися.

Обоє діти не боялися. Холітаннє корабля, розпіненні филі, що їх біла піна прискала аж на поклад і шум бурі справляли їм чимало втіхи.

Дівчина, що була в одному віці з Маріом мала гарне личко, обведене темнозолотистим волосєчком, струнку стать і принадні рухи. Вона тулилася тісно до хлопця й сміялася весело та коли вітер бурив їй волосє, завязала голову червоним платком.

Маріо не сміявся й говорив голосом, із якого пробивався глибокий сум.

— Я не маю ні батька, ні неньки. Вони обоє померли в Ліворні й я їду на Мальту, де жде мене тітка.

Так сиділи діти ввесь день на звинених линвах. На них вони разом і обідали. Джулєта говорила й жартувала без впину, а Маріо сидів поважно й говорив мало.

Коли під вечір моряки забрали линви, щоб їх прикріпити до вітрил, мусіли діти кинути свої місця й Марія вдарило через те, що филі кидали кораблем, до залізного паля.

Джулієта скрикнула, станула біля нього на вколішки та спинювала червоним платком, який зірвала з голови, кров, що цюріла з рани на чолі.

Маріо підвівся й сказав до дівчини:

— Дякую тобі, мені трохи легше. Я не забуду ніколи, що ти мені добро зробила. Добраніч!

— Добраніч! — відповіла Джулієта й стиснула йому руку.

Пішла до каюти спати. Та не можна було, бо саме зірвалася сподівана буря, що кидала кораблем то на филі то з филь.

Струя за струєю переливалася через поклад так, що сей вскорі мав пустий вигляд.

Двері, що вели в переділ із машинами, трісли під ударом струї. Вода залила багаттє й загасила його. Палячі втікли.

Голос капітана лунав — крізь шум вітру й плюскіт води.

— До помп!

Уся залога й більшина подорожних поспішили до помп і працювали, аж помучилися. Та не помагало ніщо. Вихор кинув кораблем на скелю, що виставала з моря, а вона вибила в кораблі діру, якою вливалася вода з боку.

Подорожні побігли до місця, де стояв капітан й кричали на вперейми:

-- Що буде з нами? Ратуйте нас!

Капітан відповів голосом, від якого всі задрижали: — Не має вже ратунку.

Могильна тиша запанувала між тими, що гляділи тепер смерти в очи. Кождий приготовлявся по свойому на се, щоб море похоронило його.

Кілька моряків спустили лодку на розбурхані филі та всіли до неї, щоб веслувати. Жінок і дітий піднімали понад поклад і спускали в лодку. Тоді вдарив сильний бурун, потягнув лодку в свою крутіж й пірвав її в глибину так, що всі, що там були, потопилися.

Пароплав почав уже тонути. Се збудило подорожних із їх спокою. Матері обнімали в останнє діток, други стискали один одному на прощаннє на все руки, а сі, що самі подорожували, гляділи погасаючими очима й із викривленим лицем на филі. Один із них добув револьвера з кишені тай перестрілив собі голову кулею, а дві жінки подалися в свої постелі, щоб там померти. Обоє діти, Маріо та Джулієта, стояли біля щогли задного покладу, обняли її судорожно та гляділи непорушно мов дві марморні статуї, на море.

Корабель поринав усе глибше. Спустіть байдак у море! — закликав капітан.

Його приказ виповнили зараз. Моряки перенесли всіх жінок і дітий, що були на покладі в се судно. А за ними пішли чоловіки.

На покладі стояли ще тільки капітан і обоє діти.

— Я згину на свойому місці! закликав хоробрий і вірний обовязкам муж. — Ратуйте малих.

— Байдак переповнений — залунало з долу. — Ще є тільки місце на одну дитину. Сей, хто менший, нехай всідає.

А инший голос закликав на дітий:

— Маріо, Джулієта!

Вони збудилися наче зі сну й побачили, що буруни все висше й висше піднімалися з нутра

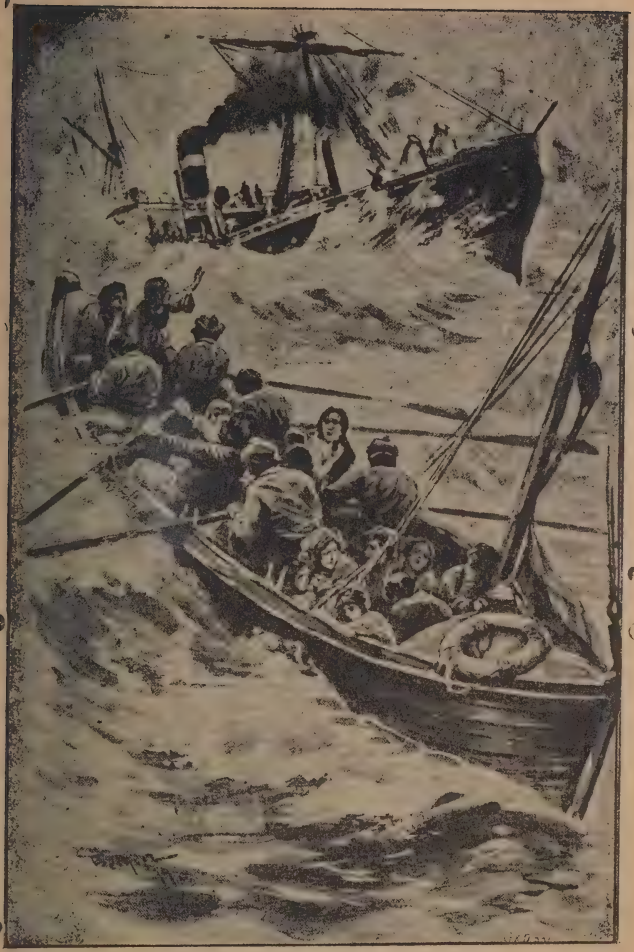

корабля. Можливість ратунку життя пігнав їх до стіни покладу, з якої гляділи на байдак.

При звуці оклику: »Сей, хто менший, нехай всідає! задріжала Джулієта, мов листок від вітру, бо Маріо перевисшав її на кілька цалів. Вона розплела руки, що ними була ніжно обняла хлопця й вдивилася в нього. Її лискучі, великі очи виглядали тепер мов дві свічки, що вигасають.

Маріо бачив, як вона поблідла, дріжала й упала на дусі й закликав так голосно, як тільки міг:

Вона легша від мене!

Потім звернувся до дівчати й сказав голосом, із якого пробивалося найщирійше серце:

— Іди, Джулієто! У тебе батько й ненька... я сирота. Скачи скоро в байдак...

Филя в сій хвилині хопила байдак і понесла далеко від корабля. Джулієта не могла вже дістатися туди. Моряки, що сиділи при веслах, закликали Марієви:

— Кинь малу в море. Ми її виловимо.

Маріо обхопив кріпко Джулієту, що повисла на його раменах мов зімліла й кинув її на розбурхані филі.

Вона скрикнула й упала в глибінь. Коли знову виринула, ухопив її моряк, що скочив у воду й поніс до байдака.

Маріо остав опертий на остінок покладу й глядів на байдак. А вітер розвівав його чуприну. На його блідому лиці малювався вираз ясного спокою.

Коли Джулієта сиділа вже в судні, звернула, до нього очи, з яких ринули слези і закликала:

— Прощавай, Маріо! Витягнула рамена з тугою, а з її уст плило безнастанне поздоровленнє.

— Господь нехай береже тебе, Маріо!

Маріо підніс руку, кивнув до неї та закликав;

— Прощай, Джулієто! Господь нехай береже тебе!

Байдак відпливав усе дальше від пароплава, а мрака надходячої ночі вповивала його серпанками своїми.

Вода піднялася тепер високо й покрила пінливими филями тонучий корабель. Тільки ся частина, де стояв Маріо, виставала ще з моря.

Джулієта впала на вколішки, похилила голову й накрила лице долонями.

Коли по короткій молитві знов підняла очи й гляділа за тонучим кораблем, що на ньому був хоробрий Маріо, він уже зник.

Велитенський бурун плив на місці, де пароплав затопився.

ЗМІСТ:

Сторона

Серед граду куль 5
А було се в повінь весняну над Дніпром... 19
За батька 28
За сайгою 35
Між червоношкірими 48
До неньки 62
Боротьба з вовком 73
Андрусь Шпекбахер 82
На розбишацькому кораблі 92
Нічна праця 110
Пригода з тиґром 123
„Лихий“ унук 132
У країні золота 142
У розбишацькій печері 164
Доглядач недужих 194
Як корабель розбило 203

Увазі родичів і учителів

поручається

отсі книжки для молодіжи:

Ф. Бернет: „Малий Льорд". Ціна 4 золоті.

К. Кольоді: „Пригоди Пінокія". Ціна 4 золоті.

Є. Мілєр: „Молодість славних людий". Ціна 6 зол.

Я. Вільшенко: „Пан Чваньківський". Ціна 2 зол.

А. Лотоцький: „Пригоди Лиса-Микити". Ціна 1·50 зол.

Ю. Верн. „Шансельор". Ціна 2·50 зол.

М. Сервантес: „Високодумний лицар Дон Кіхот із Манчі". Ціна 2·50 зол.

Книжки сі надаються також на приватну лєктуру для молодіжи низших кляс середн. шкіл.

Замовлення присилати на адресу:

Видавництво „СВІТ ДИТИНИ" — Львів, ул. Зіморовича, ч. 3.

„МОЛОДА УКРАЇНА“

ілюстрований журнал

для української молодіжи

з додатком для дітий п. з.

„Світ Дитини“

виходить

у Львові 1 і 15 кождого місяця.

Ціни передплати:

За рік 12 зл.
За квартал 3 зл.

Поодиноке число: 50 грошів

Річна передплата для:

Америки й Канади	**2 доляри**
Чехо-Словаччини	**70 К. ч.**
Румунії	**250 лєїв.**

Замовлення слати на адресу:

Видавництво „Світ Дитини“

Львів, ул. Зіморовича, ч. 3.

Rev. W. Sluzar

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 08 05 04 13 004 5